

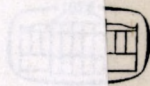
NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK

149. sz.

**IDŐBELISÉG
ÉS ASPEKTUALITÁS
A MAGYARBAN**

ÍRTA

WACHA BALÁZS

B.: Időbeliség és aspektualitás
Ft

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

A Nyelvtudományi Értekezések eddig megjelent számai

1. **Benkő Loránd:** A magyar *ly* hang története. 1953.
2. **Hajdú Péter:** A magyarság kialakulásának előzményei. 1953
3. **Deme László:** A magyar nyelvjárások néhány kérdése. 1953.
4. Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerkesztette **Benkő Loránd.** 1955.
5. A magyar őstörténet kérdései. A Magyar Nyelvtudományi Társaság vitaülése 1953. december 1. 1955.
6. **Pais Dezső, Bárczi Géza, Benkő Loránd:** A magyar *ly* hang kérdéséhez. 1955.
7. **Horváth János:** Vitás verstani kérdések. 1955.
8. **Lakó György:** Északi-manyasi nyelvtanulmányok. 1956.
9. A „Helyesírásunk időszerű kérdései” vitája. Szerkesztette **Fábián Pál.** 1956.
10. **Károly Sándor:** Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. 1956.
11. **Melich János:** Dolgozatok I. 1957.
12. **Bánhidi Zoltán:** A magyar összetett igealakok jelehtëstörténete. 1957.
13. **Berrár Jolán:** Fejezetek határozóragjaink élettörténetéből. 1957.
14. **Tompa József:** A névszói kötőhangzó szófajmegkülönböztető szerepe. 1957.
15. **Hexendorf Edit:** Szótanulmányok a szellemi élet középkori magyar kifejezésanyagának köréből. 1958.
16. **Károly Sándor:** Az értelmező és az értelmezői mellékmondat a magyarban. 1958.
17. Magyar hangtani dolgozatok. Szerkesztette **Benkő Loránd.** 1958.
18. **Fónagy Iván:** A hangsúlyról. 1958.
19. **Papp László:** XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása. 1959.
20. **Deme László:** A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. 1959.
21. **Király Péter:** Ismeretlen magyar glosszák. 1959.
22. **Inczei Géza:** Szeged környékének földrajzi nevei. 1960.
23. **Berrár Jolán:** A magyar hasonlító mondatok története a XVI. század közepéig. 1960.
24. **Gombocz Zoltán:** Honfoglalás előtti bolgár-török jövevényszavaink. 1960.
25. **Papp László:** Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. 1961.
26. **Büky Béla:** A fővárosi keresztnévadás hatóerői. 1961.
27. **Kázmér Miklós:** A magyar affrikáaszemlélet. 1961.
28. **Karácsony Sándor Zsigmond:** Személyneveink 1500-tól 1800-ig. 1961.
29. **Antal László:** A magyar esetrendszer. 1961.
30. **Pais Dezső:** Szer. 1961.
31. **Radanovics Károly:** Északi-osztják nyelvtan. 1961.
32. **Márton Gyula:** A borsavölgyi nyelvjárás igetővei és igealakjai. 1962.
33. **B. Lőrinczy Éva:** Képző- és névrendszertani vizsgálgatások. 1962.
34. **Elekfi László:** Vizsgálatok a hanglejtés megfigyelésének módjaihoz. 1962.
35. **Benkő László:** A szépirodalmi stílus elemzése. 1962.
36. A szótárírás elmélete és gyakorlata a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában. Szerkesztette **Országh László.** 1962.
37. **Fónagy Iván:** A metafora a fonetikai műnyelvben. 1963.
38. Szótörténeti és szövejtő tanulmányok. Szerkesztette **Pais Dezső és Benkő Loránd.** 1963.
39. **Rácz Endre:** A magyar nyelv következményes mondatai. 1963.
40. Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. **Ligeti Lajos és Pais Dezső** közreműködésével szerkesztette **Benkő Loránd.** 1963.
41. **Melich János:** Dolgozatok II. 1963.
42. **D. Bartha Katalin:** Tővégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig. 1964.
43. **Imre Samu:** A magyar huszita helyesírás néhány kérdése. 1964.
44. **Papp László:** Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. 1964.
45. **Török Gábor:** A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere. 1964.
46. Alak- és mondattani gyűjtemék. Szerkesztette **Pais Dezső és Benkő Loránd.** 1965.
47. **Lakó György:** A magyar hangállomány finnugor előzményei. 1965.
48. **Szabó Zoltán:** A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere. 1965.
49. **Magdics Klára:** A magyar beszédhangok akusztikai szerkezete. 1965.
50. **Hadrovics László:** Jövevényszó-vizsgálatok. 1965.
51. **Nemes István:** A képszerűség eszközei Radnóti Miklós költészetében. 1965.
52. **Perrot, Jean:** Adalékok a *meg* igeikötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. 1966.
53. **Zsilka János:** A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer. (Tárgyas mondat szerkezetek.) 1966.

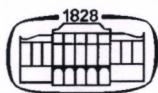
NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK

149. sz.

IDŐBELISÉG ÉS ASPEKTUALITÁS A MAGYARBAN

ÍRTA

WACHA BALÁZS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Megjelent
a Magyar Tudományos Akadémia
támogatásával

Lektor
Maleczki Márta

ISBN 963 05 7795 X

Kiadja az Akadémiai Kiadó Rt.
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 4.

Első magyar nyelvű kiadás: 2001
© Wacha Balázs, 2001

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Rt. igazgatója
A nyomdai előkészítés a TINTA Bt. munkája
Felelős vezető: Kiss Gábor
A nyomást és kötést a PXP Első Magyar Digitális Nyomda Rt. készítette
Felelős vezető: Ortutay György
Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő: Bagu László
Kiadványszám: KMAO-018
Megjelent 9,30 (A/5) ív terjedelemben
HU ISSN 0078-2866
Printed in Hungary

TARTALOM

1. Első megközelítés	5
1.1. Bevezető	5
1.2. Oppozíciók együttműködése: egy példa	12
1.3. Rezultatívitas, partitivitás, specifikusság	14
1.3.1. A rezultatívitas változatai	14
1.3.2. Végrezultatívitas	14
1.3.3. Eredménytől függetlenül zárt periódus	15
1.3.4. A <i>hív</i> ige példája	15
1.3.5. A <i>hív</i> ige mint különböző lexikális oppozíciók tagja	15
1.3.6. A egész – rész oppozíció szerepe	16
1.4. A jelöltségről	16
1.4.1. A jelöltségről általában. Oppozíció	16
1.4.2. Oppozíció morfológiai jelöltsége	17
1.4.3. Oppozíció adott pólusának morfológiai jelöltsége	17
1.4.4. Szintaktikai jelöltség	17
1.4.5. Szemantikai jelöltség	17
1.4.6. Szemantikai nyomaték	18
1.4.7. A nyomatékosság fajtái	18
1.5. Az idő a nyelven kívül és a nyelvben	19
1.6. Az igeidőkről	22
1.6.1. Az ige jelen ideje	25
1.6.2. A kijelentő mód jövő idejéről	27
1.6.3. A kijelentő mód múlt ideje	28
1.6.4. A felszólító mód jelen ideje	33
1.6.5. Néhány ige és igealak implikátumai	34
2. A kérdés történetéhez	37
3. A folyamatos és a nemfolyamatos aspektusok bemutatása	48
3.1. Folyamatos aspektusú egységek	49
3.1.1. A folyamatosság néhány ismert meghatározása közötti viszonyról	50

3.2. Nemfolyamatos aspektusú egységek	64
3.2.1. Befejezett aspektusú egységek (α)	64
3.2.2. A meghatározottan közlő aspektus kérdése (β)	72
3.2.3. A meghatározatlanul közlő aspektus (γ)	75
4. Kiegészítés és lezárás	83
4.1. Idő, aspektualitás, modalitás a régiségben és a nyelvjárásokban	83
4.2. Záró szavak	86
5. Irodalomjegyzék	87
A másodlagos irodalomból	100

1. ELSŐ MEGKÖZELÍTÉS

*S jutott eszembe számtalan
Szebbnél-szebb gondolat,
Míg állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.*

(Petőfi Sándor: Füstbe ment terv)

1.1. Bevezető¹

Dolgozatom fő célja a folyamatos és nemfolyamatos aspektus értékű formák szembenállásainak szemléltetése és értelmezése. Ez azonban nem lehetséges, ha nem szólok részletesebben az időről (vö. pl. SZILI 2000 megfontolásaival).

Az idő, az igeidő, az időhatározók, időmódosítók közötti kapcsolatok fennállását aligha vitatja bárki is, de nem ismerjük eléggé a természetüket. Miközben ezekre vonatkozó ismereteket és megfigyeléseket adok közre, dolgozatomban főképp a magyar nyelvről lesz szó. Példáim nagy részét a mai magyar köznyelv alapján állítottam össze. Nyelvtörténeti, nyelvjárási vagy idegen nyelvi példák esetében mindig feltüntetem a közvetlen forrást.

Néhány lényeges fogalom felelevenítésével kezdem mondandómat. Ezt a magyar igeidők áttekintése követi, utalásokkal az igeidővel kölcsönhatásba lépő más kategóriákra. A következő rész különféle szerkesztettségu nyelvi egységek – szintagmák, mondategységek, mondatok, illetve megnyilatkozások – aspektusértékét, aspektuális és temporális sajátosságait vizsgálja, immár nagyobb gondot fordítva az aspektuális jelenségek szemléltetésére és lehetőség szerinti igazolására.

Egy időben lehatárolható vagy a beszélő szemszögéből nézve az idő tengelyén többé-kevésbé pontosan elképzelhető helyü situációnak (nyelvileg kifejezett állapotnak, cselekvésnek, történésnek, létezésnek) egészében vett idejét – ún. külső idejét² a beszéd hallgatója főképp a szűken értelmezett **temporalitásnak** vagy **időbeliségnek** az eszközeit dekodolva állapítja meg. *A szomszéd tavaly vett egy telket. Jóskaék tegnapelőtt kirándultak. A gyerekek szombaton kirándultak. A gyerekek szombaton kirándulnak. Negyedikén még Vajtán voltunk. Negyedikén már a kórházban leszek. Negyedikén Zalaőrön szoktak lenni. Másodikán jöttek, másodikán mennek. Holnapután már két hete itt lesznek. Nem fura, hogy három hete, mikor visszajöttünk a városba, már hat hete fel volt szedve a Petőfi utca burkolata – vagyis már kilenc hete folyik a felújítás? Hogy közeledik a ballagás: múlt hétfőn, mikor találkoztunk, még három hét volt hátra!*

¹ Abaffy Erzsébetnek türelmét, mindenkori és mostani sok segítségét tanítványaként szívből köszönöm. Nagyon sok segítséget kapok, kaptam korábban is, Szépe Judittól. Neki is itt mondom köszönetet. Maleczki Mártának, lektoromnak tanácsait nem feledem. Schiller Judit is fogadja, kérem, köszönetemet jó szívvel.

² Reichenbach 1947-ből származó fogalomrendszerét ismerteti KIEFER 1983: 127, 1984b; ismerteti és bírálja KIEFER 2000: 248 k.

A temporalitás eszközzrendszerén belül a magyarban is központi szerepe volt és van az **igeidőnek** és a formájukat tekintve különféle, szabad vagy kötött **időhatározóknak**. Bizonyos igék alanya, tárgya, vonzatszerű határozója, illetve az igék és névszók lexikális jelentése is szerepet játszhat az idő kifejezésében (vö. pl. FAZAKAS 1996: 170 k.). Az *elmegy, telik* igékhez kapcsolódó alany képviseli a nomen actionis kifejezte cselekvés idejét ezekben: *Teri szombatja megint befőzéssel ment el. A nyár várakozással telt. – A tölt, fordít* igéhez kapcsolódó tárgy képviseli a munka idejét emezekben: *Az egész tavaszt munkával töltötték. A múlt szombatot Sanyi takarításra fordította.* Hasonlóan szerepel a határozó ebben a mondatban: *Azon az 1847-es őszön is átvergődtek valahogy...* A jelenségre Fazakas Emese nyomán az 1517-ből való Domonkos-kódexből is idézhetünk példát: DomK. 6: *Az germessegnek eztendejt ez zent gyermek zent damancos artatlansaggal mulata el* (l. FAZAKAS i. h.).

A nem teljes mondatrésztértékkel rendelkező különféle mondatrésztleteket szintén hiba volna figyelmen kívül hagyni: *Már-már kitavaszkodott.* Modális értékük mellett időértékük vagy időpreferenciájuk lehet a mondatszavaknak is: *Bumm!* – inkább múlt. *Hajrá!* – inkább jövő.

Az idő kifejezésének különféle eszközei a magyarban – s más nyelvekben is – egymást részben szelektálják és megerősítik (pl. *tegnapelőtt kirándultak* : **tegnapelőtt kirándulnak*), részben pedig pontosítják. (*Szombaton volt a találkozó* : *Szombaton lesz a találkozó* : *szombaton szokott lenni a találkozó*.)

Az azonos időblokkon belül – így például csak a múltban, csak a jelenben, csak a jövőben – történő, egy szövegben előadott vagy egy történet részeiként felfogott események, tényállások egyidejűsége, egymásutánisága, sorrendisége, ezek kifejeződése adja a **takszisz** fogalmi-szemantikai mezejét (MASZLOV 1978b: 8–9; JÁSZAY 1998: 128).

A szituáció lezáratlan vagy lezárt határai közötti időt, a szituáció saját, belső idejét az **aspektualitás** eszközei jellemzik: akcióminőségre (*szurkálta, tönkreszurkálta, agyonszurkálta, össze-visszaszurkálta*), aspektusra (*hozta föl* : *fölhozta*; *szurkálta* : *megszurkálta*), határozószók, névszók, különféle szerkesztésű határozók, partikulák aspektuális jelentéselemeire, szerepére (*szorgalmasan*,³ *egyfolytában, egyre, tüstént*), és a kötőszók (*miközben, mihelyt, valahányszor*) aspektuális szerepére kell itt gondolnunk. Az aspektualitáson belül egy-egy nyelvben (arab, héber, szláv nyelvek) jelentős vagy központi szerepe lehet a paradigmatisz igeaspektusnak vagy az aspektus más grammatikalizálódott kifejezési eszközeinek, így esetenként a tö- vagy szóismétlésnek vagy a különféle aspektuális árnyalatok kifejezésére rendszerszerűen használt partikulák közül a legáltalánosabb használatúaknak. Az arab nyelvekben befejezett és befejezetlen igealakok szembenállásáról szólnak (l. IVÁNYI 1999: 88; vö. DAHL 1985/1987: 80). A pekingi kínaiban a *vo* (w ö) 'én', illetve a *t'a* (tā) 'ő' alanyok kíséretében – az ismétlődésnek szóismétléssel való kifejeződéseit láthatjuk: *vő k'án-k'án* 'nézegetek, nézelődöm', *t'a cō-cō* 'sétálgat' (a *k'án* 'néz' és a *cō* 'megy' megismétlésével), másfelől ugyancsak a kínaiban (láthatólag időtől független) eredményességre, lezártásra találunk utalást a *lá* (?) vagy *le* partikula révén ezekben: (*Vő*) *káj cō lá* '(nekem) el kell mennem' *Vő ò lá* 'Éhes lettem' (NAGY BÁLINT 1989: 50; 17, 19, 26;

³ A *szorgalmasan* formának a folyamatosság lehetséges indikátoraként való említését először Kiefer Ferencnek egy kéziratot munkájában láttam (KIEFER 1984b.)

385, 400). A *le* partikula kezdetre vagy beteljesülésre, mozzanatosságra utalhat a következőkben is: *da-le* 'ütni kezd, megüt' (BARTOS 1999: 732), (*laoshi/hu ō he*) *lái le* '(a tanár/a vonat) megjött, megérkezett', (*wō*) *míngbái le* '(én) megértettem, értem', (*tā*) *huá 'le* '(ő) hozzálátott a festéshez', (*tā*) *sī le* '(ő) meghalt' (EGEROD 1994: 297).

Bartos Huba kifejezésével állapotí tartósságra utal a *zhe* partikula: (*zhàn* vagy) *csan zhe* kb. 'áll tovább', 'állva marad', de más folyamatos, progresszív,⁴ jelen időre vonatkozó, telikus (célra orientált cselekvést, előre látható végpont felé fejlődő történet, tevékenységet, szituációt kifejező) példákat is idézhetünk: (*tā*) *lái zhe* 'he is coming, már jön is' *wō chī zhe fān* (rizsre vonatkoztatva) 'én (most éppen) eszem, I'm eating' (EGEROD 1994: 298). – A *guo* szó (partikula?) a kínaiiban nemspecifikus múltra utal, az általam a magyarban nemfolyamatos γ aspektusúként jellemzendő, gyakran egzisztenciális olvasatként megnevezett szegmentumok múlt idejű előfordulásainak megfelelőjeként: (*nǐ*) *zuò guo fēijī ma* '(te) ültél már repülőgépen?' (EGEROD 1994: 295–6).

Végző soron a temporalitásnak, a takszisznak és az aspektualitásnak is köze van a nyelven kívüli időhöz, s nyelvi vonatkozásait tekintve így mindezek a nagyon tág értelemben vett temporalításban ötvöződnek. Minthogy azonban temporalitáson elsősorban a deiktikus idő kifejezésében közreműködő eszközök (együttes) működését értik, a kommunikációs siker érdekében egyelőre csak megismételjük, hogy a tágan értelmezett temporalitásnak avagy időbeliségnek ez is csak része, még ha meghatározó része is. Ezek után pedig a szűkebb (szokásos) értelemben vett temporalitás-fogalomból indulunk ki. Ez a kiindulás első lépésben csak az egészükben figyelembe vett szituációk időbeli elhelyezkedésére van tekintettel. Napjaink szakirodalmának jelentős része Hans REICHENBACHra (1947) – esetleg az adott kötetet gondozó Maria Reichenbach nevéen, illetve más kiadás más évszámával – hivatkozva, nagyjából és egészében úgy véli, hogy egy mondat tükrözti szituációnak (vagy mondategység, mondatba illesztett ige tükrözti szituációnak) a külső ideje a beszédidő, a referenciaidő és az eseményidő viszonyaként jellemezhető (vö. KIEFER 1983: 147; DAHL 1985/1987: 29–33; HAADER 2000: 505–6). A beszédidő a megnyilatkozás ideje; az eseményidő: az az idő, amikor a megnyilatkozás kifejezte szituáció fennáll; a referenciaidő valamely időpont vagy időszík, amelyhez a szituáció idejét (adott esetben a saját idejét és a beszédidőn túlmenőleg) viszonyítjuk. Az eseményidő és a külső idő igen szoros kapcsolatban van. Az eseményidő, mely a formula szerint a külső idő egyik meghatározó tényezője, attól legfőbbjében annyiban különbözik, hogy a megnyilatkozástól független, önálló realitását is feltesszük, míg a külső idő legalább részben viszonyfogalom – minthogy valamely (az adott szempontból esetleges) beszédidőt is tükröz. Ha a beszédidő megváltozik, a külső idő jellemzése is megváltozhat, esetleg például más igeidőt használunk, akkor is, ha ugyanazt az eseményidőt vesszük figyelembe. Az eseményidőnek tehát lehet közvetlen és módosíthatatlan valóságbeli vagy valóságbelinek vélt megfelelője, ha kifejeződésének vannak is nyelvi (formai) és alkalmi (beszédhelyzethez igazodó) esetlegességei. Az eseményidőnek emellett a belső időhöz való viszonya is vizsgálható. Ezt a külső időről közvetlenül nem mondhatjuk el. Az eseményidő, a beszédidő és a referenciaidő viszonyával Hans REICHENBACH egyebek között az *Elements of Symbolic Logic* c. munkájának hetedik fejezetében (*Analysis of Conversational Language*) foglalkozik (1947/1971: 287–9). Itt Reichen-

⁴ A magyar párhuzamokra, ill. a terminus technicusra nézve vö. pl. KIEFER 1991a.

bach példaképpen bemutatott szövegek rövid elemzésével szemlélteti fogalmait. Példáiban a referenciaidőt főképp angol régmúlt igealakok segédigéi képviselik (*had*), amelyek a beszédidő és az eseményidő között közbülső viszonyítási pontot adnak; de referenciaidőként jön számításba az az időpont is, amelyet a mindenkori megelőző mondat előállít. „Egy olyan mondatból, mint ez: *Peter had gone* világosan látjuk, hogy az igeidőben kifejezett időrend nem egy eseményre, hanem két eseményre vonatkozik, melyek helyzete a beszéd időpontjához képest (*with respect to the point of speech*) van meghatározva. Ezeket az időpontokat – írja Reichenbach – az esemény időpontjának (*point of the event*) és referencia-időpontnak (*point of reference*) fogjuk nevezni.”

A példában az esemény időpontja az az időpont, amikor Péter elment (*when Peter went*), a referencia-időpont e között az időpont és a beszéd időpontja közötti idő. – Egy másik angol nyelvű példájában Reichenbach egyszerű múlt időben előadott eseményekről mondja, hogy azok (együttesen) egy, a beszédidőt megelőző referenciaidőt határoznak meg (itt tehát a referenciaidőre nem utal határozó). Ehhez az elbeszélés fő menetéből kibontakozó idősíkhöz viszonyít adott esetben az angol régmúlt idő (*past perfect*): „*He thought only of the future. He had written to Mrs. Otter, the massiere to whom Hayward had given him an introduction.*” (W. Somerset Maugham: Örök szolgaság)

A kérdés bemutatásai óhatatlanul, talán célzatosan, egyszerűsítenek, hogy legalább a legegyszerűbb valós mondatok működését viszonylag pontosan tudják rekonstruálni. Valójában nem ritka az olyan eset, amikor több referenciaidő vétetik figyelembe, akár úgy, hogy a predikáció több, egymástól függő vagy független időhatározóhoz kötődik, akár úgy, hogy a referenciaidő maga is egy másik időreferenciához kötődik. *A szüret előtti hét végére, amikor Dóri nálunk lesz, szerencsére már túl leszek a KRESZ-vizsgán.* Irodalmi példa: 2000: „*Így tehát egy februári napon, tanítás után, amikor a betegség miatt már legalább két hete hiányzott Naszvadi Adrienn, az iskola előtt odalépett hozzám egy ismeretlen nő.*” (MÁRTON LÁSZLÓ 2000)

Kiefer magyar példáiban a referenciaidőt (KIEFER 1984: 128; HAADER 2000: 505) olykor véghatározó (l. pl. KESZLER 2000: 430) képviseli: **Tegnapra ígérted a pénzt. Őt óráig vártalak.** Máskor Kiefer mellékmondatot jelöl meg a referenciaidő forrásaként: **Amikor Pista jött haza az iskolából, a repülőgép átrepült a ház felett** (KIEFER 2000a: 28b), az én kiemelésemmel (W. B.). **Amikor hazajöttünk, Éva már megérkezett. Néhány perccel később már veszekedtünk.** Kiefer ebben az utóbbi esetben felhívja a figyelmet, hogy a *néhány perccel később* időhatározó az előző mondat referenciaidejétől (*amikor hazajöttünk*) és nem az előző mondat egység (*Éva már megérkezett*) eseményidejétől számítandó (KIEFER 2000a: 254). Itt jól látjuk, hogy a referenciaidő maga is lehet elemekből konstruált forma és tartalom: *Amikor hazajöttünk + néhány perccel később*: a referenciaidő, illetve időreferencia második elemének magának is referenciaidejét adja annak első eleme. Kiefer azonban, mint mondtam, itt arra teszi a hangsúlyt, hogy a veszekedés idejét időben nem Éva megérkezéséhez, hanem a mi megérkezésünkhöz viszonyítjuk. Így is van, de szerintem mindezt mégis másképp kellene megfogalmazni. Tudniillik, ha Éva megérkezéséhez viszonyítanánk, mert például az *Amikor hazajöttünk* mellékmondatot elhagynánk (illetve mert ez a hazajövésünkre utaló mondat egység egyszerűen nem létezne), akkor az előzőleg említett, Éva megérkezését leíró mondat egység a következő mondat számára már **referenciaidőt** szolgáltatna – nem pedig ennek eseményidejét adná. Eközben persze a saját (Éva

megérkezésére vonatkozó) eseményidejét továbbra is magában foglalná. Vagyis az előző mondat referenciaidejét és eseményidejét a következő mondatra vonatkozóan már nem állíthatjuk szembe eseményidőként és referenciaidőként: itt már mindkettő csak referenciaidőként jöhet számításba, s legfőljebb jelölésük levezetése kell hogy különbözzék.

A mellékmondat adja meg a főmondat referenciaidejét következő példamondataimban: *Mire ők megérkeztek, mi mindent előkészítettünk. Mielőtt elindultunk, jól bereggeliztünk. Miután kialudták magukat, vidáman fogyasztották el szerény reggelijüket. Amíg tataroznak, néha azért fölporszívózunk. Most, hogy meleg van, feltétlenül elmegyek fürödni.* A főmondatok vagy a főmondatok elemei adják meg a mellékmondatnak vagy mellékmondatoknak a referenciaidejét emitt: *Tegnap reggel Panni sírt, mert nagyon fájta a torka. Bethlen Gábor úgy gondolta, megírja Alvinczi Péternek, hogy Bosnyák Tamást rabul ejtette, és elküldi Kassára. Petőfi Sándor arról is ábrándozott, hogy harcmezőn esik el. Péter szerda délben tudta, hogy János ott van, és Livia is jönni fog. Tudta, hogy minden rendben van.* Az első tagmondat (lényegében ennek igéje) adja meg a második tagmondat referenciaidejét ezekben: *Megebédelt a közeli önkiszolgálóban, és kibiciklizett a tóhoz. – Jókedvűen ébredt, s vidáman szaladt le a boltba kenyérért. – Öt óra volt, s Kelemen gyors léptekkel maga mögött hagyta a dobozgyár jól ismert kapuját.* Az első mondat adja meg a második mondat referenciaidejét emitt: *2000. szeptember 20-a volt, délután három. A nap ragyogóan sütött. – Tegnap reggel Zoli az étkezőben olvasta az újságot. Nem gondolt semmi rosszra. – Amália festette a haját. Talán ezért figyelt föl rá a szomszéd fiú.* A referenciaidő (kifejeződése: az időreferencia) megjelenhet a szóban forgó mondategységben, megjelenhet azon kívül, de azért a mondategészen belül, s a mondaton, mondategészen kívül, a szövegelőzményben is. A referenciaidő, ha leginkább a mondatban érjük is tetten, általánosabb érvényű, szövegtani, illetve a szöveg szempontjából fontos jelenség.

Az idő kifejeződésének különféle komponensei legalábbis minden predikáció kapcsán feltehetőek, így természetes, hogy például ugyanaz az igealak egyszerre többféle összefüggésben szerepel. *A tanító néni felszólította Irénkét. Megkérdezte, miért táncol egyik lábáról a másikra.* Ebben a kis szövegben a megkérdezte igealak referenciaidőt szolgáltat a *táncol egyik lábáról a másikra* szerkezetnek. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy a *Megkérdezte* mondategységnek is megvan a maga eseményideje. A *Megkérdezte* mondategységnek ugyanakkor ismét az előző mondat szolgáltat referenciaidőt. Véleményem szerint nem mondhatunk olyat általánosságban, hogy például a főmondat csak eseményidőt, a mellékmondat csak referenciaidőt fejezhet ki, avagy fordítva.

A Tíz óra öt perckor felállt, odament a pincérhez, és a kezébe nyomott egy ötszázast mondatnak alapvető referenciaideje (az eseményidővel ezúttal egybeeső) *tíz óra öt perckor*. Mégis, ha pontosak akarunk lenni, azt is tudomásul kell vennünk, hogy a *felállt* állítmány ezt módosítja, *s az odament a pincérhez* mondategységnek ezzel saját, az előző állítmányétól különböző referenciaideje állt elő.

A beszéidő, a referenciaidő és az eseményidő a megelőzés, a tartalmazás és a követés különféle viszonyaiban lehetnek egymással. – Ha egy mondatban szerepel ez a komplex kifejezés: *1922. január másodikán a 14 óra öt perc, tíz másodperc és 16 óra tíz perc húsz másodperc közötti időben, akkor a szűkebb értelemben vett temporalitást illetőleg mondatunk igen gazdag információt ad, a tágabb értelemben vett temporalitás lehetőségei azon-*

ban koránt sincsenek kimerítve – már csak azért sem, mert a mondat (elhagyott) állítmányából adódó további információkat ezúttal homályban hagytuk.

Egy időben lehatárolható vagy a beszélő szemszögéből nézve az idő tengelyén többé-kevésbé pontosan elképzelhető helyű/helyzetű szituációnak (állapotnak, cselekvésnek, történésnek, létezésnek) nagyjában-egészében vett idejét – külső idejét – a beszéd hallgatója a szűkebb értelemben vett temporalitás eszközeit dekódolva állapítja meg. A szituáció lezáratlan vagy lezárt határai közötti időt, a szituáció saját, belső idejét az aspektualitás eszközei fedik le: az akcióminőségek, aspektus, határozók, névszói jelentéselemek, kötőszók szerepére kell itt gondolni. – A temporalitást illetőleg közismertnek tekinthetjük az igeidőt és az időhatározók idevágó tulajdonságait, később más elemeiről is szólunk.

Az **aspektualitás**ról ismeretes, hogy részrendszerei (eszközei) közül az aspektus ilyen vagy olyan fajtája nem egy nyelvben központi szerepű (l. pl. DAHL 1985/1987: 69). Szólni szoktak az **aspektusról** mint a **paradigmatikusan** kifejezett folyamatos – befejezett⁵ oppozícióról,⁶ e bináris oppozíció szerint számon tartott formák általános és speciális jelentéseit részletezve, avagy számba véve a két pólus kifejezte jelentéselemeket. Szóltak, szólnak az aspektusról mint a fenti paradigmaticus oppozíciónak megfeleltethető **szemantikai** oppozícióról.⁷ Végül módunkban áll olvasni az aspektusról mint a **szituációnak** (mondat-jelentésnek vagy mondategység-jelentésnek, „ado”-nak)⁸ különféle lehetséges **belső idő-szerkezeteiről**. A szituációk lehetnek például statikusak (vki/vmi *van, létezik, elterül*⁹ vhol, ért, szeret, utál, megbecsül, tisztel vmit, vkit), dinamikusak (vki *megy, mozog, rajzol*), atelikusak (vki, vmi *mozog, dolgozik, főz, kalapál*), telikusak (vki/vmi *süllyed, szedi szét* (azt, amit), *főzi le a húst a csontról, süti ki a húst*).¹⁰ A statikus szituáció megszakíthatatlan (folytonos), érvényének idejére, annak részidőire a statikus szituációnak megfelelő propozíció azonos modális értékkel vonatkoztatható (például igaz, hamis, szükséges, elvárható stb.). A dinamikus szituációk változást tesznek fel, a változás lehet bennük előre látott végpont felé haladó, célirányos, de azért nem feltétlenül célirányos. Ha a célt, végpontot nem tartjuk a szituáció alkotórészének, akkor az a szituáció atelikus. Ha végpontot feltételez, vetít előre, akkor a dinamikus szituáció egyúttal telikus is. Az atelikus – telikus szembenállás a dinamikus szituációk körén belül lehetséges (*biciklizik : megy ki a tóra, szögel : veri be a második szöveget, falaz : építi az új falat, cseresznyét szed : szedi le a cseresznyét*), de azt is joggal mondhatjuk, hogy a statikus szituáció – bár ezen az oppozíción kívül áll –

⁵ Ezt az oppozíciót is többféleképpen meg lehet nevezni, főképp aszerint, melyik az oppozíció szemantikailag jelölt tagja.

⁶ Pl. cseh: *prekládat – prevádat*, orosz: *переводить – перевести*, szlovák: *prekladat’ – preložiť* ‘(le)fordítani’.

⁷ HOLLÓSY 1977.

⁸ REYERSØL (1980, 1990) a cselekvés, történés, állapot közös fölöttes fogalmának megnevezésére az *eszperantó* nomen actionis képzőjének (*-ad-*) főnevesítéseként létrehozott *ado* (ejtése: ádo) terminus technicust használja.

⁹ Az *elterül* ige viselkedéséről l. KOMLÓSY 1989: 173, 176–7. Nem egy ún. hangsúlykerülő ige atelikus, illetve az adott jelentésben atelikus használatú. Komlósy példái alapján: (*Itt és itt*) *terül el*, (*ennyi és ennyi*) *részből tevődik össze*, (*így és így*) *néz ki*. – A vmi **elterül*, vmi vmiből **összetevődik*, vmi, vki vhog **kinéz* formák a szótárakon kívül legalábbis rendkívül ritkák, illetve inkább csak a játékos nyelvhasználat elemei.

¹⁰ Ezekről l. VENDLER (1957)/1967, KIEFER 1983: 163k, 319–28, 2000: 297–304, BENDE-FARKAS 1994: 141. Bende Farkas az aspektusosztályok taxonómiájaként a Vendlertől származó, módosított osztályozást adja meg, amelyben állapotok (*states*), folyamatok (*processes*), beteljesült (?) folyamatok (*culminated processes*) és pillanatnyi események (*punctual occurrences*) szerepelnek.

eleve nem lehet telikus, hiszen kizárja a változást: egyrészt atelikus, de lexikális jellegű oppozíción kívül, telikus párját nem keressük, tehát nem vesz részt atelikus – telikus oppozícióban: *A csúcs, mondhatni, kimagaslík a környék dombjai közül* : *A csúcs, mondhatni* : **magaslík ki a környék dombjai közül*. A dinamikus szituációk belső időszervezete mindenestre megengedi több részidő-szegmentum számontartását: a dinamikus szituációk így megszakíthatók. Az eddig bemutatott példák (*van, szeret, mozog, süllyed* stb.) véleményem szerint egyúttal folyamatos aspektusú szituációkat is reprezentálnak. A statikus szituációk, állapotok folyamatos voltát mások – így KIEFER 2000a: 280 – tagadják. Kétségtelen, hogy az angolban rendszerint nem használnak *-ing-es* igealakokat az állapotigék, érzékelést, vélekedést, mentális állapotot kifejező igék szótárilag is rögzíthető állományának (*be, have, seem, appear, belong to, contain, consist of, possess, own, believe, feel, think, know, understand, remember, want, wish*) paradigmájában (l. pl. BUDAI 1981: 49), s az is igaz, hogy a magyarban is tendenciaszerűen más formai jellemzői vannak vagy lehetnek a szemantikailag nyomatékosan változást implikáló, folyamatos és telikus, progresszív egységeknek (KIEFER 1991a, 1991b, 2000a, vö. KOROMPAY 1997, 52–53), pl.: *Jött ki belőle a víz*.¹¹ *Szedte le a föliát a málnáról. Cipelte haza a krumplit a piacról. Verte le a vako-latot. Kaparta le a sebet. Húzta föl a pajtáskocsit a dombra* stb., mint a különféle szerkezetű, változást nem implikálóknak, amilyenek például ezek: *Kilógott belőle a cérna. Tele volt sebbel. Virított a jókedvtől. Avagy emezek: Szomszédjait módfelett megvetette. Baromfit is tartott. Megvolt a magához való esze. Bizakodott. További, változást nem implikáló példamondatok: Azon a napon igencsak álmos volt. Benne voltak a korban. Nyár volt. A negyedik napot töltötte a Balatonnál. A falut erdők vették körül. Erzsí már a műhelyben volt. Lajos akkor már Makón volt. A talajt avar borította. Beosztottjaikat megbecsülték. Ismerőseik becsülték őket. A fiatalok utálták a bablevest. A szóban forgó férfi dohányzott. Felfogásom szerint tehát ez utóbbi mondatok is folyamatosak, de ezek kétségkívül nem rendelkeznek azokkal a formai és kiegészítő szemantikai sajátosságokkal, amelyekkel az előzőleg látott dinamikus, telikus, progresszívnek mondott formák.*

Nem folyamatos, hanem **nemfolyamatos**, ezen túlmenően pedig aspektuálisan különféleképpen jellemezhető szituációk példái ezek az egymástól elkülönítve olvasandó mondatok: *Már három napot a Balatonnál töltött. Határozott. Leszerelte a lámpát. Elájult. Szerzett egy vödröt. Végigtáncolta az éjszakát. Dél előtt végiggondolta az éjszakát. Hozott nekünk két kiló almát. Már voltam lenn kenyérért a boltban. Voltunk vételezni fémárut. Döntött már magányosan. Voltak már Bekéék tengerparton.* Nem mondhatjuk szemantikai tekintetben kellő megalapozással, hogy folyamatos szituációt reprezentálnának, ezekről a mondatokról sem: *Ájult már el (régebben is). Vette le a lámpát v. Szerelte le (már) a lámpát egyszer-kétszer.* Más kérdés, hogy az iménti mondatokhoz hasonlók orosz megfelelőiben (minthogy nem feltétlenül egyszeri és nem konkrétan azonosítható eseményekről van szó) az orosz paradigmatiság igeaspektus konkrétnyelvi szabályrendszerének megfelelően valóban a folyamatosnak nevezett paradigmatiság osztály elemei (folyamatos igék megfelelő alakjai) használatosak: *Он(а) падал(а) в обморок и раньше. Он(а) снимал(а) (уже) лампу раз-другой.*

Minthogy az oroszról illetőleg a köztudatban a morfológiai igeaspektus szerepel, s éppen morfológiai kategóriára gondolva beszélnek az általános ténymegállapítás kapcsán is fo-

¹¹ Az egyes példamondatokat általában külön-külön kell érteni, a példasorok nem alkotnak összefüggő szöveget.

lyamatos szemléletről, megjegyzem, hogy nyilvánvaló: az oroszban sem feltétlenül esik egybe a konkrét folyamatot kifejező és az általános tényközlő mondat akkor sem, ha a felhasznált – folyamatos – szemléletű igealakok azonosak: az intonáció, a hangsúlyeloszlás különbözhet.

A mondatjelentés az aspektualitás és a temporalitás tekintetében a magyarban is erősen függ az igétől: ige voltától, típusától, az adott esetben felmutatott morfológiai kategóriáktól (idő, mód), a konkrét ige lexikális jelentésétől, annak szerkezetétől. – A magyarban az aspektus szempontjából különös figyelmet érdemel az ige, az igét tartalmazó szintagma és a mondategység (ige, igei csoport, ige és esetkeret). Mindamellet a morfémától kezdve minden szintnek lehet és van hatása a predikáció aspektusértékének kialakításában, ez pedig hat a szöveg időszerkezetére.

1.2. Oppozíciók együttműködése: egy példa

A funkcionális-szemantikai kategóriák között szerepel a temporalitás és az aspektualitás, mely sok nyelvben szoros egységben jelenik meg, s melyet érdemes is így tárgyalni.

Nézzük meg, hogyan lehetséges különböző oppozíciók részvétele egyetlen szituáció idejének jellemzésében, egy szöveg egyetlen mondatán belül. A mondatot valamely ismeretlen szöveg részének tekintjük: valamely más mondatot követ és valamely más mondatot megelőz. Jelen esetben ez kontextus nélkül, a mondat szerkezetéből (a kontrasztív témát tartalmazó topikból) is nyilvánvaló: *Pista (pedig) adogatta föl a cserepet*.

Ha megértjük a *Pista (pedig) adogatta föl a cserepet* mondatot, akkor nyilván tudjuk, hogy mit jelentenek a *cserepet feladni*, illetve *valaki felad egy cserepet ~ cserépfeladás ~ cserépfeladogatás* konstrukciók. Tudhatjuk, hogy Pistára az ilyen konstrukciók, megfelelő módosításokkal, vonatkoztathatók. Szemben a feltételezett *Pista cserépfeladogatása* szerkezettel, amely csak a mondat minősítetlen propozícióját adja meg, maga a *Pista pedig adogatta föl a cserepet* mondat eldönthetően kijelentő és állító mondat. A cserépfeladásnak (illetve az iménti mondat propozíciójának) jelentése és a megformált mondatnak a modalitása azonban még nem alapozza meg a fenti mondat teljes szemantikai jellemzését. A mondottakon kívül – s most erre hívjuk fel a figyelmet – a kiemelendő szembenállások tükrében tudjuk, hogy a) egész biztosan nem egyszeri, hanem többszöri cserépfeladásról van szó: nem: *ad*, hanem: *adogat*, b) bizonyos, hogy a beszédidő a szóban forgó szituáció megelőzte: nem: *adogatja*, hanem: *adogatta*, c) elmondható, hogy a szóban forgó szituációt időben nyitottnak, lezáratlannak tekintjük:¹² nem az van a mondatban, hogy: *feladogatta a cserepet* hanem ez: *adogatta fel a cserepet*, d) végül, bár nem adtunk meg időhatározót, amely egyértelműen feltárná, mely időpontra vonatkozik a szegmentum s a mondat, amelyből a szegmentumot kiragadtuk, a formából a hallgató nyilvánvalónak tartja, hogy az valamely individuális, meghatározható időpontra vonatkozik. Nem hangsúlytalan igekötőjű, hangsúlytalan tárgyú formával van dolgunk, sem nem ilyennel: *adogatta fel a cserepet*, hanem több hangsúllyal ellátott szegmentumról: *adogatta fel a cserepet*. A szembenállás formai jelöltsége fokozódik hosszabb mondatokban, több szólam megjele-

¹² BENNET 1981.

nését lehetővé tevő mondatokban. – A bevezető rész (topik) végének, lehetséges szünetnek a jelölésére szolgáljon ez a jel: @.

A *Pista pedig `adogatta `fel a `cserepet `Zoli bácsinak* példamondatunknak, illetve *`adogatta `fel a `cserepet* részletének, mely önmagában is „mondatképes”, lehetnek parafrázisai vagy rokon értelmű megfelelői; illetve mondatunk bővíthető is már meglévő része érvényének megőrzésével. A fenti oppozíciók felhasználásával alkotott mondatok példáulival élve mégis elmondhatjuk, hogy az adott forma (*Pista adogatta fel a cserepet Zoli bácsinak*) felhasználása esetén az ige, az alany és a tárgy és a részeshatározó megőrzésével alkotott rokon értelmű mondatok érvényességének esélye igen különböző lehet, nevezetesen: az azonosítható individuális időszegmentumhoz kötő felhasználások a sikeresek. Így 1. nem valószínű, hogy kiinduló mondatunk érvénye esetén, a kimerítőbb közlés igényével alkalmazhatnánk például ezt a mondatot: ``Adogatta^fel^Pista^ a ^cserepet^Zoli bácsinak `éjjel is. Szóba jöhet viszont rokon értelmű mondatként ez: *Azon az éjszakán is Pista @ `adogatta `fel a `cserepet `Zoli bácsinak. Akkor éjjel is (az volt, hogy) Pista @ `adogatta `fel a `cserepet `Zoli bácsinak.* 2. Nem lehet szó erről: ``Adogatta fel Pista a cserepet Zoli bácsinak `áprilisban is, de lehet szó erről: *Áprilisban is Pista (azt csinálta, hogy) @ `adogatta `fel a `cserepet `Zoli bácsinak. Áprilisban is (az volt, hogy) Pista @ `adogatta `fel a `cserepet `Zoli bácsinak.* 3. Nem lehet szó erről: ``Adogatta fel Pista egyszer `Zoli bácsinak a `cserepet, de lehet szó erről: *Egyszer Pista @ `adogatta `fel `Zoli bácsinak. a `cserepet.* (A @ jel a bevezető rész (topik) végét jelöli.)

Összefoglalva, négy formai oppozíciót sikerült kiemelnünk:

1. adja	:	adogatja,
2. adogatja	:	adogatta,
3. feladogatta a cserepet	:	`adogatta `fel a `cserepet,
4. ``adogatta ^fel^ a ^cserepet	:	`adogatta `fel a `cserepet.

Ugyanaz az alak több oppozícióban szerepel. Ezért itt nem nyolc alak szerepel, hanem csak hat. (*Adja, adogatja, adogatta, feladogatta, `adogatta `fel, ``adogatta fel*).

A hátravetett igekötőt itt, mint látjuk, kiinduló példánkban, illetve az oppozíciók szemléltetése során a másodikként közölt formákban is – hangsúlyosként vettük figyelembe: *`adogatta `fel*. A fenti négy megkülönböztetés, bárhogy nevezzük is őket, az adott példában egymástól is elkülöníthető. Az egyes minőségek különféle kombinációkat adhatnak: 1. *feladta*, 2. *`adta `fel*, 3. *``adta fel*, 5. *feladogatta*, 6. *`adogatta `fel*, 7. *``adogatta fel*, 8. *feladja... feladogatja, `adogatja fel* stb.

A négy oppozíció egyaránt részt vesz a például vett mondat temporális – aspektuális jellemzésében, de ezzel a négy oppozícióval nem adtuk meg a külső és belső időre vonatkozó szembenállások és lehetséges információk teljességét. Lehetséges például a ritka/rendszertelen ismétlődés kifejezése (*fel-feladta*), a habitualitás (*fel szokta adni*), az ismétlődés hierarchikus tükrözése (habitualiás iterativitás). Rendszeresen ismétlődő ismétlődés: *fel szokta adogatni*. Kevesellten, korlátozottan ismétlődő ismétlődés: *szokta feladogatni*. A hierarchikus sor lehet hosszabb is: *csipte* (→ *megcsipte*) → *csipkedte* (→ *megcsipkedte*) → *meg-megcsipkedte* → ? *szokta meg-megcsipkedni* → *voltak időszakok, amikor szokta*

meg-megcsipkedni. Kiemelem: nem az a döntő, hogy a fentiek közül melyik oppozíciót hogy nevezzük meg, hanem az, hogy több külön-külön létező oppozícióról van szó, amelyek szemantikai hatása összegződik.

1.3. Rezultativitás, partitivitás, specifikusság

A folyamatos – nemfolyamatos oppozíciók vizsgálata felveti a rezultativitás, a rész – egész viszony és a specifikusság kérdését: a különféle oppozíciók egymáshoz való viszonyának a kérdését.

1.3.1. A rezultativitás változatai. – A rezultativitás nem más, mint eredményesség. Az eredmény lehet a cselekvéssel egyidejű és állandó: ekkor az aspektusra nincs hatása. Ilyen értelemben a *lát* a *néz* igének, a *hall* a *hallgat* igének rezultatív megfelelője lehet: a *néz*, a *lát*, a *hall* és a *hallgat* emellett egyaránt folyamatos alapértékűek.

1.3.2. Végrezultativitás. – Rezultativitásról beszélünk akkor is, mégpedig végrezultativitásról, ha a szituáció utolsó fázisában valami létrejön vagy karakterisztikusan megváltozik. Rezultatív az a szituáció is, amelynek következtében a szituáció utolsó fázisában valami valakinek a rendelkezésére áll, jóllehet ez a helyzet korábban nem állt fenn: *Festett egy képet, Sütött egy kalácsot, Bérelt egy autót, Hozott egy kiló kenyeret*.

Ha az ige lexikális jelentésével összhangban álló eredmény a cselekvés során, az idő múltával, a belső idő utolsó fázisában áll elő: akkor ez egyúttal a cselekvés bármilyen folytatását kizáró, a cselekvést szükségszerűen lezáró eredmény. Ilyenkor a rezultativitás együtt járhat és többnyire együtt is jár a befejezettséggel: *Főzte a krumplit – Megfőzte a krumplit. Húzták ki a szekeret – Kihúzták a szekeret. Javította a készüléket – Megjavította a készüléket*. Korántsem biztos viszont, hogy az eredménynek a hiánya mindig együtt jár a folyamatossággal. Egyrészt nemegyszer többféle eredmény is elképzelhető, s ezeknek is lehet rendre sajátos nyelvi formájuk: *kihúzta* + határozott, 3. sz.-ű tárgy szerkezet mellett a *Kijebb húzta* + határozott, 3. sz.-ű tárgy szerkezet is jelöli valamilyen eredmény elérését, s az adott esetben a magyarban ez is befejezett aspektusértékkel jár együtt. Hasonlóképpen: a *Megjavította a készüléket*, illetve a *Sokat/kicsit/valamennyit javított a készüléken* mondatok szemben állnak partitivitás/totalitás tekintetében, de egyaránt rezultatívák és egyaránt befejezett aspektusúak is. – J. SOLTÉSZ Katalin (1959: 44–6) részletesen ír arról, hogy különféle igeekötőkkel ugyanaz az igező különféle fokú eredményt érzékeltető igét eredményez. A korai igeekötős igék (pl. *meggyengít*) az idő során beállt jelentésfejlődés folytán, illetve az újabb igeekötős igék hatására ma nemegyszer kisebb fokú eredményre utalnak, mint újabb igeekötős párhuzamaik (pl. *elgyengít*). Ilyenkor a korábbiakról (vagy azokhoz szemantikailag hasonlókról) szólván félperfektív igeikről beszél (J. SOLTÉSZ 1959: 45), ezek példáulként említi a *megakad*, *meggyengít*, *meghasad*, *meghervad*, *megizzad*, *meglő*, *megnyílik*, *megnyit* igéket. Szembeállítja ezeket például az *elakad*, *elfárad*, *kifárad*, *elgyengít*, *meggyengít*, *elhasad*, *elhervad*, *kiizzad*, *lelő*, *kinyílik*, *felnyílik*, *kinyit*, *felnyit*, *elolvad*, *elreped* (i. m. 47), nagyobb fokú eredményt kifejező igékkel. J. Soltész Katalin szóhasználatát megtevésheti az olvasót, ha az a perfektív minősítést a belső idő minősítéseként fogja fel. A félperfektív igék és a perfektívnek minősített igék alapvetően azonosak abban a tekintetben, hogy a velük alkotott minimális mondatok egyaránt nemfolyamatos,

pontosabban befejezett aspektusértékűek. – A rezultativitás konkrétabb vizsgálatából kiderül, hogy az gyakran a mondatnak az igéhez kapcsolódó egyik vagy másik aktánsának (alanyának, tárgyának, vonzatának, ill. ezek jelöltjének) kisebb vagy nagyobb állapotváltozásához kötődik. Vö. a különféle akcióminőségek különféle leírásaira nézve pl. KRÉKITS (1977, 1980, 1985a, 1985b, 1989) és PÁTROVICS (2000: 39–42) munkáit.

1.3.3. Eredménytől függetlenül zárt periódus. – Az eredmény nélküli tevékenységet is nézhetjük és leírhatjuk globálisan: a *Dolgozott rajta egy kicsit, aztán hazament* és az *Elvégezte a munkát, aztán hazament* mondatok egyaránt befejezett aspektusú mondategységekből épülnek fel, annak ellenére, hogy az elsőben nem utalunk, a második esetben viszont utalunk a munka eredményére. Atelikus igére is épülhet nemfolyamatos (befejezett) aspektusértékű szerkezet, mondategység: *Énekelgettek egy kicsit, aztán nekiláttak a tanulásnak*.

1.3.4. A hív ige példája. – A *(telefonon) hív ige*, illetve szerkezet a következő példákban folyamatos aspektusú mondat részét alkotja: *Tegnap délelőtt, mikor `hívtam `telefonon a `szervizt, szolt a rádió, s én elhibáztam a tárcsázást – Mikor `hívta `telefonon a `barátnő-jét, a szíve a torkában dobogott. ~ `Miközben tárcsázott, a szíve a torkában dobogott'. Ahogy `hívtam a `tudakozót, egyszer csak magamnak is beugrott a keresett szám. – `Mentem `föl a `lépcsőn, s közben `téged `hívtalak a `mobilon. Csoda, hogy nem törtem ki a nyakam. – Mikor tegnap délelőtt a gyerek `hívta `föl az `édesanyját az `iskolából, még senki sem gondolhatott a későbbi fejleményekre. Mikor `hívtalak a `Zsuzsáéktól, még csak három óra volt. Többször is előfordult, hogy javában `hívtam a `Kovácsékat, mikor Kovácsné váratlanul becsengetett hozzánk.*

Az iménti mondatok folyamatos aspektusú mondategységeiben a hangsúlyok eloszlása is jellegzetes, és talán még a tulajdonnév névelőzésének is van némi szerepe. – A *(vendégségbe, koncertre, kirándulni) hív* a következő mondatokban szintén folyamatos aspektusú mondategységek részét alkotja: *Mikor Erzszi `hívta `Sándort a `koncertre, olyan érveket vetett be, hogy annak nem lehetett ellenállni. Mikor `hívtak minket az `ebédre, valami tortát is kilátásba helyeztek. A nagymami `egyfolytában `mosolygott és `hívta a `társaságot az `unokája `születésnapj `zsúrjára. Míg a hív mondatba foglalásának lehetőségei különfélék, a *felhív, elhív, meghív* lehetőségei valamelyest lehatároltabbak, minimális kiegészítés esetén előre jelezhetők. – Nem folyamatos, hanem befejezett aspektusértékűek például a következő mondategységek: *A fiú felhívta a lányt, és meghívta egy másnap esti színházi előadásra. A lány elhívta a barátnőjét is.**

1.3.5. A hív ige mint különböző lexikális oppozíciók tagja. – *A hív – felhív; hív – meghív; hív – elhív* (továbbá: *hív – ki-, be-, át-, le-* lexikális párok *hív* tagja megítélésem szerint alább szintén nem folyamatos értékű mondategységek része: *`Hívták^vendégségbe, de sosem ment el. `Hívták `vendégségbe, de ezúttal nem ment el. `Hívták megint `vendégségbe, és ezúttal el is ment. Hívták egyszer Szarvasra tanítani, de nem vállalta. Hívták tegnap kirándulni, de nem volt kedve menni. Hívták színházba, de nem tudott menni. – Hívtalak délelőtt, de nem vette fel senki a telefont. Hívtam Kovácsékat is néhányszor, de semmi eredmény.*

Ezekről – a *hív ige* alakjait tartalmazó – mondategységekről pontosabb jellemzésre törekedve elmondhatjuk, hogy bár olyan (igekötötlen) igealakokat tartalmaznak, amelyek folyamatos aspektusértékű mondatokban is szokásosak, s ezért az igéket – a mondaton

kívül nézve – tekinthetjük esetleg a folyamatosság **potenciális** hordozóinak, maguk a mondategységek nem helyettesíthetők olyan mondategységekkel, amelyekben a folyamatosság kétségkívül jelölve van: **Hívtalak föl délelőtt, de nem vette fel senki a telefont.* **Hívtalak föl néhányszor.* **Néhányszor javában hívtam a Kovácsékat, de semmi eredmény.* Az igeikötő elhagyása itt csak az eredmény hiányát engedi meg, ennek kétségességére utal, de nem vezet a mondategység folyamatos aspektusértékéhez.

Hasonló megoszlást találunk a *kér – megkér; kér – elkér* esetében: *Kérted tőle a sót (de ő nem adta oda) : elkérte tőle a sót.* Folyamatos megfelelő: *Mikor a sót kérted tőle, olyan furcsa volt a hangod.*

1.3.6. Az egész – rész oppozíció szerepe. – Ismeretes, hogy a magyarban a teljesség, totalitás nemegyszer megmutatkozik az igeikötő-használatban (I. HORVÁTH KATALIN 1983: 74, 75). Pl. *Evett egy kis rántottát – Megette az egész rántottát.* A teljesség, ha az alapige dinamikus alapértékű, sokszor együtt jár a befejezettséggel, de az összefüggés nem fordítható meg: a teljesség hiánya nem garantálja a folyamatosságot: *Vettem egy kicsit a rántottából : Kivettem az egész rántottát; Hoztam neked egy kis kenyeret hazulról : Elhoztam neked az egész kenyerünket hazulról; Ittál a sörömből : Megittad a sörömet.* – Ezek, az adott hangsúlyelosztást is figyelembe véve, egyaránt befejezett aspektusértékű mondatok. Szóba jöhető, aspektusértéküktől eltekintve nagyjából azonos jelentésű, folyamatos aspektusértékű mondategységek ezek volnának: *'Ette a rántottát..., Éppen rántottát evett;* („hosszabb szóval”): *Éppen almakompótot evett v. esetleg Éppen almakompótot evett, Hoztam neked hazulról a kenyeret ’úton voltam a kenyérrrel’ v. (emocionális színezettel) ’rendszeresen és fáradhatatlanul, amikor csak tudtam, hoztam neked kenyeret’; Ittam a sörödet, A sörödet ittam.* A tárgy bizonyos tekintetben olykor indokolatlannak tűnő, a szövegelőzményből nem levezethető határozottsága, amely mégis specifikusságot feltételez, ill. jelenít meg, a magyarban kétségkívül kedvez a folyamatosság kifejeződési lehetőségének.¹³ Ez nem azt jelenti, hogy a határozott tárgy eleve és feltétlenül folyamatosságot indikál, hiszen a *Megette a rántottát* mondatban is ilyen szerepel, hanem csak azt, hogy határozott tárgy esetén az igeikötő hiánya és jelenléte az aspektus tekintetében egyértelműbb oppozíciót teremt (*ette : megette*), mint amilyen a határozatlan tárgy esetében megjelenő oppozíciók (*evett egy kis... : megevett egy kis...*).

1.4. A jelöltségről

1.4.1. A jelöltségről általában. Oppozíció. – A nyelvészetben legtöbbször talán morfológiai jelöltségről beszélnek. A morfológiai jelöltségről ugyanakkor több értelemben is szól a szakirodalom. – Lehet szó valamely **oppozíció** morfológiai jelöltségéről, valamely oppozíció valamelyik **pólusának** morfológiai jelöltségéről, s lehet szó valamely morfológiai oppozíció adott pólusának **szemantikai** jelöltségéről. Lehet szó oppozíció szintaktikai jelöltségéről, szintaktikai oppozícióról. Ilyen esetben van jelöltsége az egész szembenál-

¹³ A tárgynak ez a heyzete topikhelyzetre emlékeztet. Valószínű azonban, hogy dinamikus igeikötő tárgya vagy alanya a topikon kívül is képes helycserére: *Ebben a szép délutáni órában @ ittam a sörömet (v. a sörömet ittam), s közben rátok gondoltam.*

lásnak, de van jelöltsége értelemszerűen adott pólusnak vagy a pólusoknak is. Olykor – jó okkal vagy anélkül – beszélünk általában vett szemantikai oppozícióról (nem pedig más-nemű oppozíció szemantikai sajátosságairól).

Minthogy a jelöltség kérdése – mibenléte, foka, rétegzettsége – az időbeliséget és az aspektualitást illetően is fontos, hadd szóljak a jelöltség fajtáiról külön-külön is.

1.4.2. Oppozíció morfológiai jelöltsége. – Jelölve van valamely kategória, oppozíció, szemantikai különbségek sora, ha az oppozíció tagjai formailag különböznek – a szembenállás bármelyik tagjának speciális megjelölése révén. Ilyen értelemben jelölve van a szám kategóriája főnéven: *autó* : *autók*. Itt a szám kategóriájának jelöltségéről vagy az egyes szám : többes szám szembenállásának jelöltségéről beszélünk, vagyis tulajdonképpen mind a két pólusról egyszerre. Az első személy és a második személy szembenállásából láthatjuk, hogy a személy kategóriája morfológiailag jelölve van: *nézem* : *nézed*, *hoztam* : *hoztad*, *várnom* : *várnod*. Amikor azt mondjuk, hogy a személy vagy a szám morfológiailag jelölt kategória, ezzel nem mondjuk meg, hogy két alak szembenállása esetén melyik póluson jelentkezik formai többlet: az egyiken-e, a másikon-e vagy mind a kettőn.

1.4.3. Oppozíció adott pólusának morfológiai jelöltsége. – Sokszor előfordul, hogy egy oppozíció egyik tagját valamilyen megkülönböztető formai elem, morféma képviseli, míg másik pólusán ennek az elemnek, morfémának a hiányát találjuk (*autók* : *autó*, *szótt* : *szó*). Itt az egyik pólus (jelen esetben a többes szám, a múlt idő) morfológiai jelöltségéről, morfológiailag jelölt pólusról beszélünk. A másik pólus (az egyes szám, illetve a jelen idő) a morfológiailag jelöletlen pólus. Az egész oppozíciót viszont, mint már mondtuk, ilyen esetekben morfológiailag jelöltnek tekintjük. Az igeidő szerinti morfológiailag jelölt *szótt* : *szó* oppozícióban a *szótt* a morfológiailag jelölt pólus.

1.4.4. Szintaktikai jelöltség. – Szintaktikai jelöltségen azt értjük, ha egy szemantikai jegy vagy funkció alapján egyszerű vagy komplex szintaktikai szerkezetek (mondatrészeknek, illetve szóalakoknak a kapcsolatai) állnak szemben egymással. Szembeállhat például jelzős szerkezet és azonos lexikális elemekből álló predikatív szerkezet, alanyos vagy tárgyias szerkezet, szembenállhatnak egymással szintaktikai jelöltségük alapján komplex szerkezetek (szintagmabokrok) is. A különbség kifejezésében eszközként másodlagos morfológiai kategóriák vagy (A) nem szerepelnek, vagy (B) ilyenek is szerepelnek: (A) *a nagy víz* : *a víz nagy*; *és az ő anyja is* : *ő és az anyja is*; (B) *csokoládé vonja be* : *csokoládéval vonja be*; *a film bemutatja* : *a filmet bemutatja*.

1.4.5. Szemantikai jelöltség. – Szemantikai jelöltségről valamely szembenállás azon tagja (pólusa) esetében beszélünk, amelyet neutrálisan nem lehet használni, vagyis amelyik nem állhat a másik pólus helyett. A magyarban a szám kategóriája esetében a többes szám ilyen. Ha azt mondjuk: *Van szék a szobában*, akkor igaz lehet az is, hogy egy szék van a szobában, de igaz lehet az is, hogy székek vannak a szobában: az egyes szám mintegy azt jelenti, hogy egy vagy esetleg több. A dolog fordítva nem áll. Ha azt mondom, *vendégek vannak náluk*, és igazat mondok, akkor nem lehet, hogy csak egy vendég van náluk. A szám kategóriáján belül tehát a többes szám a szemantikailag jelölt pólus. A magyar nyelvben a többes szám egyúttal a morfológiailag jelölt pólus minősítésre is jogot formál, de a kétfajta jelöltség nem feltétlenül jár együtt. (A kérdés formalizált tárgyalására l. MALECZKI 1995: 266–7.) Szemantikai jelöltségről egyébként morfológiai, illetve szintaktikai oppozícióban belül egyaránt lehet beszélni, bár inkább a morfológiai oppozíciókban szoktuk felismerni.

1.4.6. Szemantikai nyomaték. – Szemantikailag nyomatékos (nyomatékosan jelölt) valamilyen nyelvi funkció vagy jelentéselem, ha biztosítéka van annak, hogy az adott funkció vagy jelentéselem nem neutralizálódhat. Ismeretes, hogy az *-on ~ -en ~ -ön* és a *-ban ~ -ben* konkrét helyviszonyt és általános helyviszonyt egyaránt kifejezhetnek (SZABÓ GÉZA 1969, 1983). Felszíni helyviszony és belviszony oppozíciója kifejeződik a *vízen : vízben* szembenállásban. A *vízen* és a *víz felszínén* szegmentumok egyaránt külviszonyt fejeznek ki, és gyakran szabadon váltakoznak: *A vízen egy falevél lebegett* $\approx$ *A víz felszínén egy falevél lebegett*. Aligha cseréljük fel azonban a *Vízen egy csónak haladt* mondatot erre: ? *A víz felszínén egy csónak haladt*. A vízbe merülő csónak haladásának képzete nem illik össze a (komolyan vett) felszíni viszonytal. Ha ugyanis a *víz felszínén – vízen – vízben* (*van, úszik, elterül, elmélkedik*) formákat összevetjük, azt mondhatjuk, hogy az első esetben és a másodikban (a *víz felszínén* és a *vízen* esetében) egyaránt felszíni helyviszony fejeződik ki, de az elsőben a felszíni helyviszony szemantikai tekintetben (is) nyomatékos. Szemantikailag nyomatékos a felszíni helyviszony, illetve maga a helyviszony a *valamin ott, valamin rajta, ott rajta* szerkezetben is: *János jókor úton van, ilyenkor az éjjeli eső nyoma még ott van az úton*. Szemantikailag nyomatékos a belviszony a *benne, ott benne* formákban.

1.4.7. A nyomatékosság fajtái. – Nyomatékosságról is több értelemben beszélhetünk. A fenti értelemben vett szemantikai nyomaték (alább ugyanez: D) különbözik a következő, implicit tagadást is megjelenítő nyomatékosság-félektől: A) a mondat aktuális tagolása, a mondat információértéke szerinti nyomatékosságtól, B) a szó(jelentés) választásának nyomatékosságától, C) a fonetikai értelemben vett (és többféleképpen felhasznált) nyomatéktól.

A: A nyomatékos mondatok (a mondat aktuális tagolása szerint: a kiemelt szegmentum tagadásával való implicit szembeállítás), az egész mondat, az ige vagy az ige előtti mondatrész, összetevő indokolt/igaz voltának, ill. helyes referenciájának kiemelésére. Néhány példa szemléltetésül: *János tanulta a kémiát.* $\approx$ 'Nem igaz, hogy nem tanulta. Én nem azt állítom, hogy nem tanulta, hanem éppen azt, hogy tanulta'. 2. *János igenis tanulta a kémiát.* Mint fenn: $\approx$ 'Nem igaz, hogy nem tanulta'. 3. *János (igenis) megnyerte a versenyt.* $\approx$ 'Nem igaz, hogy nem nyerte meg'. 4. *János (igenis) a porszívót vitte vissza.* $\approx$ '... nem a filmet'.

B: Nyomatékos szóválasztás az ige jelentésének, illetve valamely jelentés-összetevőinek, nem pedig a mondat pusztá igazságértékének a megerősítésére, kiemelésére: *János a könyvet úgy nyerte.* ($\approx$ Nem: maga állította elő, nem vette, nem kapta.) *Irén a szoknyáját úgy varrta.* ($\approx$ kb. '...nem pedig: kapta, vette vagy lopta').

Ezek a különféle minőségek, melyek megnevezésében ugyanaz a nyomaték szó, illetve tő szerepel, előfordulhatnak véletlenszerűen együtt, egy mondaton belül is: 1. *A falevél igenis a víz felszínén lebegett.* (A+D) 2. *Irén a nadrágját varrta úgy, nem a szoknyáját.* (A+B) 3. *Klára varrta úgy a szoknyáját, nem Irén.* (A+B)

C: Fonetikai értelemben nyomatékos elem: bármilyen indokból hangerőtöbblet, hangsúly(többlet), lassítás stb. A fenti példák mind megfelelnek a C leírásnak is. Fonetikai értelemben nyomatékos a fókuszban lévő elem, de a mondat más szegmentuma is hordozhat fonetikai nyomatékot: 1. *A falevél igenis a víz felszínén lebegett.* (A+D+C) 2. *Irén a nadrágját varrta úgy, nem a szoknyáját.* (A+B+C) 3. *Klára varrta úgy a szoknyáját, nem Irén.* (A+B+C).

D: A szemantikai nyomaték, mint láttuk, a fenti A, B, C pontbeli esetekkel szemben nem vagy nem feltétlenül aktuális (kommunikatív) szembeállításra vonatkozik, hanem csak

olyan szemantikai mozzanatra, amely (hordozóinak nyelvrendszerbeli adottságai folytán) nem neutralizálódik. Az *Esett ágról-ágra, egyre lejjebb* mondat folyamatos aspektusú. Tudtommal nincs olyan kontextus vagy körülmény, amely a mondatnak ezt a minőségét neutralizálhatná, így azt mondom, hogy a folyamatosság ebben a mondatban szemantikai értelemben nyomatékos. Ezzel szemben a *Vízet ivott* mondategység ugyan adott kontextusban folyamatos értékkel szerepelhet ($\approx$ *javában itta a vizet*), előfordulhat azonban olyan kontextusban is, ahol a mondategységnek ez a lehetséges értéke nem érvényesül: *Még gyorsan vizet ivott, aztán elrohant*.

1.5. Az idő a nyelven kívül és a nyelvben

Az *idő* szót az életben több értelemben használjuk, s ezt nem is akarjuk most sem teljesen kiküszöbölni. Ha a későbbi megkülönböztetéseknek van értelmük, akkor a megkülönböztetett dolgok összefüggésére is utaló meg nem különböztető szóhasználat is hírt adhat a dolgok valamilyen összefüggéséről, az azonos módon nevezett dolgok valamilyen közös tulajdonságáról. Néha pedig a szavak bizonyos fajta többértelműsége megkönnyíti gondolataink praktikus gyors előadását. – Időn a mindennapi életben egyszerre értjük a pillanatok mindkét irányban végtelennek vélt megszakítatlan szoros egymásutánját, ennek egy pontját, egy szakaszát, pontjainak és szakaszainak tetszőleges együttesét, sokszor időnek nevezzük – metaforikusan – a bizonyos időszegmenstumhoz kapcsolódó történések összességét is.

Térjünk át az *idő* szó nyelvre vonatkoztatott használataira. Ha azt mondjuk, hogy a magyar igének van ideje, az igeidők mindegyikére egyszerre gondolunk: az igének van morfológiai időkategóriája, igeidő-rendszere. Ha azt mondjuk, a magyar igének van múlt ideje, már más értelemben használjuk az *idő* szót: minthogy az igeidő-kategória *múlt* nevű alosztályáról van szó, magának az *idő* szónak az értelme itt már „igeidő-kategóriának valamilyen alosztálya”.

A nyelvben összességében, minden lehetséges eszközzel kifejezett időviszony-együttest, a jelentések ide tartozó rendszerét és a megfelelő, többé-kevésbé heterogén eszközrendszert, a temporalitást szintén lehet időnek is nevezni. Mindezeknél gyakoribb azonban, hogy úgy beszélünk időről, hogy a nyelv közben eszünkbe se jut – hiszen az idő nemcsak a nyelvnek kategóriája.

Az *idő* lényeges eleme, tényezője a világról alkotott különféle szerkezetű és igényű észlelési mechanizmusainknak, elmosódó vagy határozott képzeleteinknek, vélekedéseinknek, gondolati sémáinknak, tudatformáinknak, így lényeges kérdése és tárgya a filozófiának, az egyes kultúrkörök gondolkodási és képzeleti rendszereinek, a vallásoknak, a különféle tudományágaknak. A bizonyosság vagy a kérdés hangnemében beszélnek az emberek a világnak, különféle minősítésű koroknak, korszakoknak időbeli kiterjedéséről – kezdetéről, teremtéséről, létrejöttéről, örökkévalóságáról, ideiglenességéről, fennállásáról, végéről, végességéről, végtelenségéről, jelenségek időhöz kötött változásáról, állapotairól, fázisairól, fejlődéséről, ciklikus voltáról, körforgásáról (l. pl. FAZAKAS 1996: 167–7). Lényeges, erőteljesen használt fogalma az *idő* a fizikának, amely az *időt* nemcsak értelmezi, hanem az időhöz mértékegységeket rendel, az *időt* mértékegységeivel méri is, továbbá az

idő fogalmára támaszkodik a sebesség fogalmának kialakítása során. A fizika gyakorlati alkalmazásában időtartam megállapításához megadott időbeli kezdőpontra és végpontra szoktak támaszkodni, a köznapi és a nyelvi szemléletmódnak is megfelelően.

Felhasznált fogalma az idő számos más tudományágnak is, például a kémiának (reakcióidő), a biológiának (a törzsfajlódásbeli, egyedfejlődésbeli idő), történelemnek (kronológia, korszakolás, korszakváltás, kialakulás, megszilárdulás, fejlődés, hanyatlás, letűnés), a pszichológiának, a fejlődéslélektanak, a csillagászatnak, mely a távolság mértékegységének nyelvi kifejezésében is időfogalomra épít (*fényév*). Az idővel feltétlen kapcsolatos jelentéselemek itt többnyire az idővel csak feltételesen kapcsolódó denotatív vagy konnotatív jelentéselemekkel kapcsolódhatnak (kialakulás, kibontakozás, felvirágzás, letűnés, bealkonyodás, alkony, bukás).

Arisztotelész¹⁴ (Kr. e. 384–322) tíz gondolati formát, kategóriát állított fel: szubsztancia, minőség, mennyiség, viszony, hely, idő¹⁵, helyzet, bírás, cselekvés, szenvedés – a dolgokkal, személyekkel kapcsolatban feltehető kérdések alapján. Idővel, idő jellegű fogalmakkal és képzetekkel kisebb vagy nagyobb mértékben kapcsolódnak vagy ezekkel foglalkoznak a művészetek is. Ismeretes, hogy szerepel az idő fogalma a klasszicista színház megkövetelte ún. hármas egységben, de már Arisztotelész beszél időről akkor is, amikor a tragédia „utánozta” cselekmény *terjedelméről, kezdetéről, közepéről, végétől* szól (Poétika, VII),¹⁶ valamint akkor is, amikor a névszóval szembeállítva – nem mindig egészen egyformán – meghatározza az igét (Poétika, XX).¹⁷ A *kezdet, közép, vég* főnevek maguk, lexikális jelentésük folytán, fejeznek ki relatív időt, amely a mondatba épülve különféle-képpen interpretálódhat.

Minthogy a nyelv alapvetően ennek a mindennapi gondolkodásnak a formája és kifejező eszköze, bármilyen nagyok is esetenként a konkrét nyelvek közötti morfológiai, szintaktikai vagy akár szemantikai jellegű különbségek, kétségtelen, hogy mind ez idáig minden emberi nyelv alapvetően a mindennapi gondolkodásnak megfelelő időszemléletre épül. Az idő kifejezésének lehet központi jelentőségű morfológiai eszköze: sok nyelvben ilyen a morfológiai időkategória. Ez többnyire az igehez köthető, s ezért igeidőnek nevezzük. Mindamellert az idő kifejezésében az igeidővel együttműködve, mint már utaltunk rá, sok más eszköz is részt vesz.

---

¹⁴ Új Idők lexikona. Tizenötödik és tizenhatodik kötet. Budapest, 1939: 3695–6; NÉMEDI Lajos 1979: klasszicizmus. In: KIRÁLY István – SZERDAHELYI István: Világirodalmi lexikon. Hatodik kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 340–5.

¹⁵ A kategóriák felsorolása az Organon 4. fejezetében megtalálható, l. SZALAI (szerk.) 1961: 20, az időről adott példái: *tegnap, tavalay* – a kategóriák közül többet egy-egy szóval, illetve egy szóból álló példákkal érzékeltet: szubsztancia: *ló, ember*, helyzet: *fekszik, ül*. Tudjuk, hogy Arisztotelész nemcsak határozószavak kapcsán beszél időről, hanem az igével kapcsolatban is.

¹⁶ ARISZTOTELÉSZ: Poétika. Fordította: SARKADY János. Magyar Helikon, Budapest, 1974: 85.

¹⁷ Sarkady János fordításában: „Az ige összetett jelentésű hang, amely időt fejez ki, s amelynek egy része sem rendelkezik önálló jelentéssel, mint ahogy a névszóknál sem. Az a szó, hogy »ember« vagy »fehér«, nem fejez ki időt, de a »megy« vagy a »ment« már kifejezi, amaz a jelent, ez pedig a múltat.” ARISZTOTELÉSZ: Poétika, Magyar Helikon, Budapest, 1974: 46. – Arisztotelész nem mindenütt kezeli a szófajokat, illetve a beszéd részeit a fentiekkel teljes összhangban. A Hermeneutikában a múlt és jövő idejű igealakot sem tekinti igeének: „...a *beszélt* és a *beszélni fog* nem ige, hanem igealak: abban különbözik az igétől, hogy az ige a jelen időt jelöli, ezek viszont a jelenen kívülül.”

A különféle eszközök együttműködését figyelembe véve beszélhetünk, mind tudjuk, a temporalitás funkcionális-szemantikai kategóriájáról, amelyen belül a magyarban, a központi igeidőrendszer mellett, szerepük van például a kötőszóknak, határozóknak, határozószóknak és különféle szerkesztett határozóknak, partikuláknak (pl. *ahogy, hogy, valahányszor, amint, imént, majd, minap, mihelyt, azelőtt, régebben, most, mostanában, alighogy, attól kezdve, jelen pillanatban, manapság, a közelmúltban, minden alkalommal éppen, hétfőnként, javában, csak, egyre csak*), valamint bizonyos igék körében fellelhető lexikális jelentéselemeknek, amelyek révén igéknek és az igék bővítményeiként adott szintaktikai helyzetbe kerülő névszóknak (névszói szerkezeteknek, főnévi csoportoknak) a kölcsönhatásából az időre vonatkozó információ is származik. Az igék bizonyos jelentéselemei a deiktikus időhöz vagy a referenciaidő és az eseményidő viszonyához kapcsolódhatnak, az ige így idővonatkozást kölcsönözhet a mondat olyan részeinek is, amelyek a mondatban aktuális predikációban nem részei az állítmánynak, vagy amelyeknek idővonatkozása nem tükröződik közvetlenül az igeidő megválasztásában (l. *emlékszik, ered, marad, őriz, fenntart, tervez, ígér*). Jelen idejű állítmányt tartalmazó mondatok múltra vonatkozó állításokat implikálhatnak, múltra vonatkozó állítások implikációja régmúlt értékű lehet: *Emlékszik a kirándulásra* → 'kirándultak (és emlékszik rá)', *Emlékeztek a kirándulásokra* (annak a helyzetnek megfelelően, hogy például **tavaly** ilyenkor is fiatalkori kiránduláson járt az eszük) → 'még (sokkal) korábban nemegyszer kirándulást tettek (és emlékeztek rájuk)', *Baranyából ered az a szokás* → 'Korábban baranyai volt a szokás (mely most talán országos)'. *Maradt leves* → 'Van és előzőleg volt leves'. *Marad leves* 'lesz majd és most is – „előzőleg” – van leves', *Tatarozást terveznek* → 'Előreláthatólag tatarozni fognak'.

A mindennapi időszemléletnek és az emberi nyelvnek, illetve egyes emberi nyelveknek ehhez való viszonyulása bizonyos mértékig eredményesen vizsgálható, és eredményekkel kecsegtet akkor is, ha az idővel kapcsolatos filozófiai és természettudományos, például fizikai, csillagászati ismereteink csekélyek, hiányosak, netán hibásak.

A mindennapok embere – spontán, félig tudatos módon – egydimenziójúnak, folytonosnak, végtelennek vagy lezáratlannak, ezenkívül szegmentálhatónak, részekre bonthatónak tartja az időt, amelyet – a maga dimenziójában – képzelt mozgása és mozgásának iránya is jellemez: az idő egyfolytában telik, megállni nem képes, legföljebb olykor megállni és állni látszik vagy fölgyorsul, és rohan – mindezt mind a közbeszédben, mind az irodalomban sokszor metaforákkal is kifejezik – úgy szoktuk azonban gondolni, hogy az idő valójában ilyenkor is egyenletesen halad. Időpontokat és időszakaszokat képzelünk el, egyrészt önmagukban – mint időpontokat és időszakaszokat; másrészt ítéletek érvényének idejeként is. Az időpontot és az időszakaszt olykor csak mentálisan határozzuk meg vagy határoljuk be („akkor történt, amikorra gondolok”), de rögzíthetünk valamely időpontot vagy időszakaszt más időponthoz vagy időszakhoz képest is, és számon tarthatjuk vagy megjelölhetjük más időszakasz részeként is. Egyrészt tehát például: a *múlt hétfői* napnak mint időszakasznak része a *múlt hétfő délelőtt*, vagyis egy másik időszakasz: ezekről egyébként azt is tudjuk, hogy már elmúltak. Másrészt: valamely beszélgetés témáját adó *munkának*, tevékenységnek része lehet vagy lehetett az *előkészítés*, egy másik tevékenység: a *kirándulásnak* része lehet vagy lehetett a *hegy megmászása* – annak idejével, például a *múlt hétfővel* vagy a *múlt hétfő délelőtt* szerkezet leírta időszaksegmentummal együtt. Vagyis

időszakaszok vagy időpontok saját megnevezésük, megfogalmazásuk révén valamely mondatban, szövegben ugyanúgy megjelenhetnek, mint az őket kitöltő szituáció révén.¹⁸

Az időszakaszok és az időpontok az idő képzelte skáláján vagy lokalizálhatók,¹⁹ vagy legalább valamely más időszakhoz tartozónak minősülnek, s így ha nem jelölődnek is ki, valamelyest behatárolódnak (*a múltban, valaha, tavaly, tavaly januárban, tavaly január elején, kezdetben*). Időszakok és időpontok egymáshoz viszonyíthatók: egybeesnek, egymást megelőzik vagy követik, átfedésben vannak, egyik a másikat tartalmazza.

Az időnek lehet mennyisége, és különféle individuális időszakaszok lehetnek mennyiség szerint különbözők, de lehetnek különböző individualitásuk mellett azonos mennyiségűek is. (vö. FAZAKAS 1996: 176k.). Például valakiről mondhatjuk, hogy *Tavaly tíz napot nyaralt* és *Az idén is tíz napot fog nyaralni: ez két azonos mennyiségű idő* (ugyanannyi idő), mégis két teljesen különböző idő (szegmentum). Mennyiséget az időnek tulajdoníthatunk többé vagy kevésbé pontosan – akkor is, ha a felhasznált szerkezetek jellegében és komplexitásában nem mutatkozik különbség: *Egy ideig csak a kertben dolgozott. Hetekig csak a kertben dolgozott. Két hétig csak a kertben dolgozott.*

Bár a következő mondatok nem tartalmaznak időhatározót, a beszélő nyilván más és más, lényegesen különböző időmennyiségeket tulajdonít az *A* mondat tagmondatainak, mint a *B* mondatéinak: *A: Vágott egy karaj kenyeret, és megkente vajjal. B: A Petőfi utcai házat lebontották, és helyébe egy irodaépületet emeltek.*

A beszéd – így a beszédre módot adó nyelvek is, ha a mindenkori beszélőt nevezzük *egónak*, *énnek*, *egocentrikusnak*, *énközpontúnak* a világban való tájékozódást a mindenkori beszélő szempontjából könnyíti meg. A tájékozódás két fő regnuma a hely és az idő. *Azén* mindkét esetben alapvető viszonyítási pont. Itt: ahol én vagyok; most: amikor én beszélek. Azt mondhatjuk, hogy az idő funkcionális-szemantikai kategóriájának számos eszköze deiktikus.

A logika, különféle logikai elméletek, rendszerek szintén foglalkoznak az idővel általában és az idő nyelvbeli tükröződéssel is. Sokat szoktak elmélkedni nyelvi és logikai kategóriák lényegi különbözőségéről. Valószínű, hogy inkább a kidolgozás részletességében és módjában vannak nagy különbségek. A logikai leírás eltekint a nyelvi forma részleteitől, és a funkciók közül sem veszi valamennyit tekintetbe.

A lényeginek tartott viszonylag kis számú szemantikai elemeket aztán a maga mesterséges nyelvén kifejezve – a lehető legkövetkezetesebben és szabatosabban adja elő.

1.6. Az igeidőkről

Az igeidő rendszerét, az ige alaktanán belül, részletesen bemutatta Daniel ABONDOLO (1988) és ELEKFI László (1994: 40–8). Casper DE GROOT (1995) mutatta be a távolléti

¹⁸ Ha tizenegykor csöngetnek, bizonyos szempontból mindegy, hogy az időben erre rákövetkező időt hogyan fejezem ki: a) a cselekvésre, szituációra (csöngetés) vagy b) annak megnevezett idejére hivatkozva-e. a) *Tizenegykor csöngettek. A csöngetés után nagymama is előjött. Miután csöngettek, nagymama is előjött.* b) *Tizenegykor után a nagymama is előjött.*

¹⁹ Időben lokalizálhatók: a) *Tegnap öt és hat között ott ült és irta a dolgozatát.* b) *Öt óra tíz perckor hirtelen észébe jutott az ének házi feladat.* Időben valamelyest behatárolódik: a) *Tegnap öt és hat között kétszer is becsöngetett valaki.* b) *Kilencven és kilencvenöt között volt, hogy kölcsön kellett kérniük.*

formák részrendszerét. Pl.: *Pista úszni van; Klári síelni van a hegyekben*. Az igei paradigmát áttekintette és az idő általánosabb kérdéseit tárgyalta KIEFER Ferenc (1998: 198–217, illetve 2000a: 270–33, 2000b: 248–74, 2000d). KUGLER Nóra (1997, 1999, 2000) a magyar igeragozásról formai és funkcionális elemzést is adott. Korábbi magyar nyelvállapotokra vonatkozóan új, részletes tanulmányok állnak rendelkezésünkre ABAFFY Erzsébet jóvoltából (1980, 1983, 1991, 1992), a megelőző szakirodalom javának közlésével; vö. DÖMÖTÖR 2000: 143–4 is. Ruzsa Imre fejezete a temporális logikáról (RUZSA – MÁTÉ 1997) az idő általános kérdéseit és a magyarra is vonatkozó alapvető kérdéseit formalizáltan mutatja be. Témánkba vág RUZSA Imrének korábbi (1989: 67–9), a magyar igeidőkre vonatkozó leírása is. Hivatkozással a megelőző szakirodalom egészére, különösen pedig KUGLER Nóra (1997, 1998) tanulmányaira, ELEKFI László ragozási szótárára, illetve Daniel ABONDOLO (1988), BARTOS Huba (2000) és REBRUS Péter (2000) munkáira, a paradigma formai kérdéseit csak itt-ott érintem, s a funkciók tekintetében nem törekszem teljességre. Teljesen mellőzöm a paradigmák (személyenkénti és az alakváltozatokra is kitérő) közlését. A magyar ige kategóriáinak más nyelvekbeli igei kategóriákkal való egybevetése régi, s újabban is gyakori témája a nyelvészeti szakirodalomnak BRASSAI Sámuel (1887), GYOMLAY Gyula (1907–8), KOMONCZY Gáspár (1912), BANÓ István (1955), BISZKU Judit (1987), BUZÁSSYOVÁ, Klára (1980), DEZSŐ László (1970), DOMBROVSZKY László (1964), DRAHOS József (1977), KRÉKITS József (1977, 1997), FÜLEI-SZÁNTÓ Endre (1971, 1989), ZSOLDOS Olga (1978), SZONDI György (1980), HETZRON Róbert (1982), SALGA Attila (1984: 49), JÁSZAY László – TÓTH László (1987a, b, c), KELEMEN Jolán (1988), KIEFER Ferenc (1996), PÁTROVICS Péter 2000 stb.

Bár a morfológiai értelemben vett igeidők nem minden használata magyarázható közvetlen deiktikus tájékozódás szerint, vagyis a beszélő beszédjének idejéből kiindulva, lényegében, alapvetően ezek mégiscsak túlnyomórészt deiktikusak mindazokban a nyelvekben, ahol léteznek. Vannak nyelvek, amelyekben az időbeli távolságnak van szerepe az alakválasztásban: Kiefer a nigériai lugandát említi (KIEFER, 2000a: 261). DAHL (1985: 122) szerint a bantu nyelvcsaládhoz tartozó kamba nyelvben megkülönböztetik az aznapi, közvetlen múltat (immediate past), a legalább előző napi távolabbi múltat (recent past) és a legalább egy hónappal korábbi időre utaló távoli múltat (far past). Ehhez elég hasonló megkülönböztetésekről adnak számot a hyxkariana nevű karib nyelvet illetőleg. A mai és a ma előtti idők megkülönböztetése jól ismert a bantu nyelvekben, volt ilyesmi, mint Dahl előadja, a Port-Royal grammairé tükrözte franciában (LANCELOT & ARNAULD 1660: 108–9) és van ilyen a mai angolban is. A XVII. század francia nyelvében a *passé composé* és a *passé simple* közül való választásnak még kritériuma volt a *maiság* vagy *ma-előttiség*, a mai angolban az ún. *befejezett jelen* (present perfect) és az egyszerű múlt (simple past) közötti választás kritériuma lehet a *maiság* vagy *ma-előttiség* közötti választás.

Nyomokban előfordulhat ilyesmi a magyarban is. A Fekete-Körös völgyében Horger és Böszörményi korábbi adataira, állásfoglalására támaszkodva Márton Gyula 1960-ban még megkockáztatja azt az állítást, hogy a *várt volt* régebbi múltra vonatkozik, mint a *várt vala* típus. (MÁRTON GYULA 1960: 53), a szerző főképp 1943-ban gyűjtött adatait értékelve a Borsavölgyi nyelvjárásról is ilyen értelemben beszél (MÁRTON GYULA 1962: 58–9). Az Al-Duna vidékén található Hertelendyfalva, Székelykeve és Sándoregyháza székely nyelvjárását ismertette Penavin Olga ugyancsak azt állítja, hogy az *irtam vala* igealak „közel-

múltban történt cselekvést fejez ki, míg az *irtam volt* régibb múltra vonatkozik” (PENAVIN 1982: 172). Másodlagosan, távolabbról, hasonló jelenséget láthatunk olykor a kihalt igeidők archaizáló használatában (TOMPA 1972: 255). Valószínű, hogy a jelen idő átképzeléses használata, transzpozíciója (l. pl. KLEMM 1928–1942: 81–5; ANTAL 1977: 25; ESCHBACH-SZABÓ 1988: 155; PETE 1983: 164; KUGLER 1997: 438) szintén gyakoribb egy-két napon belüli közelmúlttal, mint távoli múlttal kapcsolatban, vagy legalábbis kevésbé kontextusfüggő a közelmúlt vonatkozású használat: **Valaha a kis Cecei Éva meg Gergő ott fürdik a patakban, mikor feltűnik Jumurdzsák. * (?) Öt éve egyszer, újévkor, ahogy megyek a Kossuth utcán, látom, hogy jön szembe a zöldséges fiú. Tegnap, ahogy megyek a Kossuth utcán, látom, hogy jön szembe a zöldséges fiú.* Meg kell azonban különböztetni a globálisan átképzelt időhasználatú szövegeket – ezekben a jelen idő használatának alig van korlátja – a kisebb egységeken belül időváltó szövegektől. Különbőség van természetesen az alapvető nyelvi rendszer részét alkotó funkciómozgások (*Ott volt* → *Láttam, hogy ott van*) és a stiláris értékű funkciómozgások között (*Tegnap is, ahogy ott sürgök-forgok, látom, hogy ott van a Klári is*). Az irodalom egyébként – a szerzői álláspont rendkívüli mozgékonyasága következtében – nyilván különleges lehetőségekkel is rendelkezik. GYOMLAY Gyula (1907: 212) Arany Jánostól idéz olyan részletet, amely nemcsak azt szemlélteti, hogy a valós vagy képzelt beszédidő, illetve írásidő előtti, régen elmúlt időre vonatkozhat, hanem azt is, hogy ezzel párhuzamosan a múlt alakok (az elbeszélő múlt, a *-t* ~ *-tt*-vel alkotott múlt idejű alakok) mintegy régmúlt helyi értéket vesznek fel:

*Mint a hímszarvas, kit vadász sérte nyíllal,
Fut sötét erdőbe sajtó fájdalmival,
Fut hideg forrásnak enyhítő vizére,
És ezerjőfüvet tépni a sebére;
Jaj! De a forrásnak kiszáradt az ágya,
Az ezerjőfüvet írul sem találja,
Minden ág megtépte, tüske megszagatta,
Úgyhogy még aléltabb most az isten-adta:

Úgy bolyonga Miklós.*

(Arany János: Toldi, IV. ének, 1–2. versszak)

KLEMM az átképzeléses használatot meglehetősen tág értelemben veszi: a morfológiai jelen idő jövő értelmű használatát, mely bizonyos megszorításokkal alapvetőnek és rendszerszerűnek mondható, szintén ide sorolja (i. m. 85, l. még pl. RUZSICZKI 1955).

A magyar igeidők az időnek nem naptári vagy más módon megadott individualitására alapoznak, hanem (a *most*, *régen*, *majd* határozószavak megszokásosabb használatával egybevethetően) a beszédidőhöz, a mindenkori beszélő jelenéhez viszonyítanak, illetve a kontextus (főmondat, beszédelőzmény) és a beszédhelyzet megszabta referenciaidőhöz viszonyítanak. Nincs például olyan magyar vagy más nyelvbeli igeidő, amely a IV. Béla uralkodása idejére vonatkozó cselekvések, történések megjelölésének volna sajátos formája. A következő mondatokban szereplő igealakok azonos igeidőben állnak, pedig jó

okunk van feltenni, hogy az állítások más és más konkrét időszakokra vonatkoznak: *Béla igazságosan uralkodott. Nagy Lajos igazságosan uralkodott. Mátyás király igazságosan uralkodott.*

1.6.1. Az ige jelen ideje. – (L. pl. TOMPA 1961: 491–2; ABAFFY 1992: 151–3; KUGLER 1997: 437; KIEFER 1998: 211, 2000d: 602–4; PRÓSZÉKY 2000: 1040–1, vö. pl. RUZSICZKI 1955, ANTAL 1977 is). Ma vagy ma is élő, többé vagy kevésbé produktív, személyes vagy személytelen, intranszítív vagy tranzítív, általánosan vagy korlátozottan használatos, morfológiai értelemben jelen idejű, egyszerű és összetett igealakok, illetve az igei paradigmához illeszkedő gyakori szerkezetek például a következők. Kijelentő mód: *futok, futsz, fut, úszik, ebédel, futni van, úszni van, ebédelni van* (vö. DE GROOT 1995); *áll, ül, fekszik, állva marad, ülve marad; fest, festi (meg)ír; (meg)írja, meg van írva, nyit, nyílik, nyitva van, nyitva marad, lemegy (megy le), lemenőben van, fejlődésben van, futni akar, ebédelni akar, futni(a) kell* (l. PRÓSZÉKY et al. 1997, MOLNÁR 1993, 1997), *futhatok, futhatsz, futhat, futhasson, futni tetszik, menni tetszik* (l. KUGLER 1997: 453), *lehet menni, be lehet menni, lehet/kell bemen-ni v. menni v. menni befelé* (F: „máris”), *elérhetőek vagyunk*. Felszólító mód: *fusson, fessen, fesse, írjon, írja, menjen le, maradjon égve, legyen elérhető; feltételes mód: futna, festene, festené, írna, írná*. Speciálisak ezek közül: *futni akar, futni kell, futni tetszik*. Jelen érvényű az érzékelést kifejező, többnyire statikus jellegű vagy habituálisan értett igékből képzett, állítmányi helyzetű főnévi igenevek (vö. LANSTYÁK – SZABÓMIHÁLY 1997: 98, LENGYEL 2000: 230). feltehetőleg lexikálisan lehatárolt köre: *Látni a hegyeket. Már látni a hegyeket. Érezni a közeledő esőt. Hallani a vízesést. Innen ellátni a tengerig.* (De ebben az értelemben nem használatosak például ezek: **Inni a vizet. *Már olvasni a folyóirat legfrissebb számát.*) – Az ige jelen ideje tipikus főmondati használatában a beszédidőre vonatkozik; a mellékmondatok egy részében a főmondat szolgáltatta referenciaidő szabja meg értékét: *Félt, hogy Sári alszik, aztán fel talál ébredni.*

1.6.1.1. A beszédidőhöz viszonyított közeli és távoli jövőre egyaránt vonatkozhatnak, főmondatokban és a mellékmondatok egy részében, a befejezett aspektusú mondatok: *Biztosan eljön. Holnap talán eljön. Egyszer, sok év múlva, egész biztosan eljön, és együtt bejárjuk a várost. – Nyugodt vagyok, hiszen holnap megkapom a nyugdíjamat. – Egyszer majd maguk is hazamehetnek. Előbb vagy utóbb ki lehet őket engedni.*

1.6.1.2. Közeljövőre, szándékolt és értelemszerűen tudatos közeljövőbeli cselekvésre gyakran alapján folyamatos aspektusú, dinamikus ígére épülő mondategységeket használunk: *‘Megyek ‘át a ‘szomszédasszonyhoz. – ‘Megyünk a ‘bálba. – ‘Szedem mindjárt ‘össze a ‘cuccom, aztán itt se vagyok. – ‘Megy ‘ki ‘Bécsbe, nem bírja a pesti lármát. – ‘Jön ‘haza a ‘gyerek, fel kell egy kicsit hízalni. – ‘Lehet ‘menni ‘haza. ‘Lehet őket ‘kiengedni. ‘Hozhatjátok ‘be a ‘cserepeket..*

1.6.1.3. A jelen idő az idő kifejezésének legtöbb oppozíciójában a szemantikai tekintetben jelöletlen pólusnak tekinthető. Így a magyar nyelv teljes dokumentálható története során igaz volt és ma is igaz, hogy a morfológiai értelemben vett jelen idő a beszédidőt megelőző (azaz múltbeli) történések elbeszélésének (l. pl. ABAFFY 1992: 152; KUGLER 1997: 438) és a beszédidőt követő időre vonatkozó közléseknek, elbeszéléseknek (főmondatokban is használt) ideje is lehet. A beszédidőt megelőző időre vonatkozik (múlt értékű: praesens historicum) a morfológiai jelen idő használata például a következő, KUGLER Nórától (i. h.) átvett példában – világosan múltra referáló határozószóval (tegnap), a jelen idő

több mondategységen átívelő használatával: *Tegnap megyek az utcán, s a férjemnek a kollégámról mesélek, hogy milyen kibírhatatlan ember, s amikor hátra nézek, ki jön mögöttünk? Hát nem épp a Lajos kollega?* A megelőző mondat, mellékmondat szolgáltatta referenciaidőre alapozva: *Találkoztam Kornéllal, mondja, hogy Laci szépen gyógyul. Meglátogattam Pista bácsit. Mondom neki, gyenge lesz a termés. Mire ő: várd csak ki a végét.* Az sem akadály, ha a határozó homályban hagyja a deiktikus időt: *Egy keddi napon, alig-hogy beérek/beértem az iskolába, mondja a barátom, hogy dolgozatot írunk.* ABAFFY (i. h.) hasonló részletet 1530-ból idéz, Sennyei Ferencnek feltehetőleg Batthyány Ferenchez írt leveléből (IVÁNYI Béla szövegkiadása nyomán): *es legottan oda menek hozza neky meg mondam... ezth mond ennekem* (Magyar Nyelv 37: 280).

1.6.1.4. Vannak azonban lényeges korlátozások, főképp az értesítő jellegű nyelvhasználatban. Nem transzponálhatók jelen időbe múlt idejű, meghatározottan vagy meghatározatlanul közlő aspektusú (egzisztenciális aspektusú) mondatok. Az alábbi mondatpárokból az adott párban második, tehát a gondolatjelet követő, megcsillagozott mondatok olykor ugyan lehetségesek (például habituális értelemben), de az általunk feltett, s a párban első mondatnak megfelelő jelentésben ezek a mondatok hibásak: nem vonatkozhatnak a beszédidőtől elkülönülten a beszédidőt megelőző időre: *Pista evett már máskor is karalábéfőzeléket. – *Pista eszik már máskor is karalábéfőzeléket. Volt ő már Berlinben. – *Van ő már Berlinben. Láttam én hódot. – *Látok én hódot. Ficamította ő ki a bokáját régebben is. – *Ficamítja ő ki a bokáját régebben is.*

1.6.1.5. Nem transzponálhatók jelenbe a múlt idejű cselekvés következtében beálló, jelen állapotot is kifejező mondategységek, akár tárgyszerűen megragadható állapotról van szó, akár valamely élmény, tapasztalat szubjektíve számon tartott érvényéről, hatásáról. Ennek megfelelően a következő mondatpárokból a második, megcsillagozott mondat első tagmondatáról minden esetben elmondhatjuk, hogy az hibás a beszédidőt megelőző időre (múltra) vonatkoztatva: *Nagyon megfázott a kisfiam, el kell vinnem orvoshoz. – *Nagyon megfázik a kisfiam, el kell vinnem orvoshoz. Na, végre elolvastam a Háború és békét, mondhatom sokat tanultam belőle. *Na, végre elolvasom a Háború és békét, mondhatom, sokat tanultam belőle. Tegnap végre megkaptam a nyugdíjamat, persze mindjárt ki is váltottam a gyógyszereimet. – *Tegnap végre megkapom a nyugdíjamat, persze mindjárt ki is váltottam a gyógyszereimet.* Utóbbi példánk semmiképpen sem csak a tegnap és a múlt idő össze nem illése miatt hibás: *Megkaptam a nyugdíjamat, és vettem belőle bérletet a kis unokámnak. – *Megkapom a nyugdíjamat és vettem belőle bérletet a kis unokámnak. A fene egye meg, de rávágtam az ujjamra! – *A fene egye meg, de rávágok az ujjamra!*

1.6.1.6. A jelen idő felszólító módja tudvalevőleg jelenre (a beszédidőre) és jövőre egyaránt vonatkozhat. A jelenre: *Söprögess!* A jövőre: *Mielőbb takarítsd ki a lakást!* Az egyszerű szerkezetű, folyamatos aspektusértékű kijelentő mondatok átalakíthatók felszólító mondatká. Ebben az esetben a kapott felszólító igealakok, illetve felszólító mondatok ugyanúgy vonatkozhatnak (A) múltban megkezdett cselekvés fenntartására, mint (B) közeljövőben, jövőben elvárt (B) cselekvésre: A: *Aludj, babám, fel ne ébredj!* B: *Holnaptól járd rendszeren az előadásokra, dolgozz becsületesen!* – A *Megy be a házba, Viszed le a vödört,* jellegű nyomatékosan folyamatos szerkesztményeknek nincs folyamatos értékű analóg felszólító módjuk, hiszen a *Menjen be a házba* nem ilyen, hanem befejezett aspektusértékű.

A terjedőben van az a szokás, fogyóban/fogytán van a cukor típusú folyamatos szerkezetek felszólító módja lehetséges, de alig használatos. – A befejezett szemléletű, felszólító módú szerkesztmények a mai magyar nyelvben rendszerint vagy jövőbeli vagy habituális érvennyel bírnak: *Vegyél egy liter tejet, és csinálj tejbedarát! Holnap vegyél egy liter tejet, és csinálj tejbedarát! Reggel vedd meg a tejet, és csinálj tejbedarát! Csináld meg a tejbedarát! Időnként vegyél egy liter tejet, és csinálj tejbedarát!*

1.6.1.7. Múltbeli irreális feltétel kifejezésére is használták a jelen idő felszólító módját az erdélyi nyelvjárásokban és a Jászságban: *Ha ott ne legyenek, belehal a vízbe. Ott ne legyenek, s belehal a vízbe* (Koncz Elekre hivatkozva ERDÉLYI 1906: 90).

1.6.2. A kijelentő mód jövő idejéről. Az *aludni fog ~ el fog menni* típusú jövő időt már Sylvester János is használta (I. ABAFFY 1992: 168), sőt, előfordul a *fog*-gal szerkesztett jövő idő már a XIV–XVI. században, például már a Jókai-kódexben is: JókK. 63: *fok emberek fognak meg halni*: multi homines morientur (TESz, I. 934; EWung, II: 400; ABAFFY 1992: 134), írni pedig a *fog*-gal szerkesztett jövő időről már VERSEGHY Ferenc is írt (1821: 247; I. RUZSICZKI 1955: 233). Az *aludni fog ~ el fog menni* típusú jövő időt mint paradigmikus formát, a kapcsolatok tudomásulvételével, természetesen gondosan meg kell különböztetnünk a jövő nyelvi (a jövő szó jelentésében) is tükrözött fogalmától, s a különféle rögzített, sajátos konvenciót is követő logikai jövő értelmezésektől. Másfelől ezek alkalmasak a nyelvi formák interpretációjára. Így például a minimális temporális logika RUZSA (1999: 286) előadta G1 sémája szerint lehetséges ítélet ez: $(PG \supset A)$, s ennek értelme az, hogy egy múltbeli időpont teljes jövője magába foglalja a jelent. Ez a séma alkalmas lehet a nyelvbéli jövő idő egyes konkrét felhasználásainak individuális jellemzésére, talán például a jövő idő itteni felhasználásáéra: *Meg volt róla győződve, hogy örökké fog élni*, de nem ekvivalense ez a séma semmiféle magyar igealak általánosítható szemantikai jellemzésének.

Az *aludni fog ~ el fog menni* típusú jövő idő használatát sokszor ismertették, különféle korokra vonatkozó szinkrón, illetve diakrón leírásokban, nemegyszer az oktatás céljával is (FERENCZY GÉZA 1961; TEMESI – RÓNAI 1964: 211; TÖRKENCZY 1997: 49–50). Főmondatban és a mellékmondatok egy részében a beszédidőt követő időre vonatkozik, máskor a főmondat megadta referenciaidőt követő időre: *El fog menni. Azt mondta, el fog menni. Az is felmerült, hogy el fog menni. Meg fogja mondani, ha el fog menni.* Habituális referenciaidő, illetve feltételeesség esetén ugyanakkor nem használható szabadon: **/? Meg szokta mondani, ha/hogy el fog menni. 'Meg szokta mondani, ha el akar menni v. ha elmenni készül'.*

A kijelentő módnak *fog + főnévi igenév* szerkesztésű jövő ideje határozottan produktív, összességében mégis viszonylag ritka. KUGLER Nóra néhány éve (1997: 437) KÁLMÁN Béla (1974: 236) adatát idézte, aki 1000 oldalnyi szövegben a hasonló funkciójú, jövő értékű alakok 90,5%-ával szemben – 9,5%-ban talál *fog + ige* + *ni* alakot.

Ismeretes, hogy a *fog* használatának régóta és ma is vannak a jelen idő kijelentő módtól eltérő modális árnyalatai. Ez harmadik személyben, illetve nem akaratlagos igék esetében többnyire a szubjektív episztemikus modalitás skáláján meghatározandó érték, személyes bizonyosságérzés: *Meg fog gyógyulni* (I. RUZSICZKI 1955: 238). *Bele fogunk esni* stb. Máskor, főleg első személyben a szándék hangsúlyosságaként jellemezhető: *Meg fogom próbálni.*

Szemantikailag is nyomatékosan folyamatos aspektusú, főképp progresszív (dinamikus igét, hangsúlyosan hátravetett igekötőt tartalmazó) mondatokból való képzése korlátozott: a **fog menni le a hegyről*, **fog majd ott menni a boltba* formák, legalábbis különleges stílusszándék hiányában, nem szokásosak. Közönségesebbek a statikus értékűek: *Akkor még biztosan élni fog. Ki fog lógni az inged. A szőnyeg el fog érni a kisasztalig.* A meghatározatlanul közlő aspektusú avagy – talán megszokottabb kifejezéssel: egzisztenciális olvasatú/aspektusú – formák előfordulnak, de csak igekötőtlen igékkel vélhetőek viszonylag gyakorinak: *Fog még csónakázni. Fog még táncolni. Fog még dolgozni. Fog még pecázni.* Az igekötő/igemódosító, kommunikatív csúcs, a mondat főhíre, ha van, többnyire a főnévi igenév elé kerül: *Fog (még) nyakkendőt/szerződést kötni. Fogja (ő még) megírni a házi feladatot. Fog még lemenni a völgybe. Fog hazamenni. Fog butikot nyitni. Fog virágot árulni. Fog világgá menni. Fog még vállat vonni. Fog még örömet szerezni szüleinek. Fog még bort inni tea helyett. Fogja bejárni Tolnát, Baranyát. Fogja végigolvasni Az eltűnt idő nyomában-t.* Bizonyára elő-előfordul, de kétségkívül ritkábban, és sajátos stíluscélzattal vagy stílushatással az ilyen, az igemódosítót a főnévi igenév után hagyó mondatforma: ? *Fog jönni fel (beszélgetni kicsit).* – ? *Fog vonni vállat.* – *Fog festeni tájképet.*

Nem szokás a ható igékből *fog*-os jövőt alkotni (l. RUZSICZKI 1955: 239). Legföljebb tréfásan mondhatók ezek: **El foghat jönni. *Ott foghatnak állni.* A műveltető igékről viszont elmondhatjuk, hogy van *fog*-os jövő idejük, s az szokványos stílusértékű: *Biztosan meg fog nevetetni. Ide egy új falat fognak húzatni/építtetni.* A produktív *-gat~-get* képzős igék jövő ideje szintén szokásos: *A könyvet fogja nézegetni – Meg fogja nézegetni a könyvet.* Más gyakorító képzők esetében a kész képzett igék szintén használatosak (előfordulnak) jövő időben is: *El fogják kapkodni a sonkát. Meglátod, ott fognak iddoggálni a restiben.*

1.6.3. A kijelentő mód múlt ideje

1.6.3.1. Általános jelentés. A mai magyar ige morfológiai múlt ideje (egy lehetséges meghatározás szerint) olyan igealakok összességét jelenti, amelyeknek legtipikusabb, az igeidő elnevezését motiváló, főmondatbeli felhasználási módja a beszédidőt megelőző időre vonatkozik. Részben igaza lehet azonban LOTZ Jánosnak (1967: 41–5), aki szerint általánosabb érvényű az az állítás, hogy a magyar ige múlt ideje megelőzést fejez ki. A megelőzés különféle referenciaidőkhöz viszonyulhat: a) **Megjött.** b) *Tegnap már itt volt.* c) *Tegnap azt mondták, megjött.* d) *Aki hozott valamit, azt mindig marasztalják.* e) *Alighogy végzett, mindig rögtön indul.* f) *Holnap, ha majd megjött, mindent megbeszélünk.*

A kiemelt igékben/mondatrészletekben a múlt idő megelőzésként érthető, de a megelőzés az a) és a b) esetben a beszédidőhöz viszonyul, a c) esetben a főmondat megadta referenciaidőhöz (a tegnaphoz és a már felvett múlthoz), a d) esetben múlt, jelen és jövőbeli megelőzések soráról beszélhetünk, az e) és az f) mondatokban pedig jövőbeli események, szituációk megelőzéséről van szó.

Ezek szerint kiinduló állításunk a morfológiai idő deiktikus voltáról nem abszolútizálható, s nem is lehet mindenkor az ige időalakjai azonosításának és minősítésének alapja. A megelőzés talán legtöbbször a beszédidő megelőzését jelenti, máskor azonban a beszéltő által figyelembe vett más időpont – múltbeli, periodikusként megadott vagy jövőbeli megelőzéséről van szó (vö. pl. GYOMLAY 1907: 212 k.; ESCHBACH-SZABÓ 1988: 160). Az azonban mégis tartható, hogy egyrészt az általánosabb (funkcionális-szemantikai) kategóriá-

nak, a temporalitásnak legfontosabb alapja a deiktikus időviszonyítás, és ez a morfológiai igeidőrendszernek is fő orientációs pontja.

A fentieknek kissé ellentmond, hogy a jelen idő mellett a múlt idő is az irodalmi elbeszélés gyakran használt igeideje, szinte attól függetlenül, hogy az esetenként teljesen fiktív történetek a beszédidőt vagy az olvasás feltett idejét megelőzik vagy követik. Nem lehetségesek ilyen regénykezdetek: *Történetünk a harmadik évezred végén játszódik. John Braun egy szerdai napon korán fog ébredni, és már hétkor el fog indulni szokásos útjára.* A helyes történetkezdekése egyike: *Történetünk a harmadik évezred végén játszódik. John Braun egy szerdai napon korán ébredt, és már hétkor elindult szokásos útjára.* – A múlt idő használata itt modális implikációkkal függhet össze. A történetnek a megváltoztathatatlanság impressziójával kell bírnia, a jövő pedig – ezzel szemben – mindig függ a lehetőségtől, illetve külsőnek vagy belsőnek tartható akarattól és kelléstől.

Valamilyen adott körülmények között fellépő tipikus jelentés lehet a meghatározás alapja, de a szóalakok tényleges azonosítása az alak, a forma alapján történik. Múlt idejű igealakok a magyarban azok az igealakok, amelyek *-t ~ -tt* időjelet tartalmaznak, s amelyek amellett az ige tipikus szintaktikai helyzetében – vagyis állítmányként – fordulhatnak elő.

A beszédidőből való kiindulás azt is jelenti, hogy ugyanaz az individuális időpont vagy időszakos megjelölhető – a beszéd idejének függvényében – más és más igeidő vagy más és más deiktikus idővonatkozást kifejező lexikális elem felhasználásával. Én mondhatom, s ennek a szövegnek az olvasója is talán joggal ejtheti ki a következő mondatot múlt időben: *1992. július 22-én Cegléden bizonyára meleg volt.* A fent megfogalmazott helyzettel kapcsolatban az 1990. év bármely napján még bárki kifejezheti magát az alábbi módon: *1992. július 22-én Cegléden bizonyára meleg lesz.* Egy, a beszédidőhöz megfelelőképpen viszonyított (például az igeidőből következően múltbeli) s egyéb módon is meghatározott időszakmentumra vonatkoztatott ítélet, megnyilatkozás érvényének ideje nem feltétlenül csak az időszakmentumot kijelölő nyelvi eszközök alapján értelmeződik. Az 1809 júliusának első hetében kifejezés, még ha nem egzakt is, meglehetősen pontos fogódzókát ad az idővel kapcsolatban, s könnyen lehet különféle mondatoknak *Mikor?* kérdésre választ adó időhatározója. – Mégis más és más módon interpretálható az alábbi két mondat propozíciójának és az időnek a viszonya: *1809 júliusának első hetében János Párizsban várta Júlia levelét.* – *1809 júliusának első hetében Péter levelet kapott édesanyjától.* – *Mikor várta János Juliának a levelét?* – kérdezheti valaki. *1809 júliusának első hetében.* – *Mikor kapott Péter levelet édesanyjától?* A válasz lehet azonos az előző kérdésre adottal: *1809 júliusának első hetében.* Mégis az a helyzet, hogy míg Júlia levélvárása a szóban forgó időszaknak akár minden napjára, egészére is vonatkoztatható, Péter minden bizonnyal a megjelölt időszakon belül meghatározható vagy meg nem határozható, de tudhatóan az időszakon belül elhelyezkedő időpontban kapta meg a szóban forgó levelet. Erre a helyzetre reagáltam korábban azzal a felvetéssel, hogy azokban az esetekben, amikor a referenciaidő első lépésben az eseményidőre látszik utalni, megkülönböztethető a referenciaális eseményidő és a valóságos eseményidő: ami a levélkapásnak csak referenciaális eseményideje, az a levélírásnak legalábbis lehet valóságos eseményideje (WACHA 1989a: 280).

Kiefer abban a helyzetben, amikor az *expressis verbis*, időhatározóval megjelölt időszak kiterjedtebb, mint az esemény feltehető ideje, úgy véli, hogy az időhatározó maga nem is a referenciaidőt képviseli: bizonyos esetekben az időhatározó kifejezte idő a refe-

renciaidőt is csak tartalmazza A *Tegnap eltörtem a poharat* mondatban – ahogy Kiefer (2000a: 254) mondja – nem az a helyzet, hogy a *tegnap* lefedte idő a referenciaidő, s az eseményidő ennek része: Kiefer már a referenciaidőt is a *tegnap* kijelölte szegmentumon belül képzelet el. Itt Kiefer nem mondja, miképpen, de feltehetőleg úgy, hogy egybeessen az eseményidővel, vagy hogy garantáltan csak időpont legyen, amihez aztán (akárcsak a pontként elképzelt jelenhez) könnyű viszonyítani.

Minthogy Reichenbachnak, úgy látszik, elég volt, hogy bizonyos idősíkokat nagyjából elkülönítsen (pl. a múlt és a régmúlt síkját), az általa megadott fogalmak nem biztos, hogy elegendőek a mondaton és a szövegen belüli időviszonyok teljes leírására.

1.6.3.2. A múlt idő gyakoribb és ritkább formái. – Múlt időnek nevezzük a mai magyarban a *-t~ -tt* időjelű, állítmányi helyzetű szóalakok, igealakok összességét (*futott, nézett, nézte* stb.), múlt idejűnek nevezzük továbbá *-t~-tt + volna* szerkesztésű feltételes módú alakokat (*futott volna, mondtam volna*), a ritka és rétegnyelvi, *-t~-tt + legyen* (pl. *Jókor mondtam legyen*), a tájnyelvi – irodalmi *-t~-tt -formán* szerkesztményeket (*Már learattunk formán, mikor beállított Juli néném.*) Múlt idejűek a következő formák is: *kihálóban volt, kibontakozóban volt, születésben volt, múltban volt; futni volt, vételezni volt, ebédelni volt; meg volt bontva, le volt bontva, össze volt szedve; bontható volt, az eddig rétegnyelvi, de újabban talán emelkedő státuszú le lett bontva* szerkezetű típus.

A morfológiai idő a magyarban főmondati helyzetben és kijelentő módban alapvetően a deiktikus időről ad információt. *Element*: elmenetele megelőzi a beszédidőt. Mellékmondatok egy részében a referenciaidőhöz viszonyított előidejűséget, egyidejűséget vagy utóidejűséget is kifejezhet. *Közölték, hogy element*: elmenetele megelőzi a múltbeli közlés-t. *Majd ha megjöttél, megbeszéljük a dolgot*: jövőbeli megjöveteled megelőzi a dolog megbeszélését.

1.6.3.3. A kijelentő mód múlt ideje főmondati helyzetben rendszerint a beszédidőt megelőző időszegmentumra utal: a múlt: jelen/jövő oppozíciónak jelölt pólusa. – *Péter tegnap ott volt. Megjavította a tetőt.* – Helyes mondatok. **Péter már most is, holnap is ott dolgozott.* **Holnapután megjavította a tetőt.* **Mától fogva egyre gyakrabban töltötte Kaposváron szombatjait.* – Az utóbbi mondatok helytelenek. Múlt idejű igealak főmondatban igen ritkán vonatkozik a beszédidőt tartalmazó vagy követő szituációra. Ha igen, a jövőre vagy a jelenre vonatkozó, intenzíven átélt, erős, de valójában nem teljes bizonyosság expresszív kifejezése: *Na, ezt már ki is szuperálták.* Kb. pl. 'Nekem elhíhetitek, holnap kiszuperálják'.

A kijelentő mód múlt ideje tárgyi mellékmondatban és gyakran a főmondati ige vonzatát kifejtő mellékmondatban is, mondhatni, régmúltat fejez ki (l. LOTZ 1967). A referenciaidőt ilyenkor a főmondat, illetve a főmondat igéje által kijelölt időtartomány adja: *Attila tudta, hogy a barátai elmentek.* Értsd: 'Előbb elmentek, mint hogy Attila tudta'. *A gyerek arra gondolt, milyen kár, hogy elmentek.* Értsd: 'Előbb mentek el, mint hogy a gyerek erre gondolt'.

Fontos megjegyezni, hogy időhatározói, helyhatározói, okhatározói mellékmondatokban a magyarban az időhasználat nem relatív abban az értelemben, hogy a jelen idő a főmondathoz viszonyított egyidejűséget fejezne ki. A múlt idő jelenre való változtatása itt nem célszerű – vagy hibás, vagy ha nem hibás, más értelmű mondatot eredményez: *Mindig ott üldögélt, ahol az unokái éppen játszottak* → *? *Mindig ott üldögélt, ahol az unokái éppen játszanak.* *Amikor náluk voltunk, gyorsan telt az idő* → **Amikor náluk vagyunk,*

gyorsan telt az idő. – Az sem áll, hogy a mellékmondat megszabta idősikra a főmondatbeli ige jelen ideje vonatkozna, vagyis hogy a mellékmondat válna irányító taggá az adott szempontból: **Amikor náluk voltunk, gyorsan telik az idő.*

1.6.3.4. A kijelentő módú főigék múlt idejének modális implikációja nemakaratlagos igék esetében: lehetségesség, képesség. *Kifolyt* 'folyékony volt és kifolyt'. *Fölemelte* 'föl bírta emelni és fölemelte'.

Az akaratlagosságot/beleegyezést az igék lexikális jelentésének függvényében az igék kijelentő módú, múlt idejű használata esetenként nem implikálja vagy akár ki is zárja: *Esett a hó. Péter elkésett. A kislány elájult.* Más igék hasonló használatban az akaratlagosságot megengedik vagy (erősen) preferálják, megkívánják: *Megmondta* 'meg akarta mondani és megmondta'. *Nem mondta meg* 'Nem mondta meg, mert nem akarta megmondani'.

Minthogy akaratlagos cselekvést kifejező igében többnyire az akarat vagy beleegyezés árnyalata kíséri a kijelentő mód, múlt idő használatát, külön kell jelölni az akarat hiányát, illetve az akarat/szándék nélkül, kívánság ellenére való cselekvés illetén voltát. Ezt mutathatja a B példamondat lehetséges két jelentéséből az egyik: míg az A mondat az akartságot sugallja: A: *Visszaadta.* 'Visszaadta, vissza is akarta adni'. B: *Vissza kellett adnia.* 1. 'Végül visszaadta, bár nem hajlott rá' 2. A múltbeli referencia után érvényes követelmény: a *kell* ige múlt ideje kijelölte időpontot követi a várható és elvárt cselekvés. A: *A gyerek megmondta az igazságot!* ('A gyerek megmondta az igazságot, mert meg akarta mondani vagy mert meg kellett mondania'). B: *A gyerekeknek meg kellett mondania az igazságot.* 1. 'Végül megmondta, bár (eredetileg) nem hajlott rá'. 2. A múltbeli referencia után érvényes követelmény: A *kell* ige múlt ideje kijelölte időpontot követi a várható és elvárt cselekvés, melynek végrehajtása ebben az olvasatban valószínű, természetes, de nem kelti a ténszerűség bizonyosságának érzetét.

1.6.3.5. A múlt időn belül lehetséges a befejezett (B) : folyamatos (F) szembenállás:

B – B	F – F
<i>Lement a völgybe, és megvette a borjút.</i>	<i>Ment le a völgybe. Vígán dudorászott.</i>

Ez a szembenállás, mint látjuk, nem érinti magát a paradigmaticus igeidőt. A folyamatos megfelelő helyett (olykor nyilván a képzési nehézségek miatt is) sokszor befejezett ige vagy szerkezet tagadását építjük a mondatba:

B – B	NB?~F? –	F – F
<i>Megette a levest, aztán olvasni kezdett.</i>	<i>Még meg se ette a levest, már olvasott.</i>	<i>Még ette a levest, de már olvasott.</i>

1.6.3.6. A múlt idejű igét tartalmazó, nyomatékosan folyamatos, dinamikus mondatrészegységek nemegyszer a múltbeli referenciaidőt követő (beálló) eseményidőt jelölnek ki, akár kijelentő módban, akár pedig feltételes módban (l. Molecz 1900: 26, „futur dans le passé”). A nyomatékosan folyamatos, nyomdatechnikailag kiemelt mondatot követő mondat visszakapcsolódik a kiinduló mondat adta referenciaidőhöz, vagyis a múltbeli eseménysort folytatja (1. → 3., 2.): *Korán lefeküdt. Másnap ugyanis utazott Debrecenbe. Nyugtalanul aludt.*

– Pakolt, mert **ment fel Pestre**. Nem fért be minden a bőröndjébe. – Ideges volt, mert hamarosan **vizsgázott**. Most mégis csak lapozgatott a könyvben. – **Hozták a hűtőt**, úgyhogy az asszonynak otthon kellett maradnia. Csak ült és várt. – Össze kellett söpörni, mert délután **hozták az új bútort**. Fogta a söprűt és nekilátott.

Ezeket a mondatokat világosan meg tudjuk különböztetni az ilyenektől – ahol az esemény-sor töretlenül halad előre, jobbra befejezett aspektusú mondategységek sorában kifejeződve: *Korán lefeküdt. Másnap reggel aztán elutazott Debrecenbe.* – Összepakolt, és **felment Pestre**. – Ideges volt/kiborult, de azért **levizsgázott**. **Meghozták a hűtőt**, úgyhogy az asszony el tudott indulni időben. – Délelőtt kitakarítottunk. Délután **meghozták az új bútort**.

1.6.3.7. A feltételes mód múlt ideje. A feltételes mód múlt ideje valamilyen értelemben a beszédidőt megelőző időre referál, az adott ígéhez kötődő esemény ideje viszont nincs általános érvénnyel megkötve. Főmondatban a múlt-hoz képest, illetve a múlt egy pontjához képest gyakran **későbbi** időpontot vetít előre, ez lehet a beszédidő előtt vagy után is, tehát nemegyszer **jövő** vonatkozású: *A múlt héten ment volna Tatára, de közbejött valami.* – *A jövő héten ment volna Ildiékhez, de megint közbejött valami.* – *Jövőre mehetett volna Afrikába, erre most behívták katonának. Tavaly, idén és jövőre is, mindig minden koncertre elmehetett volna, de nem fizette be azt a semmi tagsági díjat.*

Feltételes mellékmondatban a feltételes mód múlt ideje irreális feltétel kifejezésében működik közre. A múlt idő használatának legáltalánosabb motívuma itt az, hogy valamilyen ki nem fejtett **feltételt** (nem pedig a főige feltételhez kötött cselekvését) csak a múltban lehetett volna teljesíteni, s e feltétel teljesítésének a lehetősége a beszédidőben és azt követően már nem áll fenn. Maga a főige kifejezte cselekvés nincs feltétlenül a múlt-hoz (a beszédidőt megelőző időhöz) kötve, bár nyilván gyakori a múltra vonatkozó használat.

A beszédidőt megelőző időre vonatkozik a feltétel itt: *Ha tavaly jobban tanult volna, most már hatodikba járna.* Nem zárható ki azonban ez sem: *Ha ez a fiú jövőre Afrikában járt volna, még oroszlánvadász is lehetett volna belőle.* (Már biztosan tudjuk, hogy a szóban forgó fiú már nem jut el Afrikába.)

Amit rendszerint feltételként fogunk fel, az sokszor valójában egy feltétellánc közepén van: feltétele egy, a főmondatban megnevezett cselekedetnek, de maga is valamely meg nem nevezett feltételhez van vagy volt kötve: ha ez utóbbi feltétel nem teljesült, a jelen idő használatának lehetősége lezárul: *A jövő héten mennék vizsgázni.* Értsd: talán még lehet róla szó. *A jövő héten mentem volna vizsgázni.* Értsd: már ki van zárva, hogy menni/vizsgázni fogok. A módhasználat információértéke: volt ilyen terv a beszédidő előtt a beszédidő utáni időre vonatkozóan, és (már eldőlt, hogy az) nem **fog** megvalósulni. Nincs feltételhez kötve semmiféle állítás. Feltétel a kötőszó használatával jelenik meg. Múlt idejű, feltételes módú igealakokkal a beszédidő utánra vonatkozó irreális feltétel: **Ha a jövő héten mentem volna vizsgázni, másképp álltam volna hozzá.**

A múltra vonatkozó óhaj, retrospektív felszólítás szintén feltételes módú: *Írta volna meg a leckét.* Nyilvánvaló a feltétel és az óhaj szórendi szembenállása: *Írta volna meg... : Ha megírta volna...* A folyamatos aspektusú múlt idejű feltételes módú igealakok, szerkezetek sokszor a múltbeli referenciához képest későbbi – esetleges – cselekvésre utalnak: *Már `szedte volna `ki a `ruhát a `mosógépből, (mikor csengettek).* – A feltételes jelen idő, mint ismeretes, reális vagy irreális feltételt, óhajt vagy bizonytalan, udvarias, fenntartásos állítást fejez ki.

1.6.3.8. A felszólító mód múlt ideje. Ritka és régies, de talán újra éled: *Elvárta tőlük, hogy megírták legyen a leckét. Nem kívánhatom, hogy megtanulták legyen az egész Toldit kívülről.* MÁRTON LÁSZLÓ 2000: „*Elfogott az aggodalom: eddig még nem volt példa rá, hogy egy este két különböző dologgal is elrontotta legyen az életét.*” (Mitévők legyünk az elérhetet...?)

1.6.4. A felszólító mód jelen ideje. – Közönséges, gyakran használt felszólító mód, mint láttuk, egy van, különbségek itt is a mondat szerkesztésből és az ige aspektuális jellemzőiből adódhatnak. A befejezett aspektusú ige/szerkezet felszólító módja gyakran egyszeri, jövőbeli cselekvésre, a folyamatos pedig (múltban) megkezdett cselekvés folytatására szólít fel (buzdít, unszol, kér) vagy az esetleg korábbi felszólítás ellenére (még) meg nem kezdett cselekvésre sürgetés eszköze (vö. RASSZUDOVA 1968; KRÉKITS 1989: 226). Sürgetésen – a szó köznyelvi jelentésére is építve, de azt némiképp megszorítva – az olyan felszólítást értem, amely a beszédpartner, a megszólított által már ismert kötelesség ismert tartalmát mintegy csak felidéz, s lényegi mondandója a kötelesség idejének, időszerűségének, azonnaliságának mozzanata. Sürgetés értékű alább a második és a harmadik, B, illetve C jelzésű mondat: A: *Írd le ezt a mondatot!* B: *Írjad már!* C: *Na írjad már!* Az ismétlődő cselekvésre való felszólítás rendszerszerűen nem különül el: *Írd meg a leckét!* ≈ *'Írd meg a leckét minden nap' ~ 'Írd meg a leckét (ezúttal)'*. Nem használatos a *szokik* segédige felszólító módja, így nem létezik ilyen ismétlődést kifejező felszólító mondat: **Szokjál korán lefeküdni.* Van viszont mód arra, hogy szokás megkezdésére felszólítsuk egymást: *Szokj rá a korán kelésre!* *'Kelj korán, mostantól kezdve'*.

Az, hogy felszólító módban hiányzik a *szokott + főnévi igenév* szerkezet megfelelője, mégsem jelenti azt, hogy az egyszeri és a habituális felszólítás minden esetben egybeesik. Az alábbi különbségek aspektuális tulajdonságokon alapszanak, a felszólító mód azonossága mellett:

Alapfelszólítás	Sürgetés	Habituális jellegű felszólítás
<i>Egyen valamit!</i>	<i>Na egyen!</i>	<i>Étkezzék a Sasban!</i>
<i>Egyél valamit!</i>	<i>Na egyél már!</i>	
<i>Együnk a Sasban (ma)!</i>	<i>Na együnk!</i>	<i>Együnk ezentúl a Sasban!</i>
<i>Gyűjts rá!</i>	<i>Szívd már!</i>	<i>Dohányozzál továbbra is!</i>
<i>Igyál!</i>	<i>Na igyad!</i>	<i>Igyál (Szokj rá)!</i>
<i>Csináld rendet!</i>	<i>Csináld a rendet!</i>	
	<i>Csináld már azt a rendet!</i>	<i>Tarts rendet!</i>

A *na* habituális felszólítás esetén kevéssé szokásos, legalábbis nem az itt tipikusan alkalmazott szupraszegmentális jellemzőkkel, hangsúlytalanul bevezető elemként. Nem szokásos ez: **Na, járj uszodába!* **Na, dohányozzál rendszeresen!* A *fog + főnévi igenév* szerkezet szemantikailag nyomatékos jövő idő, a bizonyosság, tudatos cselekvést kifejező igék esetében az akaratlagosság árnyalatával. Folyamatos mondatokban nem mindig használható: *?Már `menni fog `le a `nap.* Felszólító és feltételes módja (*Miért fogna elmenni? Ha el fog menni, fogjon, az ő dolga*) ritka, régies, tréfás, nyelvjárásiás – stilárisan erősen jelölt értékkel bír.

1.6.5. Néhány ige és igealak implikátumai

1.6.5.1. *Tud, kell, akar.* – A *tud* segédige múlt idő, kijelentő módbeli, állító használata a magyarban rendszerint állító és kijelentő funkciót vetít a hozzá tartozó főnévi igenévbe: *El tudott menni* 'El tudott menni, és **el is ment**' (1a). – *Meg tudta mondani* 'Módjában volt megmondani, és **meg (is) mondta**'.

A *kell* segédige múlt idő, kijelentő módbeli, állító használata a mai magyarban szintén gyakorta állító és kijelentő funkciót vetít a hozzá tartozó főnévi igenévbe: *El kellett mennie* (1b) 'El kellett mennie, és **el is ment**' – *Meg kellett mondania* 'Módjában volt megmondani, és **meg is mondta**'. – A *tud* és a *kell* bizonytalanabb kiegészítő modális implikációval használatos, mikor a segédige múltbéli referenciájával **későbbi** időre vonatkoztatják: (futur dans le passé): *El tudott menni* (2a) 'Megvolt a módja, hogy **majd** elmenjen, és **később** lehet, hogy elment'. Az elbeszélő még időben nem érte el elbeszélésének azt a pontját, amikor az elmenetel esedékes, egyelőre annál korábbi dolgokat készül kifejteni. – *El kellett mennie* (2b) 'Az volt a kötelessége, hogy majd elmenjen, és **később lehet, hogy elment, lehet hogy nem**' – az elbeszélő olykor így késlelteti elbeszélésének azt a pontját, ahol a tényleges helyzetnek ki kell derülnie, minthogy a következő mondatban még a feltett elmenésnél korábbi dolgokról kíván beszélni. – *El kellett mennie* (3) 'úgy volt, hogy elmegy' (mert – esetleg – ezt valaki követelte tőle, de nem ez a fontos az adott helyzetben). A képesség és a kötelesség („tudás”, „kellés”) kétségtelen fennállása ellenére nem kijelentő mód, hanem feltételes mód használatos, ha a főnévi igenév képviselte cselekvés (később) nem következett be: *Meg tudta volna tenni* → nem tette meg: *Meg tudta volna tenni, de nem tette.* (A képesség fennállt. Adva volt a képesség, de a képesség hordozója nem élt vele.) *Meg kellett volna tennie, de nem tette.* (A kötelezettség fennállt. Adva volt a kötelesség, kötelezettség, szükség, de az alany jelölte személy nem aszerint járt el.) Azt, hogy a tudás, kellés az ilyen mondatokban fennáll, a *de*, illetve a *bár* vagy a *jóllehet* kötőszók beilleszthetősége vagy beilleszthetősége is tanúsítja: *Bár meg tudta volna tenni, nem tette. Bár meg kellett volna tennie, de nem tette.* – Homonim (következésképp csak más interpretációt igényel) a *meg tudta volna tenni*, illetve a *meg kellett volna tennie* fenti használatával a *meg* nem valósuló feltétel esete: *Ha meg tudta volna tenni, megtette volna.* (A képesség nem állt fenn.) *Ha meg kellett volna tennie, megtette volna.* (A kötelezettség nem állt fenn.)

Az *akar* segédige állító és kijelentő értéke igenlőleg *n e m* vetül át a főnévi igenévre: *Éva el akart menni.* Itt ennyiből nem tudjuk, hogy Éva elment-e vagy nem. Ha a távolabbi kontextus ennek nem mond ellen, talán inkább nem. A *tud*-dal szemben, itt jobban igényeljük szükség esetén a kiegészítést. Ha összevetjük az **A**: *Éva el tudott menni* és a **B**: *Éva el akart menni, és el is ment* mondatokat, az A esetben külön mondat egység nélkül is tudjuk, hogy Éva elment, a B esetben az *el is ment* kiegészítés szükséges. – Az *akar*, mint láttuk, nem akaratképes alanyra vonatkoztatva gyakran használatos „futur dans le passé” jellegű funkcióval, főképp múltbéli referenciaidőt és azt követő eseményidőt feltéve. Akaratképes alany esetében sokszor eldönthetetlen, a modális vagy a temporális információ-e a fontosabb: *Le akart esni, de elkaptam. Ki akart törni a vihar. Nem akart elállni az eső. Mintha el akart volna állni... Mikor el akartam indulni, eszembe jutott még egy fontos dolog. Mikor be akart menni, alig tudta elfordítani a kulcsot.*

1.6.5.2. A *-hat ~ -het + -t(t)* felhasználásával alkotott múlt idejű igealakok használatának aspektuális/temporális implikációit az alábbi két pont vázolja.

1.6.5.3. KIEFER Ferencről (1983b) tudhatjuk, hogy a *-hat~ -het* képzős igék kifejezhetnek (a cirkumsztancális mellett) egyrészt deontikus – Ruzsánál normatív –, másrészt episztemikus modalitás szerinti lehetőséget is. Cirkums[z]tanc[i]ális lehetőség: *be lehet menni* (mert az ajtó nincs bezárva). Deontikus avagy normatív lehetőség: *Bemehetünk* (mert megengedtetik). Az episztemikus lehetőség a világról való tudásunk függvénye, tudásunk, ismereteink szerint való lehetőség. Idevágó példákat LAVOTHA Ödön (1965: 68) könyvének *Eventualitát, Subjektivitát* c. fejezetében közöl: *ez a Miklós dolga, más ezt nem tehette* (Arany: Toldi V. ének 12. versszak), *a Keszthelyi Kódex verses zsoltárát csakis protestáns ember írhatta* (Horváth Cyrill: Középkori magyar verseink 21). – KIEFER (1983b, 1985) megkülönbözteti az objektív episztemikus lehetőséget és a szubjektív episztemikus lehetőséget. Objektív episztemikus lehetőség: *Az egyenlet eredménye lehet pozitív szám és negatív szám. A bolt lehet még nyitva. A gyerekek játszhatnak, elvileg, a kertben is, meg a játszótéren is.* Szubjektív episztemikus lehetőség: *Az eredmény tíz lehet. Még nyitva lehet a bolt.* (Kiefer példájával:) *A gyerekek a kertben játszhatnak.*

Az objektív episztemikus lehetőség értelmében a beszélő rendelkezésére álló ismeretek alapján az állításbeli propozíció vagy fennáll, vagy nem. A szubjektív episztemikus lehetőség kifejezését a szaknyelviség kisebb igényével *valószínűsítésnek* is nevezhetjük. Kiefertől tudhatjuk azt is, hogy ezt a változatot – vagyis az objektív episztemikus lehetőséget kifejező formával szemben a szubjektív episztemikus lehetőséget kifejezőt – jellemzi az adott mondat fókuszának kitöltöttsége: a beszélő szubjektív hozzáállása a kizárólagosságot sugallja a feltett körülmény fókuszba helyezésével. (*A szemüved az asztalon lehet.*) – Megjegyzem, hogy a *-hat ~ -het* képzős igét tartalmazó mondategységek különféle modális felhasználások temporális és aspektuális vonatkozásai nem azonosak. A szubjektív episztemikus lehetőséget kifejező formák megőrzik a képzés alapjául szolgáló szerkezetek temporális és aspektuális sajátosságait. *Jóska moziba mehetett / Jóska elmehetett moziba* 'azt tartom valószínűnek, hogy moziba ment v. elment moziba': befejezett szemlélet, egyszerűség: *Hol van Jóska?* '(Csak) azt tartom valószínűnek, hogy moziba ment'. A *moziba ment* befejezett (nemfolyamatos) aspektusértéke a *moziba mehetett* formában megőrződik.

A fentiekkel szemben a deontikus (vagy normatív) lehetőség kifejezésére szolgáló képzőfelhasználás (a) ugyan egyrészt használható analóg módon is, (b) másrészt azonban az ilyen deontikus (normatív) lehetőség kifejezésének az esetében a szerkesztmény használatos folyamatos és habituális értelemben is: *Jóska elmehetett moziba / Jóska ekkor még mindig elmehetett moziba / Jóska (bármikor) elmehetett moziba.* A *-hat ~ -het* képzős igét tartalmazó, deontikus lehetőséget kifejező mondat folyamatos volta szembeállítható a képzőtlen igét tartalmazó mondat befejezett aspektusértékével: *1999. december 28-án a lány még mindig felmondhatott.* – **1999. december 28-án a lány még mindig felmondott.* A második mondat – minthogy kiemelt része nem folyamatos aspektusértékű, és így nem fér össze a *még mindig* időmódosítóval – nem helyes, nem grammatikus, nem része a mai magyar nyelvnek. Hasonló mondatok kevésbé egyértelmű vagy nem egyszerűségre utaló időhatározóval az ismétlődés jegyét veszik fel: *A lány december 28-án még mindig (értsd: eddig minden évben) felmondott.*

1.6.5.4. Gyakori a *-hat ~ -het* képzős igék folyamatos mintájú használata kellenlően vállalt cselekvés azonnali kényszerű megkezdésének/végzésének kifejezésére. Ez a használat alapvetően nem habituális és formája ellenére nem egyszerűen deontikus (normatív)

lehetőség kifejezésével egyértelmű. Eseménysor láncszemeként sorra kerülő, utasítást követő vagy a körülmények folytán elkerülhetetlen cselekvésre vonatkozóan szokásos, mind morfológiai jelen, mind múlt időben. A morfológiai jelen jelen érvénye azonnaliság, közeljövő, közvetlen rákövetkezés: *Igazolvány nélkül nem adják ki: most `mehetek `vissza a `kocsihoz.* Múlt időben hasonlóképpen közvetlen rákövetkezésről van szó: *Mikor odaért, kiderült, hogy már fizetni kell. `Mehetett `haza a `pénztárcájáért. – Otthon jutott eszembe, hogy matekszakkör is lesz. `Mehettem `vissza az `iskolába.*

A habituális használat szokatlanságát példázza a következő mondatpárból a második, amely csak sajátos kontextuális támasszal volna valószínű: *Amíg kicsi volt, visszamehetett az iskolába : ? Amíg kicsi volt, mehetett vissza az iskolába.* Ahhoz, hogy az iménti mondat jó legyen, megfelelő referenciaidőt kell jelölni: *Amíg kicsi volt, ha elfelejtett valamit, alighogy hazaért, `mehetett `vissza az `iskolába.* Vagy: *Ilyenkor aztán `mehetett `vissza az `iskolába.*

2. A KÉRDÉS TÖRTÉNETÉHEZ

A kérdés történetének nem – úgynevezett – tüzetes tárgyalására vállalkozom, hanem csak arra, hogy az egyes problémák megjelenését és legalább korai tárgyalásukat ismereteim szerint, illetve a szakirodalom segítségével felvillantam. Az aspektualitás fogalomkörének fejlődését számos mű tárgyalja, más és más szempontból, többé vagy kevésbé részletesen; l. az Irodalomjegyzéket is. Nem egy mai ismeret visszavezethető BRASSAI (1873), MOLECZ (1900) munkásságára vagy még korábbra. SZABÓ ZOLTÁN 1959-ben az igében megjelenő történésminőségeket osztályozva későbbi szóval élve az aspektualitás kérdéseit feszegeti. A szláv nyelvészeti hagyományt nálunk bemutatta korábban BĪHARI József (1962), részletekbe menően értékelte DOMBROVSZKY (1964), HOLLÓSY (1977), KRÉKITS (1977, 1980, 1989). Részletesebben a germanisztikán belül, de általánosan is tárgyalta a kérdés korábbi történetét GECSŐ Tamás (1988), a szlavisztika újabb fejleményeit, eredményeit is vitatta és értékelte JÁSZAY (1998) és PÁTROVICS (2000); a magyarról 1959-ig képet alkothatunk J. SOLTÉSZ Katalinnak az igekötőkről szóló monográfiájából (1959), később JAKAB (1976, 1982), VÖRÖS (1971, 1973a, 1973b, vö. 1980), DRAHOS (1977), PETE (pl. 1983), SZONDI (1983), FABÓ (1987), KOMLÓSI (1987), SZILI (1988, 2000), KRÉKITS (1989, 1993), HARLIG (1989), BENDE-FARKAS (1995), KÁLMÁN (1995), MALECZKI (1995), PIÑÓN (1995), KIEFER (pl. 1983a, 1991a, 1991b, 1996, 1985, 2000a-d), PÁTROVICS (2000) és mások munkái foglalják össze a kérdés egy-egy vetületének irodalmát, illetve az addig közismertté vált vagy újabb eredményeket.

Az angolszász irodalom eredményeit korábban HOLLÓSY rendkívül alapos elemzése (1970) alapján tekinthetem át. Hollósy elfogadja azt a gondolatot, hogy minden történés egyaránt szemlélhető a) egészében, globálisan, szinoptikusan, illetve b) időbeli megjelenésében, kibontakozásában, ezért a fogalmi-szemantikai aspektus kategóriáját (melyet ő csak két pólussal: szinoptikussal és analitikussal gondol) általános érvényűként veszi fel. Ennek nyelvenként vagy akár egy nyelven belül is különféle nyelvi szintű megjelenési formái lehetnek. Hollósy az akcióminőségeket hasonlóképpen különféle szinteken látta, vagyis az akcióminőségeknek is elkülönítette fogalmi-szemantikai, morfológiai és szintaktikai vizsgálatát. – A nyolcvanas években KIEFER (1983: 146–91), FABÓ (1985), KAPITÁNYFY (1985) is ismerteti és bírálja a fontosabb műveket. Különböző időkben, más és más irányú kitekintést ad, más és más részterületeken SEBESTYÉN (1956), J. SOLTÉSZ (1959), KALOCSAY (1966), VÖRÖS (1971, 1973 vö. 1980), COMRIE (1976), AVILOVA (1976), ZSOLDOS (1984), PETE (1983, 1985–86), JÁSZAY – TÓTH (1987), DEZSŐ (1990) is. A kérdés történetének általános

áttekintésén túl a német szakirodalmat ismerteti kiemelten GECSŐ Tamás (1988), aki aztán aspektus cím alatt számba veszi a nyelvi fakultatívitásnak mindazokat az eseteit, ahol a beszélő egyazon szituáció tükrözésére több nyelvi eljárás vagy eszköz (szerkesztésmód, forma, szó) közül választva egyedi, egyéni és szubjektív döntést hoz a nyelvi kifejezés érdekében. Gecső ekkor (1988) tehát az aspektualitás kérdéskörén kívül eső dolgokról is bőszéggel ír. – Később jelent meg BENDE-FARKAS Ágnes *Aspect and Word Order in Hungarian* c. dolgozata (1994), mely főképp az angol nyelvű szakirodalmat veszi tekintetbe, így angol példákon bemutatja Vendler (továbbfejlesztett) igeosztályait is (1994: 141–2). Az újabb irodalmat is értékelve a pontosabb és formalizált elemzés próbája elé állítja kortársait PIÑÓN (1995).

Itt mi csak összefoglaljuk a magunk korlátai között a már ismertebb mozzanatokat. Ugyanakkor a tárgyalás során igyekszünk kiemelni majd azokat a pontokat, ahol az eltérő terminológiájú megfogalmazások hasonló véleményeket fednek. Minthogy egyrészt az igeidő és az aspektus egyaránt részt vesz az idő kifejezésében, másrészt a folyamatosságot számos nyelvben – az igeidőrendszerben betöltött szerepe folytán – az igei paradigma leírása során is tárgyalják, könnyen érthető, hogy az idő és az aspektus kérdései lényegüket tekintve már a távolabbi múltban is összekapcsolódtak.

Ismeretes, hogy a sztoikusok ún. határozott és határozatlan igeidőket tartottak számon (l. pl. HOLT 1943: 3; DOMBROVSZKY 1964: 1). Határozott idők: χρόνοι ὠρισμένοι, határozatlan idők: χρόνοι ἀοριστοι. A határozott időkon belül megkülönböztették a tartós és a befejezett időket. Tartós idők: χρόνοι παρατατικοί. Befejezett idők: χρόνοι συντελικοί. A **jelen** időt (ὁ ενεστωζ παρατατικοζ) és a **múlt** idők közül az **imperfektumot** (ὁ παρρωχημένος παρατατικοζ) mint – Dombrovsky fordítása szerint – a „valamilyen tartósabb együttlétet kifejező” igeidőket (ὁ παρρωχημενος) közös csoportba teszik (DOMBROVSZKY 1964: 2). A két időnek az együvé tartozását fogalmaink szerint aspektusértékük hasonlósága – folyamatosságuk – válthatta ki (DOMBROVSZKY i. h.; vö. ROBINS 1967/1979: 29, 1999: 38; GECSŐ 1988: 2).

Varro latin grammatikájában az említett görög felosztás marad fenn: külön csoportot alkotnak a „tempora imperfecta” elnevezésű folyamatos idők, illetve a „tempora perfecta” nevet viselő befejezettek (HOLT 1944: 4; ROBINS 1967/1999: 65; DOMBROVSKY i. m. 4; GECSŐ i. m. 3). Hasonló osztályozással ma is találkozunk, pl. a spanyol nyelv igeragozását illetően. A spanyol nyelv igeidőit a spanyol akadémiai nyelvtan két csoportra osztja: tiempos perfectos és tiempos imperfectos (l. ROBINS 1967/1999: 65; ZSOLDOS 1984: 33).

Dombrovskyhoz csatlakozva idézzük A. Meillet-nek egy figyelemreméltó állítását, amelynek egyszerre van nyelvtörténeti és nyelvészettörténeti jelentősége. A MEILLET az *Etude sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave* c. művében „arra a megállapításra jut, hogy grammatikai funkcióira nézve a szláv perfektív : imperfektív korreláció csaknem pontos megfelelője a görög praesens : aoristos korrelációnak” (DOMBROVSZKY 1964: 66).

Bár a szláv igeaszpektus kialakulásával kapcsolatos, részletekbe menő vitákkal nem tudok érdemben foglalkozni, annyi bizonyosan elfogadható, hogy a szláv aspektus kialakulásában szerepük volt mind az indoeurópai igeidőrendszer nyomainak, mind az egyes igék jelentésébe beépülő aspektuális jegyeknek. – DOMBROVSZKY szerint például – aki művének idézendő helyén Meillet-vel vitatkozik – a *dati, pasti, jeti*-hez hasonló egyszerű perfektív igék már eleve, alapjelentésüknél fogva is közel álltak a perfektív szemlélethez,

amelynek, „mint az indoeurópai aorisztoszfunkció örökségének, meg kellett lennie a szlávban” (1964: 70). Véleménye szerint a szláv igei aspektusrendszer kialakulásában az igei cselekvés konkrét jelentésének döntő szerepe volt, és az egyszerű perfectivumokból és reimperfektívált pendant-jukból jöttek létre az első aspektuspárok. – A megközelítés módját illetőleg figyelemre méltó, hogy – a szláv nyelvekre vonatkoztatva és nyelvtörténeti szempontú vizsgálat során – Dombrovsky úgy érvel, mint aki végső soron, bár önmagának már-már ellentmondva, időalakok és igei jelentésmozzanatok (együttes) működését az aspektus szempontjából minősíthetőnek tartja. Az, hogy az idézett helyen (nyelvtörténetileg) első aspektuspárokról szól, arra utal, hogy elfogadja: valamely szembenállás lehet grammatikai akkor is, ha érvényességi foka korlátozott. Ugyanakkor szinkrón tárgyú, a magyar nyelvre vonatkozó fejtegetéseiben Dombrovsky láthatólag nem hajlik arra, hogy a mai nyelv állapotában akárcsak első aspektuspárokat is feltételezzen. Ennek – többek között Dombrovsky szerint is – ellene szól az, hogy a szembenállás nem (vagy nem elég-gé?) rendszerszerű, s ami nem rendszerszerű, azt – sokak szerint – eleve nem minősíthetjük aspektusnak (l. alább). – A kérdés egyébként nem is értelmezhető a nélkül a – szintén szláv nyelvnek, nevezetesen a lengyelnek a tanulmányozásából kinőtt – jelentős teljesítmény nélkül, mely Sigurd AGRELL (1908) nevéhez fűződik, s amelynek nyomán az igeaspektus és az akcióminőség megkülönböztetése elterjedt. Az igeidők és az akár morfológiai, akár funkcionális-szemantikai értelemben vett aspektus között nyelvtörténeti szempontból olyan sokféle kapcsolat feltételezhető, hogy nem lehet csak tudománytörténeti kérdésnek tekinteni azokat az óriási különbségeket sem, amelyeket az orosz aspektus-tempus formák korábbi, későbbi és mai minősítései között találunk. A mai felfogással szemben, amely az oroszban három időt, két aspektust, és – kijelentő módban – öt, ezekből összeálló aspektus-tempus alakot ismer el (pl. *давал, дал, даѐм, дам, будем давать*), Lomonoszov még 9–10 igeidőt tart számon – különféle aspektusú és akcióminőségű igeik alakjait egy időalaksorrá egyesítve. Az elkülönítés itt egyelőre az igeidőktől való elkülönítést jelenti, vagyis pl. az azonos időjellel ellátott *дал* és *давал* alakoknak egy és ugyanahhoz az időhöz való sorolását, s nem azonos a már említett, de későbbi aspektus-aktionsart megkülönböztetéssel. A Lomonoszov-féle és a mai szlavisztikában honos elképzelések között félúton van Johann VATER (1809), August Wilhelm TAPPE (1810) és J. BODYREV (1816) felosztása. Johann VATER *Praktische Grammatik der russischen Sprache in Tabellen und Regeln nebst Uebungstücken zur grammatischen Analyse* c. művében (Leipzig: 1809) három alapvető ige szemléletet különböztet meg: a folyamatosat, a befejezettet és a gyakoritót (VINOGRADOV 1972). Hogy a gyakorító igeik külön szemléleti alakként való számontartása nem volt egészen alaptalan, azt – a cseh nyelv tanúsága mellett – a mai orosz nyelv olyan aspektuspárjai(?) mutatják, ahol egy befejezett igeének két folyamatos felel meg. Erre JÁSZAY László példáit idézem: *гибнуть, погибать – погибнуть; стынуть, остывать – остынуть; слабеть, ослабевать – ослабеть; неметь, онемевать – онеметь; дуреть, одуревать – одуреть; скудеть, оскудевать – оскудеть; сохнуть, высыхать – высохнуть* (1986: 15); a példák elrendezését – a két folyamatos alak előrehelyezésével – megváltoztattam. A kérdést persze bonyolítja, hogy a szlavisztikában ma szinte általánosan elismert fogalmak szerint a két folyamatos alak közötti – kissé bizonytalan – oppozíció, minthogy nincs kihatással a jövő idő képzésére vagy a fázisigékkel való kapcsolható-ságra, nem minősíthető aspektus szerintinek.

August Wilhelm Tappe négy aspektustípust vesz fel, Bodyrev pedig jelentésük szerint osztja négy csoportra az igéket, de felosztását a későbbiekben ugyancsak aspektus szerintinek fogták fel. Maga a *vid* szó – melyet aspektusnak, szemléletnek fordíthatunk – Grecs munkássága nyomán vált általánossá (I. VINOGRADOV 1972: 381). G. PAVSZKIJ (1887: 205–6) „mennyiségi” különbségek alapján osztotta három „fokozatba” az igéket. Az első fokozatba – mai fogalmaink szerint – a befejezett szemléletű, s azon belül a mozzanatos, a kezdő, a bevezető akciominőségű igéket sorolta. A második és a harmadik csoportba a gyakorító igék különféle fajtái kerültek. Jelentős haladást jelent Potyebnyának a Pavszkij-bírálat (A. A. POTYEBNYA 1941). Véleménye szerint a négy csoportot megkülönböztető *vid*-fogalomban tulajdonképpen két különböző szempontú osztályozást egyesítettek: a folyamatosság – befejezettség és a huzamosság fokozatai szerintit. Ily módon, valamint a három–négy szemléletnek egyre gyakoribb „két alapvető szemlélet”-be való egyesítésével lassan megteremtődtek a mai bináris szemlélet alapjai. – A szláv aspektussal kapcsolatban megjegyzem, hogy – bár egység nincs – az 1970-es évektől nagy hatása van Bondarko azon felfogásának, hogy a perfektív alakok általános lexikai jelentése a „terminativitás II.”, vagyis a cselekvés határának elérése (I. BONDARKO 1976). Ehhez kapcsolódva Krékits József a következőket írja (1977): „A perfektív szemléletű orosz igékben a cselekvés teljessége (totalitása) mindig a cselekvés kezdetétől a cselekvés határáig tart. A három szemantikai összetevő fontossági sorrendjétől függően a perfektív igék a totalitást háromféleképpen valószínűsítik meg, az alábbiaknak megfelelően. – 1. A perfektív cselekvés minőségi (rezultatív) határának elérésevel: *сварить яйца, небо потемнело, построить дом, отец уехал в Москву*. A rezultatív-terminatív igék alkotják az aspektusrendszer morfológiai bázisát, rendszeresen igepárt képeznek. – 2. A cselekvés mennyiségi határának elérésével. A cselekvés mennyiségi határáról van szó, ha a cselekvés mennyiségileg kimerítette önmagát, ha a cselekvés mennyiségileg meghatározott. A cselekvés mennyiségét, mértékének a fokát, intenzitását mérjük. Ide tartoznak a kvantitatív-terminatív igék, mint pl. *Нагуляться в доваль, зачитаться, убежаться*. – 3) A cselekvés időbeli határának elérésével. A cselekvés időbeli határának elérését a temporatív-terminatív igék jelölik. Nem a cselekvés mennyiségét, hanem a cselekvés idejének a mennyiségét mérjük. A temporatív-terminatív igék szemléletileg meghatározott idejű cselekvést rögzítenek. Ide tartoznak a kezdő (*заговорить, взреветь, полюбить*), a finitív, illetve egresszív (*отгреметь*), a perduratív (*просидеть добрых два часа*) és a delimitatív (*посидеть часок*) és a szemelfaktív igék (*проговорить, крикнуть*).”

Megjegyzem, hogy a cselekvés határának elérését, annak három változatát a többi között a magyarban is jellemezhetjük Krékits fenti összefoglalásának megfelelően. A cselekvés minőségi határának eléréséről beszélhetünk a magyar *megfőzte a tojást, főzött egy tojást, elutazott* egységek (szerkezetek, igék, ezek mondatbeli vagy mondatként való megjelenése) esetén. – A cselekvés mennyiségi határának eléréséről beszélhetünk a *kifutkározta magát* alak esetében, vagy – Krékits orosz példáinak megfelelően ezekben: *kisétálta magát, agyonolvasta magát, kirohangászta magát*. A cselekvés időbeli határának elérését példázzák az *elvirágzott, lejárt, ült egy kicsit, szánkózott egy jót* formák (vö. HADROVICS 1969: 87). A magyart illetően azonban külön vizsgálatot érdemel, hogy az említett formáknak mely eleme ad hírt a cselekvés határának eléréséről; hogy a fenti értelemben vett totalitás milyen szintű nyelvi egység szemantikai jellemzéséhez szükséges.

Az aspektualitás egyes kérdései világosan körvonalazódnak A. Schleichernek *Die deutsche Sprache* (1859) c. művében. Történeti fejtegetései során Schleicher előadja, hogy a *ge* partikula, mely eredetileg előljárászó volt, a későbbiek során egyre inkább csak arra szolgál, hogy az ígét befejezett cselekvésre vonatkoztassa: „um dem Verbum die Beziehung der vollendeten Handlung zu geben”. – A *ge* tulajdonképpeni funkciója – mint Schleicher kifejti – még tetten érhető az olyan szembenállásokban, mint a következők: *brauchen* : *gebrauchen*; *schweigen* : *geschweigen*; *denken* : *gedenken*; ahol is az egyszери cselekedet és a tartós állapot kettősségét láthatjuk (I. SCHLEICHER 1869: 224–5; ²⁰ értelmezi GECSŐ 1988: 12; vö. pl. PÁTROVICS 2000: 121, 133, 147).

Schleicher azt is elmondja, hogy a befejezettség (aspektusa, Gecső interpretációjában: akcióminősége) tetten érhető speciális hordozóktól (morfológiai jegyeiktől) függetlenül is. Így Schleicher azoknak az elődje, akik nemcsak a képzett ígétet tartják akcióminőség tekintetében minősíthetőnek. Az aspektus és az idő összefüggéséről szólva Schleicher megállapítja, hogy a perfektív ígék, minthogy „nem fejeznek ki tartamot”, a szó szoros értelmében vett jelennel nem rendelkeznek, s így a korábbi németben jelen idejük jövőt, múlt idejük pedig valódi perfektumot, vagyis – szerinte – tulajdonképpen pluszkvamperfektumot jelölt. A perfectióval, befejezettség-gel s az ehhez kapcsolt rezultativitással kapcsolatos megfigyelések a magyarra vonatkozólag is nagyon korán megjelennek I. KÖVESDI (1686); vö. J. SOLTÉSZ (1959: 11); BUDENZ: (NyK. II., 1863: 187); KÚNOS (1880: 536–3, 1882: 10, 218); KLEMM (1924–42: 79, 256); J. SOLTÉSZ (1959: 11); BÁRCZI (1963: 280); PERROT (1966: 59); SAUVAGEOT (1967); MÁTAI (1989: 166, 1992: 689, vö. még 1994: 18); JAKAB (1982: 35, 40); SZILI (1985: 183); WENZEL (1987a, b, 1988); É. KISS (1992: 123). – A nézetek tisztázódása és a terminológia fejlődése szempontjából jelentős C. Curtius görög nyelvtana (*Griechische Schulgrammatik*, 1852/1868). Gecső megfogalmazása szerint (1988: 10) Curtius „különbséget tesz az igeidő és az aspektus jelölése között – bár ez a különbségtétel az idő jelentésén belül történik”. – Megkockáztatom, hogy Curtius, mikor az idő jelöléséről beszél, az igeidőt és az adott igeidőben szereplő különféle ígétet egyszerre veszi figyelembe. Az adott igeidőkben használt ígékből aztán tulajdonképpen elvonja egyrészt a jelen, múlt, jövő deiktikus hármását: ezek kapják a *Zeitstufe* megjelölést; másrészt a cselekvésnek tulajdonított, de nyilván a cselekvést kifejező igei lexémához köthető duratív, beálló vagy befejezett *Zeitart*-ot. Nálunk ehhez közel áll Gyomlay álláspontja. – Brugman – *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* c. művében – a *Zeitart* terminus helyén már az *Aktionsart* megjelölést használja. Meghatározásában ezt állítja szembe az időfokkal: „Actionsart ist im Gegensatz zu Zeitstufe die Art und Weise, wie die Handlung des Verbums vor sich geht” (CURTIUS 1904: 493). A fenti vázlatból is látható, hogy az aspektus és/vagy akcióminőség vizsgálatában ekkor már elkülönült az igeidőtől, ill. a deiktikus időtől; ugyanakkor a két kategória egymástól való elkülönülése és egymáshoz való viszonya még fel sem merülhetett világos megfogalmazásban. Ennek feltételeit a szakmai közvélemény szerint Sigurd

²⁰ „Das Participium des Präteritum hat, ebenfalls im Einklange mit andern indogermanischen Sprachen, als hauptsächlichliche Bildungselemente *t* und *n*; im Deutschen sind diese beiden in ihrer Funktion wohl kaum zu scheidenden Laute in eigenthümlicher Weise so verhielt, dass *t* bei allen abgeleiteten, *n* aber bei den Stammverben als Bildner des Partic. Prät. Passivi angewandt wird; im späteren Deutsch hat sich *ge-*, eine nicht mehr getrennt vorkommende Präposition, ursprünglich „mit” bedeutend, aber sehr häufig nur dazu gebraucht, um dem Verbum die Beziehung der vollendeten Handlung zu geben (um Verba perfecta zu bilden), an das Participium fast durchaus angeschlossen.

Agrell teremtette meg. Sigurd AGRELL volt az, aki – *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte* c. cikkében (1908) – az akciominőségeket határozottan elválasztotta a szláv nyelveknek attól a két nagy igeosztályától, amelyek a befejezett és a be nem fejezett cselekvésformákat állítják szembe. Az *ukończył, dokończył, zakończył, skończył* igék – múlt idejű igealakok – jelentésükben közel állnak egymáshoz, bár ugyanakkor határozottan elkülönülnek, külön szavak, s egyik sem folyamatos párja a másiknak, valamennyi befejezett szemléletű. Következésképp: különbözőzésük természete az aspektusétól elkülönítendő. – Agrell példái 1. *ukończył swoją pracę w domu* kb. 'elvégezte/befejezte otthon a munkáját' 2. *dokończył swoją pracę w domu* 'másutt elkezdett munkáját otthon befejezte' 3. *zakończył swoją pracę w domu* kb. 'elvégezte a munkáján otthon az utolsó simításokat' 4. *skończył swoją pracę w domu* 'befejezte otthon a munkáját'. Több szó, több ige van itt tehát, mindegyik befejezett szemléletű, vagyis egyik sem aspektuspartnere a másiknak, jelentésük központi része, mondhatni, egybeesik, de lefolyásuk valamely részlete különbözik. – A. A. Potyebnya ugyan már 1884-ben tett Agrell aspektus – akciominőség disztinkciójához hasonló megkülönböztetést; nézetei azonban csak 1941 után váltak közismertté. (I. POTYEBNYA 1941: 62; vö. DRAHOS 1970: 70). AGRELL 1908-ban így ír: „Unter Aktionsart verstehe ich...nicht die beiden Hauptkategorien des slavischen Zeitwortes, die unvollendete u. die vollendete Handlungsform (das Imperfektivum u. das Perfektivum) – diese nenne ich Aspekte. Mit dem Ausdrücke Aktionsart bezeichne ich bisher fast gar nicht beachtete – geschweige denn klassifizierte – Bedeutungsfunktionen der Verbalkomposita (sowie einiger Simplicia u. Suffixbildungen), die genau ausdrücken wie die Handlung vollbracht wird, die Art u. Weise ihrer Ausführung markieren.” Ez a meghatározás két irányban nyit utat. Egyrészt megadja annak a lehetőségét, hogy – mai fogalmaink szerint az aspektualitás témakörén belül – a kutatók egyre inkább szembeállítsák a paradigmaticus : nem paradigmaticus, grammatikalizált : csak lexikális jelenségeket. Másrészt módot ad arra is, hogy egyre nagyobb gondossággal különítsék el és különböztessék meg egyrészt a folyamatosság : nemfolyamatosság, folyamatosság : befejezettség, (be nem fejezettség : befejezettség) kifejeződését, másrészt minden egyéb aspektuális vagy az aspektualitással érintkező jelenséget. – A húszas években már a lehető legáltalánosabb szempontból közelítik meg az aspektus kérdését. Mint GECSŐ Tamás 1988-ban emlékeztetett erre, Otto Jespersen 1924-ben úgy vélte, hogy az aspektusnak négy lehetséges hordozója van: az ige általános jelentése, a kontextus vagy a szituáció folytán előállt alkalmi jelentése, valamely képző s végül az időalakok. Nézetei²¹ befolyásolhatták a novial nyelvtervezet megszerkesztésében (JESPERSEN 1931, CSISZÁR ZSUZSA 1998, VARGA-HASZONITS 1999: 1049). GECSŐ idézete szerint a négy hordozónak angol megnevezése: „/1/ the ordinary meaning of the verb itself, /2/ the occasional meaning of the verb as occasioned by context or situation, /3/ a derivative suffix, /4/ a tense-form.” Ma is jó megközelítés: a magyarra vonatkozóan feltétlenül ki kell egészíteni a szupraszegmentális eszközök megfelelő figyelembevételével, a határozottság-határozatlanság, specifikusság szerepének elemzésével.

A magyar nyelvészet korábban három területen foglalkozott – kimondva vagy kimondatlanul – az aspektualitás kérdéseivel: az igeajták osztályozása során, az igeajtók kap-

²¹ A nyelvtervezet nevének írásos formája Jepsennél *Novial*, Varga-Haszonits és Fodor István *A világ nyelveiben* (1999) a *novial* címszót vette fel. – A szerkesztett nyelvekről vö. még. BLANKE 1985, CSISZÁR Ada 1994, GLEDHIL 1988, KALOCSAY 1931/1970a, b, 1966, 1972; MATTOS 1986, RÁTKAI 1999, REIERSÖL 1980, 1990, SCHUBERT 1985, SETÄLÄ–VILBORG–STÖP–BOWITZ 1965, SZERDAHELYI 1982, ZAMENHOF–WARINGHIEN 1962.

csán s végül az igeidőket elemző írásokban (vö. J. SOLTÉSZ Katalin 1957; PAIS 1959; SZATHMÁRI 1968; DRAHOS 1977; JAKAB 1982; SZILI 1985: 179; MÁTAI 1989: 151–71; alább is.)

SYLVESTER János (1539) az ige formái (formae) között említi a „frequentatiua”, illetve „gákorlo”, s „Inchoatiua”, illetve „kezdis tiuő” formákat. Az elől álló latin példát a magyar megfelelő követi: „Frequentiu, gákorlo, vt lectito, gákorta oluafok. Inchoatiua, kezdis tiuő, ut feruefco, megkezdek heuűlni, calesco, megkezdek melegedni (I. SEBOEK 1968: 54; MOLNÁR 1977: 72). Az igeikötőket Sylvester a „Praepositio” bekezdés alatt tárgyalja (I. TOLDY 1866: 78; SEBOEK 1968: 77–78; SZATHMÁRI 1968: 109; MOLNÁR 1977: 96; SZÖRÉNYI 1989; vö. pl. SZILI 1985: 179), de emellett szövegében partikulának is nevezi őket. Talán nem érdektelen visszaemlékezni, első nyelvtanírónk mely elemeket vesz itt figyelembe. Idézem tehát Sylvestert a *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum* (TOLDY 1866: 78) és SZÖRÉNYI 1989 alapján: „Praepōnes infeparabiles in nō Sermone sunt particulae. El, Meg, lè, fel. ala [et] fi quae sunt his Similes ut dimitto, El boczatom. Occido, megőlóm Afcendo, fel megek. defcendo leballok auag ala megek 'Praepositiones ... in nostro ...'. Szemléltetésképpen Sylvester a következő latin – magyar megfeleltetéseket is felhasználja: „mitto te, Boczaatalak tighedet. Dimitto te, el boczatalak tighedet.” – Az el- és a meg- igeikötőkről előzőleg körülbelül azt mondja, hogy ezek az igének, melyhez kapcsolódnak „intentionē (= intentionem) et uehementiā (= uehementiam)” (I. SZÖRÉNYI 1989, vö. MOLNÁR 1977: 96; SEBOEK 1968: 78; VLADÁR 1989), azaz megközelítőleg fokozást, nyomatékot, hevességet, indulatot, erőt kölcsönöznek. SZATHMÁRI szerint Sylvester „ügyesen mutat rá igeikötőink befejező, nyomatékosító nyelvtani-stilisztikai funkciójára” (1968: 109). – SZILI Katalin egyik cikkében (1985: 179) ezt olvashatjuk: „Szilveszter János a nála prepozíciók közt igékről szólva azt írja, hogy ezek nyomatékosítják, határozottá teszik az ige jelentését.” SZILI, hivatkozva Sylvester itt is idézett példáira, úgy véli, hogy „a nyomatékosítóságról, határozottá tételről beszélve Sylvester a cselekvéseket, történéseket befejezetté tevő képességét jellemezhetette” (i. h.).

Mindenképpen érdemes észben tartani, hogy pl. a *bocsát*, *elbocsát*, *megbocsát* ige az ómagyarban még igeikötő vagy igeikötő-előzmény nélkül is befejezett értékkel szerepelt (vö. BENKŐ 1980: 264; D. MÁTAI 1989: 157). A *bocsát*-ról ma is inkább azt mondhatjuk, hogy a mondat fókuszának betöltése nélkül alig használatos (vö. egyrészt: *elbocsátotta*, *útra bocsátotta*, *álmot bocsátott rá*, másrészt: minthogy használaton, szinkrón értelemben vett léten kívüliek ezek: **az anya bocsátotta fiát*, ill. **bocsátotta neki riút vétkét*), csak ennyit mondhatunk, nem pedig azt, hogy a *bocsát* rendszeresen folyamatos értékű volna. Az *öl* igét illetőleg hasonló a véleményünk. Az *öl* mondatbeli felhasználása többnyire ma sem folyamatos értékű – akkor sem, ha nem kíséri a *meg* igeikötő. Ezt szeretném érzékeltetni az alábbi két példamondat szembeállításával. A folyamatos értéket F-fel, a folyamatossággal össze nem férő aspektuális-temporális tulajdonságokat NF = 'nemfolyamatos' betűkkel jelölöm: (a) *János már a kertet ásta*. (F) – (b) *János már ölt*. (NF). – A (b) jelzésű mondat „nemfolyamatos” minősítése csak annyit jelöl, hogy az adott forma a folyamatosság kritériumainak (l. alább) nem felel meg. Kétségtelen – mint azt J. SOLTÉSZ Katalin kifejtette (1959: 7) –, hogy korai nyelvtanírónk valamit megsejtettek a befejezettség kategóriájából. Erre utal, hogy közülük többen „a jövő idő formánsának, tehát mintegy időjelnek tekintették az igeikötőket. KÖVESDI Pál (1686: 573) szerint pl. a jövő időt úgy alkotjuk,

hogy a jelen időhöz a *meg* particulát vagy az illető ige főnévi igenevéhez a *fog* segédigét tesszük. Jövő idejű alakként szerepel nála – a *megy* paradigmájában – az *el-megyek* alak is (vö. SZATHMÁRI 1968: 348). Az igeekötők perfektív funkciójának korai felismeréséről szövegeket J. SOLTÉSZ (i. h.); SZATHMÁRI (1959: 7); JAKAB (1982: 35) és mások SYLVESTER Jánost (1539); NAGY GYÖRGYöt (1793); BEREGSZÁSI NAGY Pált (1797); MÁRTON JÓZSEFet (1797, 1807); FOGARASI Jánost (1843, 1847) és FÖLDI Jánost (1790/1912) említik. Az igeekötők feltételekhez kötött perfektíváló funkcióját azóta is számon tartják; l. pl. BUDENZ (1863: 180); KÚNOS (1884: 11); ZSIRAI (1933: 31, 34–5); LAZICZIUS (1933: 18–25); KÁROLY (1956: 19–20); SZABADI (1956: 215–27); PAIS (1959: 266–73); BÁRCZI (1963: 66, 159); DEZSŐ (1969); BALOGH – GÁLLFY – NAGY (1971: 144–25); ABAFFY (1983: 144); PERROT (1966: 4, 18–41, 48–55); HORVÁTH KATALIN (1983: 27, 35–47, 68–84); KIEFER (1983: 164–5); KELEMEN (1988: 55); SZILI (1988: 348–57); MÁTAI (1989: 10, 13, 17–19, 154–69).

Nyelvtudományunk korai szakaszában kiemelkedő jelentőségű a Debreceni Grammatika. Ez – előluloljáróknak nevezve őket – az igeekötőkkel minden más régi nyelvtanunknál behatóbban foglalkozik (123. l.). A *meg*-en és az *el*-en kívül a *ki*-ről és a *le*-ről is megállapítja, hogy átvitt értelemben néha „valamelly szenvedésnek, lételnek, tselekedetnek tökéletességét vagy végre lett hajtódását” jelenti (i. m. 91: 134), idézi J. SOLTÉSZ (1959: 11). MIKOLAI HEGEDŰS János (1648: 703) „latinul perfectiva particuláknak, magyarul tellyest jegyző fók-nak nevezi a *meg* és az *el* igeekötőket” (Jakab 1982: 35). Földi János szerint a *meg*... „tellyefítejt, öregbitést, igyekezetet jelent, mellyel élünk akkor, mikor véghez ment, meendő vagy tökéletességre vitt, vijendő dolgot akarunk jelteni”. A teljesítés, a tökéletességre vivés mozzanatát FÖLDI (1970/1912) az *el*-lel kapcsolatban is megemlíti (JAKAB 1982: 35). Mint BUDENZ (1863: 187) és KÚNOS (1876, 1880), Simonyi is számon tartja az igeekötő perfektíváló funkcióját, és tudja, hogy az igeekötő a jelen idejű igét megelőzve jövő értelmet adhat e konstruktumnak, de – a *felé* névutó kapcsán s korának szaknyelvén – szól a reimperfektíválás lehetőségéről is. Brassaira hivatkozva mondja a Magyar Nyelvőr lapjain: „Minthogy azonban egyúttal valóságos határozók és szükség lehet rájuk a jövő időn kívül is, tehát pl. a jelen idő esetén Brassai szerint ilyenkor kell melléjük a *felé* névutó” (SIMONYI 1894: 132; vö. még CSÜRY 1931, 1936; SEBESTYÉN 1956; PETE 1983; HELTAINÉ NAGY Erzsébet 1992). A *magyar határozókban* pedig így ír: „Ide tartozó kifejezéseink közül a köznyelvben leginkább ezek használatosak: be felé, ki felé, le felé alá, felé (ide felé, oda felé), erre felé, merre felé, vissza felé, hátra felé, haza felé [...] A *felé* névutóval efféle szerkezetekben rendszerint azt akarjuk kifejezni, hogy a ki halad, nem ér el oda, a hova akar vagy legalább, hogy még nem tudjuk, elér-e oda vagy nem. Pl. kimentem, azaz, csakugyan kijutottam, ellenben »kifelé mentem, de útamát állták«” (SIMONYI 1892: 125, 126).

Az igeekötő hátravetésének funkcióit (felidézve Simonyi állításait is) találóan foglalta össze Vörös József. „A fordított szórendnek funkcióit eszerint három csoportra oszthatjuk: a) Az értelmi nyomatek (kommunikációs fókusz) jelzése, pl. *A fizetését itta el*. b) Fordított lesz a szórend, ha az igéhez meghatározatlan mévelőtlen főnév kapcsolódik tárgyként vagy (intranszitiv igéknél) alanyként, továbbá ha a cselekvés meghatározatlan idejű. Pl. *Jöttek vissza hadifoglyok*. c) Fordított sorrendű az igeekötő és az ige, ha a cselekvés folyamatos szemléletű. *Mikor hazamentem, megtaláltam a pénztárcámat* azt jelenti, hogy otthon találtam meg, *Mikor mentem haza, megtaláltam a pénztárcámat* pedig azt, hogy útközben leltem rá (VÖRÖS 1971: 73–75).

Az igeidőket, tudjuk, sokáig a latin vagy a német igeidők megfelelőjeként közölték. A terminus technicusok arra bátorítanak, hogy az egyes időalakokhoz aspektusértéket is kös-sünk, így pl. az imperfectum, incompletum elnevezésű időalakokat folyamatos aspektusér-tékűnek tartsuk. A különféle nyelvek időalakjainak azonosítása azonban nemegyszer me-CHANIKUSABB volt annál, hogysem ezeket az azonosításokat – akárcsak a régi magyar nyelv-re vonatkozóan is – egyértelműen elfogadhatnánk (vö. KOVALOVSKY 1955: 268–70; BÁNHIDI 1957; BÁRCZI 1963: 161–6, 275–9, 329–32, 371; SZATHMÁRI 1968: 105, 189–90, 294–5, 423; ABAFFY 1983: 117–79).

1957-ben ZENO VENDLER (1957/1967, újranyomások: 1968, 1974) abból az ismert kü-lönbségből indul ki, amely az igék két csoportja között áll fenn – azok között, amelyeknek vannak folyamatos ideik (*between verbs that possess continuous tenses*), és amelyeknek nincsenek (*and verbs that do not*). A *What are you doing* kérdésre válaszolhatunk *I am running* (vagy *writing, working* stb.) mondatokkal, de nem válaszolhatunk *I am knowing* (vagy *lowing, recognizing* stb.) mondatokkal. Másfelől a *Do you know ... – Yes, I do* párbe-szédnek nincs ilyen megfelelője: *Do you run? Yes I do...* Ez a különbség Vendler szerint azt sugallja, hogy a futás, írás és hasonló, időben folyó folyamatok („processes going in time”) egymást az időben követő fázisokból állnak. Másrészt, jóllehet adott alanyt illetőleg igaz lehet, hogy az egy adott időpontban és az adott időszakban tud vagy ismer valamit, a tudás és az ahhoz hasonlók („its kin”) nem időben folyó folyamatok. Lehet, hogy ebben a pillanat-ban tudom a földrajzot, de ez nem jelenti azt, hogy a földrajztudásomnak az időben egymást követő fázisai ebben a pillanatban is sorjáznak, folynak. – Különféle igék különféle idősémákat szolgáltatók – az idősémák némelyike széleskörűen érvényesül, azaz számos ige működik egy-egy idősémának megfelelően. Vendler, miután kiválasztja a folyamatos időkel bíró igéket, azokat mindjárt tovább is osztja. Ha mondható ebben a pillanatban: *someone is running* vagy *pushing a cart now*, akkor, ha az illető abbahagyja is a futást vagy a kocsi tolását, mondható: *he did run* vagy *he did push a cart*. Másfelől, ha igaz ez: *someone is drawing a circle* vagy *someone is running a mile now*, ha az illető a következő pillanatban felhagy tevékenységével, nem lehetnek igazak ezek az állítások: *he did draw a circle* vagy *did run a mile*. Vagyis aki ezeket abbahagyja, az nem rajzolt egy kört és nem futott egy mérföldet. De aki a futást vagy a kocsitolást abbahagyta, az futott és tolt a kocsit. – Vendler itt nem hívja fel külön a figyelmet arra a számára talán evidens tényre, hogy itt csak az egyszerű múlt idővel kísérletezik (*did run, did push*), s nem szól más múlt idők esetleges alkalmazhatósá-gáról. Azt sem emeli ki egyelőre, hogy az esetek egy részében csak igéket, az esetek más részében igét tartalmazó szerkezeteket vesz figyelembe (100. l.). – Mint Vendler rámutat, a különbség itt abban rejlik, hogy míg a futás és a kocsitolás nem rendelkezik valamely (előreve-tített) végponttal, céllal, a körrajzolást vagy a mérföld lefutását tetőpontjuk jellemzi, amelyet el kell érni ahhoz, hogy a cselekedet (action) az legyen, aminek mondják.

1969-ben H. J. VERKUYL *De constituentenstatus van tijdsbepalingen* c. írásában fölveti azokat a kérdéseket, amelyek az aspektusnak a mondatban való vizsgálatához vezetnek. – 1971-ben jelent meg H. J. VERKUYL nevezetes műve: *On the compositional nature of the aspects*. Verkuyl egyszerre bírálja CHOMSKY művét (1965) és a szláv aspektológiai hagyományt: mindegyik természetesnek vette ugyanis valamilyen formában, hogy az időtartamot kifejező időhatározókra vonatkozó szelekciós szabályok az ige (az önmagában vett ige) és a határozók között működnek.

Az *Egy óra alatt* határozói szintagma nem illik össze egy folyamatos igével (**Egy óra alatt csöpögött az eső*), de összeillik egy befejezettel (*Egy óra alatt elkészültek a csomagolással*). Hasonlóképpen, az *órákon át* határozó folyamatos igével illik össze, a korábbi megfogalmazások szerint. Verkuyl azt állítja, hogy a szelekciós szabályok felsőbb csomópontokra vonatkoztathatók:²² lényegében egyes igei csoportokról mondható, hogy az adott időhatározóval összeillenek-e vagy sem. (Az igei csoporton belül, mint az Verkuyl fejtegetéséből kiderül, természetesen szerepe van az ige szubkategorizációjának.)²³ Ily módon az aspektus, amelyet módszeresen vizsgálni, mint tudjuk, korábban inkább a szláv nyelvekben tudtak, a hollandban is tetten érhető, s nyilván más nyelvekben is. – Verkuyl egyszerű példákkal szemlélteti, hogy – jóllehet a ragozott igealak önmagában érzéketlen a határozók bizonyos különbségeire – az irányhatározóval bővített ige már nem kompatibilis tetszőleges időhatározóval, pontosabban nem minden esetben megy át a folyamatosság ellenőrzésére szánt teszten. Ugyan a *Greetje heeft urenlang gewandeld* 'Gréta órákon át sétált/ment/járkált' mondattal nincs hiba, de a **Greetje heeft urenlang van de Munt naar de Dam gewandeld* mondat már hibás. Hasonló példákat hoz fel és elemez Verkuyl például annak igazolására, hogy mennyiséget kifejező tárgy is módosíthatja az igei csoport szemantikai értékét oly módon, hogy ennek eredményeképpen az már nem fér össze duratív határozókkal. A hollandban grammatikailag elfogadható a *Ze dronken urenlang* ('Órákon át ittak'), de nem elfogadható a *Ze dronken urenlang een liter whisky* * 'Órákon át (meg)ittak egy liter whiskyt' mondat – a *meg* betoldása a magyar fordításban ezúttal csak a holland nemkompatibilitás szemléltetését szolgálja.

Wolfgang SCHLACHTER és PUSZTAY János (1984) az *el-* igekötőről és német megfelelőiről tett közzé monográfiát. 1437 *el* igekötős igét vizsgáltak meg, 2949 ún. releváns jelentéssel. Az Értelmező Szótár igekötős igéinek 12,03%-áról van szó (I. JAKAB 1976: 16). Schlachter és Pusztafai kiemelik, hogy a magyarban, úgymond, nincs aspektus, másfelől az igekötőknek jelentős szerepük van az akcionális jelentések kifejezésében, illetőleg az akcióminőségek szerint különböző formák képzésében. – Az *el* igekötős igék között a szerzők találtak a maguk felállította, illetve általuk elfogadott kategóriák szerint a) perduratív jelentésűeket b) rezultatívakat, c) mozzanatosakat, pillanatnyiságot kifejezőket d) finalitást kifejezőket e) ilyeneket: *elszabotál, elrekvirál* stb. (ez alakilag, lexikálisan jellemzett csoport) f) s találtak igekötőhiánnyal váltakozókat. – a) A legnagyobb csoport a perduratív igéké (kb. 130 ige). Példák: *elcseveg, elhalászik (órák hosszat), ellovagol (órákig), elszunyókál (órákig)*. – b) A rezultatív igék száma több mint 50, közöttük szerepelnek ezek: *elhoz (levelet) (Brief) bringen (und abliefern), elrabol (raub), elver ellenséget (Feind schlagen)*. – A c) csoport több részből áll: A (valódi?) mozzanatos igék száma 40, ezek között a szerzők alcsoportokat állítanak fel. Közülük onomatopoeitikusak ezek: *elcsattan – (knallen, plätzen) elcseppen – (tropfen), elcsetten (klicken)*. Kezdő ige: *elvigyorodik (grinsen)*, mozzanatosak: *elesik (meghal) – fallen (im Kriege), elakad (lélegzet)*. – Finalitást jellemzi a szerzők szerint ezeket: *eldalol (singen), elküld, eljut (wohin schicken, kommen)*.

²² „...the categories DURATIVE and NONDURATIVE should not be considered semantic primitives assigned to Verbs but they should rather be assigned to a higher node than V.”

²³ „...I shall try to show that the terms 'Durative Aspect' and 'Nondurative aspect' apply to configurations of underlying categories among which necessarily (!) a subcategory of V.”

– A csoportba, mely mint mondják, közel áll a rezultatív igékéhez, a megvizsgáltak közül 80 ige tartozik. – Transzlatívák: ebbe az alcsoportba tíz ige tartozik: *elvörösödik, elolvad, elszintelenedik* – d) Terminatív igék: az jellemzi őket, hogy a figyelembe vett cselekvés egy ideig tart, aztán véget ér: *elcsomagol, (pl. háromszor) elimádkozik, elszivárog* – A szerzők anyagukból 20 igét sorolnak ebbe a csoportba.

A 4. fejezet (*Aktionsarten*) megközelítése alapvetésében különbözik a fentitől. A szerzők a kurzív – nem kurzív szembenállást itt kiemelten kezelik. Megtudjuk, hogy a magyar – német szópárok közül csak 78 esetben találunk mindkét nyelvben kurzív (képzett) igét. 1468 esetben mindkét nyelvben rezultatív igét találunk (*fut, elfut : laufen, weglaufen, mos, elmos : waschen, abwaschen*).

Figyelmet érdemel az a része a fejezetnek, amely szerint van az *el-* igékötös igéknek és német igékötös megfelelőiknek egy olyan része, amely mindkét nyelvben neutrális a fenti szempontok szerint: *elmegy (vonat vmi előtt) : (Zug) vorbeifahren; elnyargal (vmi előtt) (an etw.) vorbeireiten; elfolyik (patak) : (Bach) vorbeifliessen*.

Vannak *el* igékötös igék, amelyek magyarul rezultatívák, német közeli megfelelőjük viszont kurzív, van, hogy a magyar ige rezultatív (végrezultatív), a német megfelelő viszont neutrális: *elfelhősödik (ég) : (Himmel) sich bewölken, elemészt : vergeuden, elpróbál : proben*. A kurzív–nem kurzív szembenállás, amely itt a szójelentés részeként, mintegy lexikális tulajdonságként s szóképzési sajátosságként kerül elő, lényeges a mondat-egység folyamatos vagy nemfolyamatos minősége szempontjából is. A kurzívna nevezett igék folyamatos, a rezultatívák befejezett aspektusú mondat alkotására esélyesebbek.

KIEFER és LADÁNYI (2000: 477–80) a következő akcióminőségeket veszik fel: frekventatív (*el-elolvas*), szaturatív (*kialussza magát*), delimitatív (*elábrándozik*), szemelfaktív (*megcsóvál, meglátogat, megvakar, megkavar, megsimogat*), inchoatív (*elsírja magát, megszeret, felbűg*), totális (*bebiciklizik, bejár*), intenzív (*agyonszárad*), exhaustív (*tönkretanulja magát*). – Az akcióminőséget a szóképzéshez kötik. A figyelembe vett szegmentum, mint látjuk, hol minimális igealak, szóalak, hol szintagma vagy lexikális szó megjelenési formája. Az aspektus, nevezetesen a folyamatos és nemfolyamatos szembenállás szempontjából – szerintem – a morfológiailag jelölt és a morfológiailag jelöletlen akcióminőségnek egyaránt lehet szerepe: A: *Adogatta föl a cserepet* : B: *Hordta föl a székeket*. – Amint az A mondat képviselte szituáció fázisait *Fölad egy cserepet + Fölad egy cserepet* stb. mondatok tükrében láthatjuk, úgy a B mondat *Fölvisz valahány széket + Fölvisz valahány széket...* stb. mondatok képviselte fázisokra bontható. A *hord* úgy épül a mondat-egységbe és a szövegbe, mint az *adogat*.

A szemelfaktív akcióminőség kapcsán megjegyzem, hogy a magyarban az ide sorolt igék korántsem fejeznek ki kötelezően egyszeriséget, csak egyszeriségből indulnak ki: a kontextus ezt módosíthatja: *A gyerek megvakarta a fejét. – A gyerek ilyenkor (mindig, sokszor, gyakran) megvakarta a fejét. Rózi meglátogatta Erzsikét. – Rózi időnként meglátogatta Erzsikét. Bence megsimogatta a cicát. Bence olykor megsimogatta a cicát.* Az egyszeriség tehát alapvetően közömbös kontextus esetében érvényesül, mint ahogy ez talán a magyar igék jelentős többségére is áll.

3. A FOLYAMATOS ÉS A NEMFOLYAMATOS ASPEKTUSOK BEMUTATÁSA

Aspektusértéke vagy aspektuspreferenciája bármilyen jelentéshordozó nyelvi szinten megjelenő nyelvi szegmentumnak/formának lehet. A morfémák aspektuspreferenciája hat az ige lehetséges aspektusértékeire, ez utóbbi beleépül az igei szerkezet aspektusértékébe. A döntő pont: a predikációhoz köthető aspektusérték. A predikáció maga lehet, hogy egyetlen igéből vagy egyetlen szerkezetből álló mondategység, amely egyúttal megnyilatkozásként elhangzó mondat. Egy tájnyelvi példával élve, folyamatos aspektusúak a következő szegmentumok: *megy-, megyen, megyen lefelé, megyen már lefelé, megyen már a hajnalcsillag lefelé*. Mi több: a folyamatos érték itt jellemzi a szövegrészletet is: *Megyen már a hajnalcsillag lefelé, az én kedves galambom most megyen hazafelé*. A harmadik sor is folyamatos: *Lábán van a csizmája, lakkos (lagos) szárú kis csizma*. Egy mondatban persze, sőt egyetlen mondategységben is, lehet akár öt predikáció is, különféle vagy azonos aspektusértékekkel. *Míg Róbert ült az ágy szélén, és bámulta a tévéhíradót, Laci megerített, levitte a szemetet, és enni adott a macskának*. Itt az első két mondategység külön-külön és együttesen is folyamatos értékű, a második kettő ezzel szemben nemfolyamatos (konkrétan: befejezett aspektusértékű).

A folyamatos aspektussal szembenálló formák a nemfolyamatos aspektusúak. További megoszlásuk szerint a nemfolyamatos aspektusú formákat így nevezzük meg: befejezett aspektusúak, meghatározottan közlő aspektusúak és meghatározatlanul közlő aspektusúak.

A folyamatos aspektusú formákkal (szerkezeti egységekkel, mondategységekkel, mondatokkal) szemben közös, lényeges tulajdonságaik vannak a befejezett aspektusú, a meghatározottan közlő és a határozatlanul közlő aspektusú formáknak, mondatoknak. Éppen ezért nevezzük az utóbbi három típust közös megnevezéssel nemfolyamatos aspektusú szegmentumoknak (formáknak, mondategységeknek, mondatoknak). – A szembenállásokban nem minden ige vagy igei szerkezet vesz részt oly módon, hogy mondatba foglalásai mind a négy lehetőséget lefedjék. Egy telikus folyamatos formával rendszerint befejezett forma áll szemben, valamint meghatározatlanul közlő. (1: *írta a leckét*, 2a: *megírta a leckét*, 3: *írta meg a leckét*, 1: *bontotta 'ki a 'csomagot*, 2a: *kibontotta a csomagot*, 3: *'bontott(a ki a) csomagot*). A statikus alapértékű igék egy része inkább a folyamatos – meghatározottan közlő, valamint a meghatározatlanul közlő értékű formákban fordul elő (1: ... *'Siófokon^ volt* : 2b: *'volt a 'barátom 'Siófokon* : 3: *'volt^ a^barátom^Siófokon*.). Mindez alább a példákban is kitetszik. (A ^ jel csak egybeejtést, nem pedig intonációt jelöl).

3.1. Folyamatos aspektusú egységek

A potenciális vagy valóságos mondategység, illetve mondat folyamatosságának fogalma. – A folyamatosság és más aspektuális minőségek viszonya néhány példa tükrében.

Folyamatos aspektusúnak minősítünk a továbbiakban valamely mondategységet vagy mondatot, illetve ezeknél elemibb, de ezek funkciójának betöltésére alkalmas egységet, nyelvi szerkesztményt, ha a benne foglalt, illetve általa kifejezett történésnek azonos formában való leírása a leírt esemény idejének résztartományaira is vonatkozhat; pontosabban: ha eseményidejének több, de legalább két pontjára/szakaszára külön-külön vonatkoztatva a mondat (a mondategység) változatlan formájában érvényes; kijelentő mondatról szólva: egyaránt igaz vagy hamis (vö. VENDLER 1957/1967: 106). Az ilyen értelemben vett folyamatos aspektust esetenként majd röviden F betűvel jelzem. A folyamatos aspektusértékű mondat szerkesztettsége különféle lehet; s a szerkesztettség fokától önmagában nem függ a mondat aspektusa. (Egy jelzős alanyból, állítmányból és jelzős tárgyból álló mondat aspektusáról a szerkesztettség ezen jellemzése alapján nem tudunk mondani semmit). A szerkesztettségnek csak akkor van szerepe, ha az elemek különféle minőségét is figyelembe vesszük. Lehet a mondategységnek az egésze folyamatos, de lehet, hogy a mondatnak már a részletei magukban hordozzák a folyamatos aspektusértéket, s azt önálló mondatként is megőriznék. Egyaránt folyamatos aspektusúak ezek: *Tegnap délután Attila a bolt előtt álldogált. Attila a bolt előtt álldogált. A bolt előtt álldogált. Álldogált.* Ennek megfelelően mondatrészleteknek, szintagmáknak, igéknek is lehet állandó vagy szokásos, alapvető aspektusértékük. Egy mondaton belül a mondategységek vagy igei szerkezetek aspektusa lehet azonos: *Juli egy könyvet olvasott, Ági a réklit kötögette.* – F : F. Azonban különbözhetnek is: *Míg a fiú ott várt, beszaladt egy kiscica.* – F : B.

Bocssáskuk előre azt is, hogy a mondat bővítése az aspektusérték módosulásával járhat. A következőkben az első négy mondat folyamatos, az ötödik befejezett aspektusértékű: *Ment. Piroska ment. Piroska az úton ment. Piroska az úton csak ment és ment. Piroska az úton férjhez ment.* Hasonlóképpen: *Ment. A fiú ment. A fiú Szolnok irányában ment. A fiú Szolnok irányában egyre ment. A fiú világgá ment.* – Alábbi példáink ugyanakkor, némi nyomatékkal, azt mutatják, hogy a mondat bővítése nem feltétlenül jár az aspektusérték módosulásával. Így például az alábbi mondatok egyaránt folyamatosak:

(1) *Nézelődtünk. Vidáman nézelődtünk. Vidáman nézelődtünk a város központjában. Valamelyik vasárnap délelőtt vidáman nézelődtünk a város központjában.* (2) *Csodáltuk. Egyszerűen csodáltuk. Egyszerűen csodáltuk Pista ügyességét. Minden magyarázat ellenére egyszerűen csodáltuk Pista ügyességét.* (3) *Néztek. Néztek benneteket. Néztek benneteket a harmadik emeleti ablakból. Csak néztek benneteket a harmadik emeleti ablakból. Egyre csak néztek benneteket a harmadik emeleti ablakból. Azon a késő nyári délutánon a fiúk egyre csak néztek benneteket a harmadik emeleti folyosó ablakából.* (4) *Közeledtek. Gyorsan közeledtek. Gyorsan közeledtek Budapest felé. Július 8-án délután kettőkor Vargáék gyorsan közeledtek Budapest felé. Július 8-án délután kettőkor Vargáék felújított kocsijukon gyorsan közeledtek Budapest felé.* (5) *Esett. Esett az eső. Egyre csak esett az eső. Még mindig egyre csak esett az eső. Az eső meg még mindig esett és esett, egyre csak esett.* (6) *Esett. Esett le. Esett lejjebb. Esett lejjebb és lejjebb. Esett egyre lejjebb. Esett egyre lejjebb,*

ágról ágra. (7) Ült. Ült a sámlin. Ült ott a sámlin.. Ült ott a sámlin, a konyhában. Ült ott a sámlin a konyhában a szürkületi sötétben. Csak ült ott a sámlin a konyhában a szürkületi sötétben – a lámpa bezzeg nem égett.

Abból, hogy a fenti, különböző szerkesztettségű mondatok egyaránt folyamatos aspektusértékűek, mint látni fogjuk, nem következik, hogy a bővebben szerkesztett mondatok (tőmondatok, bővített mondatok) aspektusa mindig megegyezik a pusztán igéből álló mondatéval. Míg a *Néztek – Nézelődtek* mondatok folyamatos aspektusúak és az *Esett* alakú megnyilatkozások között is van folyamatos aspektusértékű mondatfelhasználás, nem folyamatosak az alábbi mondatok: (8) *Néztek neki egy jó farmert. – Nagyt néztek. – Jót nézelődünk.* (9) *Kútba esett. Kétségbe esett. Esett a szőnyegre is. – Megint esett az olaj ára.*

3.1.1. A folyamatosság néhány ismert meghatározása közötti viszonyról– Az, hogy a folyamatos mondat egység eseményidejének több, de legalább két részszegegmentumára változatlan formában érvényes (vö. VENDLER 1957/1967: 106, KIEFER 1983: 151; BENDEFARKAS 1994: 141), illetve az, hogy a folyamatos mondat belső időstruktúrája osztható (KIEFER 1984: 32), összhangba hozható, ha az időstruktúrának (a mondat időstruktúrájának) fogalmát megfelelően definiáljuk. Ezzel kapcsolatban lényeges rögzíteni, hogy nem a cselekvéstől elvonatkoztatott időről, időszakról, ennek oszthatóságáról beszélünk, hiszen az önmagában vett idő oszthatóságát eleve elfogadjuk – akár kötődik egy adott időszegegmentumhoz valamilyen számunkra figyelemreméltó és megfogalmazandó szituáció (cselekvés, állapot, esemény), akár nem kötődik; akár mond valaki róla valamit, akár nem mond róla senki semmit. Időstruktúraként nem a (tág értelemben vett) cselekvés idejének, nem ennek az időszaknak a struktúráját, hanem az adott formában kifejezett cselekvésnek és (belső) idejének a viszonyát jellemző struktúrát célszerű meghatározni. Tehát az időstruktúra nem az idő struktúrája, hanem a cselekvés, állapot, állított dolog időstruktúrája, a prozódia tartalmának időhöz való viszonyában érvényesülő struktúrája, a szituációnak idő szerinti struktúrája.

A konkrét nyelvi szegegmentumhoz tartozó belső idő elemzése egyszerűbb, ha az eseményidő azonosításában a referenciaidőre támaszkodhatunk, ha például a mondat megfelelő időhatározókat – mint pl. *januárban, hattól-hétig, azon a napon* stb. – tartalmaz. L. REICHENBACH 1947/1971, (ill. 1948, 1949, 1966), vö. még ALLWOOD – ANDERSSON – DAHL (1977/1981: 121–2); KIEFER (1982: 294, 1984: 128; 1992: 807); Reichenbach álláspontját Jelentélméletében ismerteti, s egyúttal bírálja is KIEFER (2000a: 249–55). – A folyamatos mondat (vagy mondat egység, mondatrészlet) belső időstruktúrájának oszthatósága azonban nemcsak az eseményidő ilyen explicit kifejeződése esetén áll fenn. A folyamatosság megadott jellemzése, így a folyamatos mondat, mondat egység, mondatrészlet belső időstruktúrájának oszthatósága is, azokban az esetekben is érvényes, amikor az eseményidő csak megközelítően ismeretes; azokban az esetekben is, amikor az nagyobbbrészt a szóban forgó mondatokon kívül fejeződik ki: (10) *Emlékszel? Meleg volt. A gyerekek fűrődtek. Jancsi bácsi meg ott aludt a gumimatracon. Én Petike nadrágját foltoztam.*

Lehet, hogy a fenti mondatok konkrét felhasználása egy 1970-es vagy 1980-as nyári délutánra, s azon belül esetleg a 3 és 4 vagy a 4 és 5 óra közötti időszakra vonatkozik. Már csak azért is több ilyen lehetőség van, mert ugyanaz a mondat több megnyilatkozásban is szerepelhet, többször s többektől is elhangozhat. De akár így, akár úgy áll a helyzet, a beszélgetés során felidézett időszakon belül felvehető több olyan időpont, amelyre a mon-

datok változatlan formában az 'igaz' igazságértéket kapják. Ha a szóban forgó délután 4 és 5 között meleg volt, akkor valószínű, hogy a 4.20, 4.25, 4.30, 4.43, 4.52 időpontok többségére, de legalább némelyikére szintén vonatkoztatható – azonos formában – a *Meleg volt* állítás. Köznapi módon szólva a fenti mondatok alapján azt mondhatjuk, hogy amíg „meleg volt”, addig – egyfolytában vagy többnyire – meleg volt; amíg „a gyerekek fürödtek”, addig – ha esetleg megszakításokkal is – a gyerekek fürödtek, s amíg „Jancsi bácsi ott aludt a gumimatracon”, addig – s ez az idő egészére is, de a részidőkre is állítható – Jancsi bácsi ott aludt a gumimatracon. A részidőkre utólagosan feltett kérdésekre szintén valószínű és valószínű az azonos formában adott válasz: (11, vö. 10): *Milyen volt az idő 4.20-kor? – Meleg volt. – Mit csináltak 4.20-kor? – A gyerekek fürödtek... Jancsi bácsi meg ott aludt a gumimatracon. Én Petike nadrágját foltoztam.*

Ennél lényegesebb, hogy – amennyiben a példamondataink valóban folyamatosak – az előadott kis helyzet idejére visszavetített, de jelen időben feltett kérdésre az eseményidő több pontján, a példamondattal lényegében azonos szerkezetű és lexikai állományú, minden esetben jelen idejű mondatokkal lehet válaszolni. Vagyis ha 4.25-kor, 4.30-kor és 4.52-kor elhangzott az a kérdés, hogy *Milyen az idő*, illetve hogy *Mit csináltak?* a válasz ezen időpontban egyaránt lehet a következő: (12, vö. 10, 11): *Milyen az idő? Mit csináltak? – Meleg van. A gyerekek fürödnek. Jancsi bácsi meg ott alszik a gumimatracon. Én Petike nadrágját foltozom.*

Az eseményidő pontos (megfogalmazott vagy megfogalmazható) ismerete nem feltétele annak, hogy osztható időstruktúrájáról – éppen a mondat aspektusa alapján – tudásunk legyen. Ugyanakkor tudjuk, hogy az eseményidő sokszor elég pontosan rekonstruálható a szövegből. Különböző módokon a szövegelmélet teszi nyilvánvalóvá a kiemelt példamondatok eseményidejét az alábbi esetekben: (13) *Hogy mi volt hétfőtől szombatig? Mária otthon tartózkodott. Pihent. Én vártam. Jancsi meg Máriának a kocsiját javította a telepen.* (14) *Hattól nyolcig én is ott voltam. Karcsi a rádiót hallgatta. Erzsébet kinn kapált a kertben. A kis Évi ontotta az iskolai történeteket.*

Megjegyzés: Az *Ontja a történeteket/vicceket/híreket/panaszt* s hasonló mondatok csak határozott és több objektumot vagy nagy mennyiséget képviselő tárggyal szokásosak, és csak folyamatos aspektusúakkal. *Történetet ont, **Ontott még egy tucat történetet* – helytelen mondatok. Az *ont* ige inherens jegyeinek egy része (intenzivitás, lexikálisan rögzített folyamatosság, ismétlődés, a tárgy értelmi pluralitása vagy nagy mennyisége) megakadályozza az *ont* ige ilyen értelmű, specifikus vagy egyetlen tárgyra vonatkoztatott használatát. Az **Ontott még egy történetet* helyett például ezt mondjuk: *Gyorsan mondott/elmondott még egy történetet*. Legfőképpen a kilencvenes évek ironikus nyelvhasználatában képviselhető el ez: *?*Még ontott három történetet, aztán elindult.*

Következő példamondataink a (10, 11, 12, 13, 14) jelzésű, folyamatos mondategységeket tartalmazó példákhoz hasonlíthatók, de bennük befejezett aspektusú mondategység is megjelenik. (15) *Ekkor beléptem a szobába. Erzsébet inget vasalt. Mari rejtvényt fejtett. Ildi mosta jól a követ. Péter írta az újabb szerelmes levelét Julinak. Nagymama a tojásokat festette húsvétra.* (16a) *Hatvankettő – hatvannégy táján a családban minden rendben ment. A gyerekek nődögéltek. János a találmányán dolgozott. Pali bácsi művelte a kertjét.*

Éva vezette a háztartást: főzte minden áldott nap az ebédet, foltozta a zoknikat, vasalta az ingeket.

A (10, 11, 12, 13, 14, 15, 16) példák együttesen azt is mutatják, hogy a szövegben együtt szereplő folyamatos mondatok igen gyakran egyidejű cselekvésekre, történésekre vonatkoznak, egymással az egyidejűség viszonyában vannak. Ez az egyidejűség összetett mondatnak a tagmondatai között is fennállhat: vö. (16b): *Míg Éva inget vasalt, nagymama a tojásokat festette húsvétra, Péter pedig az újabb szerelmes levelét írta Julinak.* (17) *A gyerekek nődögéltek, de a munka nem volt inyükre, s minthogy János is csak a találmányán dolgozott, továbbra is Pali bácsi művelte a kertet.*

Két folyamatos mondat egység együttese többnyire olyan egyidejűséget (vö. pl. SIMONYI 1883: 23; PETE 1988: 83; FERENCZY 1983: 375; HAADER 2000: 505) fejez ki, melynek során két cselekvés, történés huzamosabb ideig kísérik egymást. A teljes egyidejűség a két mondat egység folyamatosságából, valójában csak lehetőségként adódik: magából a folyamatos – folyamatos viszonyból nem tudjuk, melyik cselekvés, történés tart hosszabb ideig a másiknál: (18) *Kati az ágyban feküdt, Sanyi pedig olvasta neki a levelet.* (19) *Mikor főztem a kávé, a rádióban a híreket mondták.* – Az itt látott, a teljes egyidejűség kifejezésére módot adó, de az önmagában nem, illetve nem feltétlenül kifejező viszonyt óvatosabban nyitott egyidejűségnek is nevezhetjük, minthogy a folyamatos megformálás lényegében eltekint a cselekvés, történés időbeli határaitól. Az ilyen nyitott egyidejűséget a következőképpen ábrázolhatjuk:

<– ... főztem a kávé... –>
<– ... a híreket mondták... –>

Gyakran folyamatos és befejezett mondat egység együttese is egyidejűséget fejez ki. Ennek egyik lehetséges módja az, hogy a folyamatos mondat egységgel kifejezett cselekvésnek, történésnek az ideje magában foglalja a befejezett mondat egységgel kifejezett cselekvés, történés teljes idejét: (20) *Mikor Kati bejött a virágért, Júlia már a kuckójában rajzolgatott.* (21, vö. 22) *Míg Júlia a kuckójában rajzolgatott, Kati bejött, és kivitte a virágot.* (23) *Mialatt János az igazak álmát aludta, Pisti kilopózkodott a szobából.* – Egymást követő befejezett aspektusértékű mondat egységek gyakran rákövetkezést, egymásutániséget fejeznek ki. Így a befejezett – befejezett, illetve a befejezett – folyamatos tagmondat egységek vagy mondat egységek nemegyszer különböző relatív időviszonyokat tükröznek: (24) *Belépett a szobába, és odasietett az új asztalhoz.* (25) *Belépett a szobába; Anita már ott ült az új asztalnál.* – A két utóbbi megnyilatkozás időszerkezetében az a szembevető különbség, hogy míg a (24) jelzésű mondat értelmében a „szobába lépést” a második tagmondat állítmányában szereplő „odasietés” időben követi, és csak követi, addig a (25) jelzésű példa második mondat egységének tartalma (ti. hogy Anita ott ült az új asztalnál) az első tagmondatbeli „szobába lépést” feltehetőleg megelőzi és követi vagy követheti is: Anitának „ülő állapota” az előző mondat egység által kijelölt pillanatban – tartott. Ennek lehetősége pedig összefügg a folyamatos mondat egység azon említett tulajdonságával, hogy az a maga eseményidejének több pontjára (így jelen esetben a belépést megelőző, az azzal egybeeső és az azt követő időpontra, időpontokra) is érvényes lehet. Ezzel a tulajdonsággal nem rendelkeznek sem az alábbi, (26a–26b) példák második, befejezett aspektusú mondat egységei, sem pedig a (27) jelzésű példa második, közlő szemléletű mondat egysége:

(26a) *Beléptünk a szobába. Anita megszemlélte az új asztalt, s azt mondta, ő is ilyet vett volna.* (26b) *Beléptünk a szobába. Anita már megszemlélte az asztalt, így mindjárt véleményét mondott.* (27) *Beléptünk a szobába. Anita ült már az új asztalnál, így mindjárt ki is fejtette a véleményét.*

A folyamatos mondategységek eseményideje specifikus, felidézendő jellegű. Vonatkozik ez a (27) jelzésű példánkban szereplő *Anita már ott ült az új asztalnál* mondategységre is. A beszélő és a hallgató tudja vagy tudni véli, mely időszegmentumra vonatkoztatják a szóban forgó történést vagy cselekvést. – Ezzel függ össze, hogy a mondategység igazságértéke függ a beszélgetőtől felidézett idő megfelelő voltától. *A nap már lemenőben volt? S a nap tényleg már lemenőben volt?*-hoz hasonló kérdésekre adott válasz csak akkor helytálló, ha a kérdező és a felelő a kérdő mondatot ugyanarra az időpontra vonatkoztatja. Ha a kérdező kedd tizenhét óra húszra, a válaszoló pedig szerda tizennyolc óra harmincra gondol, akkor félreértik egymást, és az igenlő válasz téves, végső soron hamis lehet, a kérdező pedig tévedésben maradhat. Az alábbi, periféria-közeli (nem létező, aligha adathozható, de analogikusan elképzelhető) B mondatunk igazságértéke ugyanakkor lehetséges volna: *A nap már lemenőben volt ≠ *!/? Volt már a nap lemenőben.* – Azt a mondatot, hogy *A nap már lemenőben volt?* kísérleti céllal így is újrafogalmazhatnánk: „*S a nap tényleg már lemenőben volt abban az időben/időpontban, amelyről szó van, amelyet szóba hoztál, amelyről beszélünk?*” Ezzel szemben – mint látni fogjuk – a *Voltál már nyaralni?* vagy a *Megvetted az új kiadást?* – mondatokra adott igenlő válasz hamis vagy igaz volta független attól, hogy a nyaralás, illetve a vásárlás pontosabb idejére vonatkozólag a kérdezőnek és a válaszolónak van-e elképzelése, illetve hogy elképzelésük egybeesik-e. Még ilyen válasz is lehetséges: *Igen, voltam, de nem ám akkor, amikor te gondolod* – Szemantikai nyomatékkal folyamatos aspektusú kérdő mondatra a fentiek értelmében olyankor is tagadó mondat szolgálhat helyes válaszul, amikor nemfolyamatos megformálásban állító mondat felel meg a tényállásnak:

- (28) *‘Ment ott ‘föl a ‘lépcsőn? – Nem. Persze ‘ment azért fel, mint tudjuk, nemegyszer, s volt eset, hogy éppen ‘ment ‘föl a ‘lépcsőn, amikor Gyurka kilépett a lakásból, de ez alkalommal Rózsi még fel sem tűnt a kapuban.*
- (29) *Jancsika meg csak ‘bámulta a ‘tévét? – Nem. Persze ‘nézett tévét, előtte is, meg (az) este is ‘nézte a mesét, de akkor éppen krumplit hámoztunk a konyhában, s ő is segített.*
- (30) *Mari ‘Julcsával ‘beszélgetett a ‘ház előtt? Nem. Már délelőtt kibeszélgették magukat, s most ki- ki a maga munkáját végezte.*
- (31) *S te, anyu, ‘szedted ‘ki a ‘süteményt a ‘sütőből? – Dehogy. Az egyiket már nyolckor kivettem, a másikat meg akkor még be se tettem. Mindegyiket akkor szedtem ki, amikor kellett, úgyhogy végül is persze kiszedtem mindet. De amikor az volt, akkor csak ‘ültem ott az ‘étkező ‘asztalánál.*
- (32) *János bácsi még az igazak álmát aludta, ugye? – Nem, fenn volt már. Mindig korán fekszik, s öt órára ki is alussza magát.*

A fentiek értelmében (29) adott beszédhelyzetben lehetséges, hogy a *Jancsika meg csak bámulta a tévét* vagy a *Jancsika meg csak ‘nézte ott azt a ‘nyamvadat ‘tévét* állítás hamis, pedig a *Jancsika ‘nézett tévét* állítás ugyanazon beszédidőre és beszélgetőkre, beszédalka-

lomra nézvést helyes. Nem szükséges mondani, hogy a két állítás különbsége és időre vonatkozathatósága nem a tévé, különösképpen nem a tévékészülék előzetesen ismert vagy nem ismert voltából, meghatározottságából adódik, s nem is a tévé figyelésének intenzitásával (vö. *néz, bámul*) függ össze. Bár a *`bámulta a `tévét* vagy akár a *`nézte a `tévét*, szerkezetekben (szemben pl. a *`nézett tévét szerkezettel*) a névelő a főnév előtt van, ez a névelő és a *tévét* szóra eső hangsúly (azaz: a *tévét* szóalak-előfordulásra jutó hangsúly) az egész szintagmát specifikálja, az egész szintagmát teszi konkrétabbá s ezúttal az idő tekintetében is kötöttebbé. Ugyanígy csak a szóban forgó időre értjük annak tagadását, hogy János bácsi az igazak álmát aludta: a tagadás értelmében az nem igaz, hogy a János bácsi a szóban forgó időben az igazak álmát aludta – egyébként bizonyára aludt valamikor előzőleg vagy később, de még a beszédidő előtt, s talán álma mély és nyugodt is volt. – A folyamatos mondategységek (a magyarban bizonyos szórendi preferenciákkal) összeférnek a *még* és a *már* partikulákkal, illetve ezek megfelelőivel (vö. FARKAS 1956; FÁBRITZ 1985–1986: 107–14; vö. KALOCSAY 1966: 134–36; KELEMEN 1988: 93). A folyamatos mondategységek gyakran előfordulnak, alapvetően összeférnek a *még mindig* kapcsolattal is:

- (32) *János bácsi meg* *már az igazak álmát aludta.*
még az igazak álmát aludta.
még mindig az igazak álmát aludta.

Ha a fentiek (*még, már, még mindig*) meghatározott időpontot kifejező időhatározóval kapcsolódnak, az állítás érvénye a jelölt időpontban, s valószínűleg az időpontot megelőző s azt követő időpontban is érvényes:

- (33 vö. 32) *János bácsi meg kilenc órákor* *már az igazak álmát aludta*
még az igazak álmát aludta.
még mindig az igazak álmát aludta.

Fentebb láttuk annak példáit, hogy a folyamatos mondategység (tagmondat, mondat) egyidejűséget mutat más mondatok állítmányával. Az egyidejűség viszonya hasonlóképpen jellemezheti az egy mondategységben szereplő igeneveket: (34) *A rohanó fiú egyre jobban lihegett.* (35) *Mint a cövek, úgy ült vágtató lován a férfi.*

Károly Sándor (befejezett aspektusú állítmányt és cselekvő jelen idejű melléknévi igenevet tartalmazó) példája: *Leugrott a robogó vonatról.* Határozói igenév és a mondategység állítmánya itt, szintén egyidejűség viszonyában: *Robogva közeledett. Gesztikulálva beszélt.* Hasonlóképpen: *A városban járva csak Jánosra tudott gondolni.* Egyéb (pl. névutós vagy főnévvel, határozóragos főnévvel, a többi között folyamatos aspektuspreferenciájú igéből képzett nomen actionisszal kifejezett) időhatározó, állapothatározó vagy állapotot involváló speciális jelentésű határozó és a mondategység állítmánya együttesen szintén egyidejűséget képvisel: *Tanulás közben igen álmos voltam. Így éhesen nehezeze esett a munka. Csuumvízesen bandukoltak a falu felé. Hangossága ellenére valahogy kedves volt. A nagy verekedésben azért mindig tudtak egymásról.* Személyragozott igealak (állítmány) és ennek alárendelt főnévi igenév szinten egyidejűségi viszonyban lehet: *Élvezte*

hallgatni István bácsit. **Júliát látta közeledni**. Mindezek a viszonyok kombinálódhatnak. Némi tréfával: *A nagy verekedésben János élvezte hallgatni a gesztikulálva közeledő Júlia énekét. Hangossága ellenére így csuromvizesen valahogy kedves volt*, kb. 'hangos volt, csuromvizes volt, kedves volt, akkor, egyidejűleg'.

Ha visszatérnénk az itt már átalakított és beépített alapmondatokhoz, azok állítmányai között szintén egyidejűségi viszonyt találunk: *Verekedtek, Júlia közeledett. Gesztikulált. Énekelt. János hallgatta. Évezte* – Az egyidejűség nem azonos a folyamatossággal (I. PETE 1983: 145). Ugyanakkor kétségtelen, hogy míg a nemfolyamatos egységek az elő- vagy utóidejűség (vö. pl. KÁROLY 1956: 18, BISZKU 1986: 65–68) kifejezésének kedveznek, a folyamatos egységek az egyidejűségének.

(36) *Tudták, hogy megjött.* → Előidejűség, különidejűség.

(37) *Tudták, hogy megjön.* → Utóidejűség, különidejűség.

(38) *Tudták, hogy volt ott.* → Előidejűség, különidejűség.

(39) *Tudták, ha volt ott.* → Előidejűség, különidejűség, többszöriség.

(40) *Tudták, hogy ott van.* → Egyidejűség.

(41a) *Tudták, mert ott volt.* → Egyidejűség.

(41b) *Tudták, hogy még mindig rendben van, hiszen még mindig ott volt.* → Egyidejűség.

(42) *Tudták, mikor ott volt.* → Egyidejűség.

(43) *Tudták, ha ott volt.* → Egyidejűség, többszöriség.

Némely határozószó, kötőszó, utalószó, módosítószó, határozóragos vagy névutós névszó, illetve ezekből, ezek kombinációjából álló határozói szerepű egység (I. pl. KIEFER 1991: 257) maga is tartalmazza a folyamatosság jegyét. Ilyenek például a következők: *szorgalmasan, miközben* (I. KIEFER 1984b).

A folyamatosság a fentiek mellett összeillik az *ekkor még mindig, amint/ahogy ... úgy, javában, egyre, egyre csak, csak, fáradszathatlanul, feltartóztatathatlanul, kitartóan, alig-alig, ahogy ott, valahányszor szegmentumokkal*. Ezek egy része feltétlenül folyamatosságot tanúsít (*javában*) vagy vált ki (*még mindig, egyre, egyre csak*). Mások – az időt pontosítván vagy kijelölve – mind folyamatos, mind befejezett aspektusértékű környezetben előfordulnak: *amint ott síkálta a padlót (F) : amint hazaért (B)*. A *valahányszor*, mely az ismétlődést feltétlenné teszi, az egyidejűség : egymásutánosság tekintetében neutrális: *Valahányszor Pista beállított, Kati a vacsorát főzte : Valahányszor mosta ott fel a verandát, a nyitott ajtón besomfordált a szomszédék ötéves Lajoskája*.

Sajátosan viselkednek a folyamatos aspektusú szegmentumok (igei szerkezetek stb.) a főnév (névszói csoport) + *óta* szerkesztményekkel is, nevezetesen – ha ezek folyamatos aspektusértékű mondategységben szerepelnek, a szituáció ismeretes érvényének utolsó biztos időpontjára alapoznak az állítmány (az ige) morfológiai ideje révén, míg a határozóval kifejezett idő az eseményidő kezdetét jelöli meg: *Február óta itt van* (mondjuk most, pl. augusztusban, jelen időben, ha a szituáció most augusztusban is tart). *Február elseje óta itt volt* – mondjuk most, augusztusban, pl. egy áprilisi időszak szegmentum eseményeiről beszélve, s kifejezve, hogy a szóban forgó helyzet már nem áll fenn a beszédidőben. *A jövő héten már három hete itt lesz*: mondjuk. *A lesz* igealak a beszédidőt követő időszak szegmentumra referál (az eseményidő

végére, utolsó biztos pontjára, szakaszára), az eseményidő kezdete viszont (*a jövő héten három hete*) a beszédidőt itt is megelőzte (a morfológiai idő megválasztása ezt nem tükrözi).

Ha az *ekkor még mindig, amint/ahogy... úgy, javában, egyre, egyre csak, csak, fáradhatatlanul, feltartóztathatatlanul, kitartóan, alig-alig, vékonyan, vastagon, ahogy ott s* ezekhez hasonló, a folyamatosság jegyét tartalmazó egységet igéhez, igei szerkezethez kapcsoljuk, bár a lehetőségek esetenként külön-külön jellemezhetők, alapvetően három jellegzetes lehetőség adódik: 1. Az ige, igei szerkezet folyamatos; folyamatosságát az említett határozókkal való használat lehetősége **alátámasztja**, igazolja. – 2. Az ige, igei szerkezet a folyamatos – nemfolyamatos szembenállás szempontjából **neutrális**: ebben az esetben a határozó a **folyamatosság lehetőségét aktivizálja**. – 3. Az ige, igei szerkezet felsőbb szinten megengedi (a határozónak is megfelelő) egyidejűséget, alsóbb szinten azonban nemfolyamatos egység módján hat.

Különféle (statikus avagy dinamikus, atelikus, telikus, iteratív, habituális) jellegű folyamatos egységekkel (igével, szerkezettel) egyaránt összefér a *még mindig, ekkor még mindig* együttes. (Az *ekkor* konkrét időpontot megadó határozókkal helyettesíthető, például: ... *tíz óra húszkor még midig...*)

Statikus szituációk: (44) *Ott voltak. Még mindig ott voltak. Öt órákor még mindig ott voltak.* Folyamatos aspektusértékű a *Még mindig ott voltak* mondat is. (45) *Aludt. Még mindig aludt. Ekkor még mindig aludt. Öt órákor még mindig aludt. (Még aludt.)* (46) *Tudta. Még mindig tudta. Ekkor még mindig tudta. Öt órákor még mindig tudta. (Még tudta.)*

Dinamikus szituációk: (47a) *Futott. Még mindig futott. Ekkor még mindig futott. Öt órákor még mindig futott.* (47b) *A nyolcvanas évek végén még mindig futott.* (48) *Ömlött a víz.* Szintén dinamikusak: (49) *Varrt. Még mindig varrt. Ekkor még mindig varrt. (Még varrt.)* (49d) Dinamikusak és telikusak: (50) *Az esküvői ruháját varrta. Már az esküvői ruháját varrta. Már varrta az esküvői ruháját. Már javában varrta az esküvői ruháját. Még varrta az esküvői ruháját. Még az esküvői ruháját varrta. Még mindig az esküvői ruháját varrta. Öt órákor még mindig az esküvői ruháját varrta. (Már varrta. Még varrta.)* Dinamikusság és iterativitás: (51) *Ott ugrált Julcsa körül. Már ott ugrál Julcsa körül. Még mindig ott ugrált Julcsa körül. Ekkor még mindig ott ugrált Julcsa körül. Még ott ugrált Julcsa körül.* Habitualitás: (52a) *Kereskedett. Már kereskedett. Még mindig kereskedett. Ekkor még mindig kereskedett. Még kereskedett.*

A fenti példamondatok közül a (44–46) jelzésűek aspektuális értelemben vett állapotot, a (47, 48, 49, 50, 51, 52) számúak cselekvést, dinamizmust (aspektuális értelemben vett aktivitást) fejeznek ki; az (50) jelzésűek telikusak, a (49) és (50) jelzésű mondat igei evolutívak: abban az értelemben, hogy a többi között telikus értelmű felhasználás lehetőségét is kínálják. Az (51) jelzésű példasorban iteratív ige szerepel. A mondatok többnyire nem zárják ki a habituális értelmű felhasználást; vö. (47b): *A nyolcvanas évek végén még mindig futott.* Habitualis alapértékű a kereskedik ige az (52) jelzésű mondatban s az igeinek ezt az értékét viszi tovább a mondategység és a mondat is.

A fenti példákban látott s hasonló (*egyre, még mindig, ez idő alatt* stb.) a belső idő szerkezetét vagy azt is minősítő mondatrészteket nevezik időmódosítóknak (I. KIEFER 1991: 257, 1984: 129, 2000: 284–5). Kiefer leírása szerint az időmódosítók határozók is: időhatározók (2000c: 284), de nyilván mondatrésztérték nélküli elemek, illetve több elemű szerkesztmények is láthatnak el hasonló funkciót (*javában, már-már, mentől inkább* stb.).

Az egyszerű vagy komplex időmódosítók a folyamatossághoz, mint említettük, különféle-
képpen viszonyulhatnak. A *két óra alatt* időmódosító például, hacsak a kontextus nem
készlet habituális értelmezésre,²⁴ kizárja a megfelelő egység (mondat egység, igei szerke-
zet, igenév) folyamatos voltát: **Két óra alatt ballagott felfelé a hegyre.* *Két óra alatt
szállingózott a hó, **Két óra alatt ott heverészett az ágyon.* **A két óra alatt szállingózó hó*
(valahogy megnyugtatta Dórát.) **Két óra alatt a fotelban üldögélve (azon morfondírozott,*
mit ajándékozzon szeretteinek.) **Két perc alatt rohanva a fehérvári út padkáján (az előtte*
haladó biciklistát nézte). A még mindig időmódosító összhangban van a folyamatossággal,
a javában; még/már javában a folyamatossággal és az intenzitással, egyszerre. A folyama-
tossággal összhangban levő időmódosítóknak a folyamatossághoz való viszonyát ponto-
sabban jellemezve különbséget tehetünk olyan esetek között, amikor az időmódosító a
megfelelő egység folyamatosságát 1. alátámasztja, **tanúsítja, megerősíti**, 2. amikor ezt
előhívja, aktivizálja, 3. s amikor két – hierarchikusan különböző – egység aspektusszint-
jét mintegy **elválasztja**. Ezt a három lehetőséget illusztrálják alább az (ekkor) még mindig
időmódosítót tartalmazó mondatok és igeneves szerkezetek: A még mindig lehet a folya-
matosság megerősítője: (41ca) *Még mindig szállingózott a hó.* (41cb) *A még mindig szál-
lingózó hó a régi karácsonyokat juttatta eszébe.* (41cd) *Elemér levelet ír annak a még*
mindig tisztelt úrnak (vö. SIMONYI 1903; KÁROLY 1956: 110–1; RÁ CZ 1974: 4–5; LACZKÓ
2000: 439). A *Szállingózott a hó* mondat és a *szállingózó* igenév ugyanis (a *szállingózik* ige
lexikális jelentése miatt) eleve csak folyamatos értékű lehet. A *Még mindig szállingózott a*
hó mondatban a *még mindig* részlet finit igealakkkal kifejezett állítmányhoz csatlakozva
szintén az amúgy is kétségtelen folyamatosságot támasztja alá.

A még mindig mint a folyamatosság előhívója: a *fejlődött*, a *nőtt*, a *gargarizált* igeala-
kok állhatnak specifikus alannyal: *fejlődött a gyerek*, *nőtt a csikó*, *András gargarizált*. Az
ilyen szerkezetek folyamatos (F) és nemfolyamatos (NF) kiegészülést is lehetővé tesznek:

F	NF
(53a) <i>Még mindig fejlődött (a gyerek)</i>	: b) <i>Mennyit/sokat fejlődött (a gyerek)!</i>
(54a) <i>Még mindig nőtt (a csikó)</i>	: b) <i>Már megint nőtt (ez a csikó).</i> (NF)
(55a) <i>András még mindig gargarizált.</i>	: b) <i>András addigra már gargarizált.</i>

A még mindig szegmentum két aspektusszint határán:

(56) *(Ekkor) még mindig minden héten feljött hozzánk, és beszámolt a dolgairól.*

Ebben a mondatban a *feljött hozzánk, és beszámolt a dolgairól* szerkezetek alsóbb szin-
ten két befejezett egységként viszonyulnak egymáshoz; a kettő egymásutániség (rákövet-
kezés) viszonyát fejezi ki; ugyanakkor a *minden héten* az egész (komplex) szerkezetnek
megadja a folyamatos értelmezés lehetőségét. A folyamatosság itt események sorának le-
záratlanságában nyilvánul meg: az egyes eseményekből összeálló szokás folyamatosságá-

²⁴ Ismétlődés és folyamatosság a végeredmény, ha például a *még mindig* és az *öt perc alatt* időhatározókat egy-
szerre alkalmazzuk, mint itt a b) példamondatban: a) *Még mindig aludt* b) *Még mindig öt perc alatt felfutott a*
hegyre.

ról van szó. Ezt mutatja a következő parafrázis: *Még mindig szokása volt feljönni hozzánk és beszámolni a dolgairól.*

Míthogy az *ekkor még mindig* határozószó-kapcsolat összességében csak folyamatos egységgel fér össze, az egyébként egyszeri eseményt leíró befejezett egységnek ez önma-gában is megadja az ismétlődés jegyét. Ezt szemlélteti a következő (folyamatos, illetve befejezett egységekből kiinduló) példamondatok szembenállása. Az egész mondat egység (illetve mondat) mindkét példásor minden példájában folyamatos aspektusú vagy folyama-tos aspektus értékkel is használatos, de a B példásor egy szinttel följebb folyamatos: a rendszeres ismétlődés szakadatlan, nem az egyszeri cselekvés:

A Semleges környezetben egyszerűséget kifejező mondat egységek. ²⁵	B Ismétlődést kifejező mondat egységek
(57a) <i>Még mindig mosogatott.</i>	(57b) <i>Még mindig elmosogatott.</i>
(57c) <i>Fél kilenc körül még mindig mosogatott</i>	(57d) <i>Fél kilenc körül még mindig elmosogatott.</i> (57e) <i>Még mindig ő mosogatott el ebéd után.</i>
(58a) <i>Estefelé még mindig ott ült/üldögélt a kertben.</i> (Például: a múlt vasárnap.)	(58b) <i>Estefelé még mindig üldögélt egy kicsit a kertben.</i> (Értsd például: nyolcvan éves korában még mindig minden nap ezt tette.)
(59) <i>Még mindig az ebédet főzte.</i> (Például: tegnap délután négykor.)	(59a) <i>Még mindig megfőzte az ebédet.</i> (Például: tavalyelőtt nyáron: huza-mosabb időn át ez volt a helyzet, s most erről az időszakról fogunk beszélni.)
(60a) <i>Kettő tájban még mindig János bácsinak főzte az ebédet.</i>	(60b) <i>Kettő tájban még mindig megfőzte János bácsinak az ebédet.</i>
(61a) <i>Hajnali háromkor még mindig úton volt.</i>	(61b) <i>Hajnali háromkor még mindig kiment az udvarra.</i>
(62a) <i>Este nyolckor még mindig nézett ki az ablakon, hogy jön-e már az apu.</i>	(62b) <i>Este nyolckor még mindig kinézett az ablakon, hogy jön-e már az apu.</i>

²⁵ Ezek a mondat egységek is előfordulhatnak habituális jellegű kontextusban, de semleges kontextusban alapve-tően egyszerűséget képviselnek.

(63a) <i>Mikor János hazaért, Julis még mindig a vizet melegítette.</i>	(63b) <i>Mikor János hazaért, Julis még mindig melegített neki egy kis vizet.</i>
(64a) <i>Még mindig a névnap levelet írja.</i>	(64b) <i>Még mindig megírja a névnap levelet.</i>
(65a) <i>Még mindig azt a tíz szál kolbászt füstölte.</i>	(65b) <i>Még mindig füstölt tíz szál kolbászt.</i> (65c) <i>Még mindig megfüstölte mind a tíz szál kolbászt.</i>
(66a) <i>Még mindig mondja a magáét.</i>	(66b) <i>Még mindig megmondja a magáét.</i>
(67a) <i>Még mindig rajzolt.</i>	(67b) <i>Még mindig lerajzolta az ismerőseit.</i>
(68a) <i>Még mindig zenéltek. Hétfőn este hatkor még mindig zenéltek.</i>	(68b) <i>Hétfőn este még mindig zenéltek egy kicsit.</i>
(68c) <i>Este hét körül még mindig a füvet szedte.</i>	(68d) <i>Este hét körül mindig szedett egy kis füvet a nyulaknak.</i>
(69a) <i>Még mindig újságot olvasott.</i>	(69b) <i>Még mindig elolvasta az újságot.</i>
(69c) <i>Még mindig az újságot olvasta.</i>	(69d) <i>Hétfőn reggel még mindig elolvassa az újságot.</i>
(70a) <i>Még mindig ott úszik a medencében.</i>	(70b) <i>Még mindig végigússza a medencét.</i>

A *még mindig*-hez hasonlóan különféle jellegű folyamatos egységekkel összeférnek az *óta* névutóval, illetve a 3. sz.-ű birtokos személlyel alkotott időhatározók. – Pontosabban szólva, a névszói szintagma + *óta* névutó konstrukciónak jelen idővel csak folyamatos (részben: visszafolyamatosodó) használata szokásos; múlt idő esetén pedig a folyamatos szemléletű alakok és a nemfolyamatos szemléletűek egyaránt lehetségesek, de az időhatározóval megjelölt (referencia)időhöz ezek más és más módon viszonyulnak. (71a) *Szombaton találkoztunk, de ő már hétfő óta ott volt*: értsd kb.: '...hétfőn is, kedden is, szerdán is, csütörtökön is, pénteken is, szombaton is, az egész héten át ott volt'. Ezzel szemben: (71b) *Szombaton találkoztunk, de hétfő óta ő már megnézte a kiállítást*: Értsd kb.: '...kedden **vagy** szerdán **vagy** csütörtökön **vagy** pénteken, esetleg hétfőn vagy szombaton, illetve e napokon belül valamely részidőben'.

Térjünk vissza a jelen idejű igealakot tartalmazó mondatokra!

(71c) *Reggel óta fut*. – Dinamikus; aspektuális értelemben vett cselekvés. (72) *Reggel óta varrja az esküvői ruháját*. – Telikus. (73a) *Ez a labda reggel óta pattog*. – Iteratív. (74) *Adorján 1981 óta dohányzik*. – Habitális. – A minősítések itt rendre követték a példamondatokat.

Ha valamelyik alsóbb szinten nemfolyamatos egységet tartalmaz a mondat (pl. *megír vmit, megfőz vmit, kap egy pofont, értesítés, számla érkezik, megműtik, elfárad*, az sok

esetben a felsőbb szinten is nemfolyamatos értéket eredményez: *Holnapra megírja a levelet; Egy óra alatt megfőzte az ebédet; Szerdán is kapott egy pofont; Tegnapelőtt megint értesítés érkezett; A múlt hónapban megműtötték; Reggel óta ugyancsak elfáradt.* Az iménti példamondatok befejezett aspektusértékkel bírnak. Alább az a) mondatok igéi folyamatos aspektuspreferenciát mutatnak, amely a mondat szintjén is megőrződik. A b) mondatok, melyekben sajátos módon végső soron ismétlődés is kifejeződik, külön figyelmet érdemelnek. (Vö. a *nyer* ige tárgyalását Kiefernél és Ladányinál, például a *Pisti egész nap / egész este / órákon át nyert* példamondat kapcsán (KIEFER 1984: 134–5, 2000a: 290; KIEFER – LADÁNYI 2000: 476).

(75)	a) <i>Áron március óta nő, mint a bolondgomba.</i>	b) <i>Áron március óta megírja a házi feladatot.</i>
(76)	a) <i>Március óta meleg van.</i>	b) <i>Március óta délre elfáradok.</i>

A (60b), (61b) jelzésű mondatok (az ismétlődés jegyének közvetítésével) a mondategység és a mondat szintjén folyamatos aspektus értékre tesznek szert.

A jelen idejű mondat egységek körében csak folyamatos aspektusértékű mondatokban szerepelnek birtokos személyjeles főnévvel alkotott időhatározók.

Ha az igei szerkezet vagy az ige aspektuspreferenciája nemfolyamatos, mint például a következők közül a (78a) jelzésű esetben, a mondat szintjén az ismétlődés jegye jelenik meg. (78a, b) jelzésű mondatokban, s bár bonyolultabb, összességében hasonló a helyzet a (78c, d) mondatokban is. (77a): *Három éve dolgozik rajta.* (77b) *Két órája várom.* (78a) *Három éve megeszi a spenótot.* (78b) *Három éve elveszti a fogadást v. a fogadásokat.* (78c) *Három éve (az van, hogy) már jelennek meg írásai a város lapjában.* (78d) *Már három éve (az volt), hogy jelentek meg írásai a város lapjában.*

A birtokos személyjeles névszóval kifejezett időhatározók – a *még mindig*-hez és az *óta*-val alkotott időhatározókhöz hasonlóan – egyaránt összeférnek statikus, dinamikus, atelikus, telikus, iteratív és habituális jellegű folyamatos egységekkel.

(52b) *Négy éve kereskedik.* (Habituális). (74) *Három órája fut.* (Dinamikus). (75) *Három órája varrja az esküvői ruháját.* (Telikus). (73b) *Ez a labda már öt perce pattog.* (Iteratív).

Az *azóta*-val, névszói szintagma + *óta*-val, a halmaznév + birtokos személyjeles főnévvel, s olykor a *még mindig* időhatározói szerepű szókapcsolattal alkotott folyamatos egységek gyakran nem teljesített ígéretre utalnak – ironikusan: (77) *Azt mondta, hogy megjavítja a vasalót. Azóta is javítja. Már egy éve javítja... Jó pár éve javítja. Még mindig javítja...*

A folyamatos mondat egység úgy tünteti fel, mintha a munka (a javítás) folyna, tartana, mintha elhúzódott volna. A célzás gyakorlati értelme, hogy (továbbra sem) történik semmi: (78) *Azt mondta, hogy összeszereli a kocsit. Azóta is szereli.* (79) *Azt mondta, hogy megvarrja a ruhámat. Azóta is varrja.* (80) *Már két hete hozza vissza a könyvemet* (81) *Azt mondta, fölrakja a fregolit. Azóta is rakja.* (82) *Azt mondták, hogy elérik ezt a szintet. Azóta is érik (el).* (83) *Azt mondta, hoz egy kis tűzre valót* (84a) *Azóta is hozza.* De: (84b) *Azt mondta, hoz egy kis tűzre valót. Hozott is.* (85a) *Azt mondta, vesz nekem virágot ...*

Azóta is veszi. De: (85b) *Vett is egy csokor szegfűt.* (Vagy esetleg:) (85c) *Meg is vette.* (85d): *Azt mondták, adnak nekünk valami szerszámot. Azóta is adják.*

A befejezett formáknak (amikor az igekötőnek nemcsak aspektuális szerepe van) nemegyszer két konkurens folyamatos forma felel meg: (86aa) *Felmegy a hegyre* : (86ab): *'Megy a 'hegyre*, (86ac) *'Megy 'fel a 'hegyre*. Hasonlóképpen: (86ba) *Lehordja a szenet a pincébe* : (86bba) *'Hordja a 'szenet a 'pincébe*; (86bbb) *'Viszi a ('második vödör) 'szenet 'le a 'pincébe*; (86bbc) *'Viszi a 'harmadik vödör 'szenet a 'pincébe*; (86bbd) *'Hordja 'le a 'szenet a 'pincébe*. – Nem járatos a mai köznyelvben az egyértelműbben perfektíváló vagy mozzanatos értelmet adó *meg, tönkre, agyon* elemeknek ilyen hangsúlyos hátravetése: (86ca): **'Ette 'meg az 'ebédjét*; **'Pillantotta 'meg a 'hazaérkezőt*; **'Ütötték 'agyon*; **'Ütötte 'meg a 'guta*; de több tárgy vagy több alany esetén – ismétlődést involválván – helyesek lehetnek bizonyos kontextusban ezek is: (86cb) *Egymás után jöttek be, ették meg a fagyijukat s fordultak ki az üzletből. Akkor már mentek tönkre a trafikosok, adták be a kulcsot a kantinosok is...* Az ismétlődést involváló végig- lehetséges (kumulatíván) befejezett aspektusértékkel (I. FÜLEI-SZÁNTÓ 1989: 313), pl. a *végigtáncol, végigdolgoz, végigkoldul, végigfogdos* vagy a *végigkóstol* és a *végigpróbál* felhasználásával alkotott mondatokban: (86da) *Végigpróbálta a húga ruháit, aztán hazament.* Nem kizárható azonban a *végig* folyamatos aspektusú formában való használata sem: (86db) *Ahogy 'próbálta 'végig a 'húga 'ruháit, sok gondolat megfordult a fejében.*

A beválatlan ígéret kifejezésekor használt folyamatos formák közül határozottan preferáljuk, azt hiszem, az igekötő nélküli változatokat. Jellemző, hogy amennyiben az ige tranzitív, az ilyen ironikus mondatokban különösebb egyéb ok nélkül is inkább határozott tárggyal élünk: *Azóta is 'viszi neki az 'ajándékot...*

A *javában* módosítószó (partikula) szintén csak folyamatos egységekkel kapcsolódik; ezen belül további megszorítás érvényesül. A *javában* aktivitást és intenzitást is feltételez. Ennek megfelelően helytelenek a következő mondatok: (87) **Már javában elfáradt.* (Az *elfáradt* befejezett értéke miatt). (88) **Már javában tudták.* (A *tud* statikus volta miatt). (89) **Már javában szöszmötölt.* **Már javában ténfergett.* **Javában kókadozott.* **Javában üldögélt és pipázgatott.* (A *szöszmötöl, ténferg, kókadozik, üldögél, pipázgat* igék jelentésének 'nem intenzív' jegye miatt). Helyes, folyamatos aspektusú mondatok a következők: (90) *Már javában dolgoztak.* (Folyamatos; aktivitás). (91) *Már javában főzte az ebédet.* (Folyamatos; telikus). – A *javában* – a *még mindig*-től eltérően – nem képes arra, hogy az ismétlődés jegyével lássa el a vele kapcsolódó egységet, így arra sem, hogy alsóbb szinten nemfolyamatos egységet (pl. igekötős ígét, befejezett értékű tárgyas szerkezetet) a mondat-egység szintjén folyamatossá tegyen: (92) **Ekkoriban már javában megírta a leckét.* (89) ?**Ekkoriban már javában ő mosogatott el.* (93a) ?**Ekkoriban már javában levelet kapott Sárítól.* (93b) ? *Ekkoriban már javában kapott leveleket Sárítól.* (93c) ? *Ekkoriban már javában leveleket kapott Sárítól.*

A nem topik helyzetű határozott tárgy a fenti a *levelet kap* szerkezetet – az igealak módosításával egyidejűleg – folyamatos aspektusértékűvé teszi. Megítélesem szerint ezért jók a következő mondatok: (93d) *Ekkoriban már javában kapta a leveleket Sárítól,* (94) *Kapta a leveleket, győzött rájuk válaszolni (vagy nem győzött vagy alig győzött rájuk válaszolni).*

KLEMM Antal (1928–42: 81) ezt írja: „néz, ír, szeret, áll, álldogál, fogdos tartós történésű (cursiv-durativ, frequentatív, iteratív) időjel nélküli folyamatos, be nem fejezett történést

fejeznek ki.” Ezt a sort kiegészítve, s a sort a magam módján vezetve be ezt mondhatom: Minimális kiegészüléssel (többnyire: alannal, alannal és tárgyval) folyamatos mondatot adnak (vagy adhatnak, valamelyik jelentésükben) a következő, példaképpen felsorolandó igék: *ábrándozik, ácsorog, adagol, adakozik, adogat, (adóskodik), adózik, affektál, ágál, agarász(ik), ágaskodik, (agg)(ik), (aggat), agítál, ágyaz, agyagoz, (agyal), ágyaz, (ajánl), ájtatoskodik, akadozik, akadályoz, akadémuskodik, akar, akaratoskodik, (akvirál), (alakít), alapoz, alattomoskodik, áld, (áldoz(ik)), (aljasít), aljasodik, aljaz, alkalmatlankodik, alkalmaz, alkalmazkodik, alkalmaztatik, alkoholizál, alkonyodik, alkonyul, alkudozik, alku-szik, áll, álldogál, álnokoskodik, alszik, (általánosít), altat, áltat, alultáplál, amatörködik, ambicionál, (amerikanizál(ódi)), ámít, (ámolyog), (amputál), ámul, ámuldozik, (analizál), andalít, ankétoz, (apad), apaszt, ápol, ápolgat, áporodik, apostolkodik, (aprit), apró-lékoskodik, (árad), áramlik, aranylik, aránylik, (arányosít), aranyoz, araszol, arat, (árnyal),árnyékol, (árt), árul, (árulkodik), árválkodik, (árverel), árverez, (ásít), aszal, aszik,(aszfaltoz),(asszimilál), asszisztál, áthallatszik, áthangzik, (áthatol), (áthúzódik), át-koz, átkozódik, (átüt), ázik, áztat, babázik, (babirkál), bábozik, babrál, bádogoz, bagatelli-zál, bagózik, bagzik, bágyad, bágyadozik, bágyaszt, bajlódik, bajmolódik, bájol, bajosko-dik, bajszosodik, bakafántoskodik, baktat, bálozik, ballag, bálványoz, báméskodik, bá-mul, bambul, bandukol, bán, (bánt), bányászik, bányáskodik, barangol, barátkozik, (barázdál), (barbárkodik), (barkácsol), barmol, barnállik, barnít, barnul, baromkodik, ba-szakodik, baszik, batikol, bátorít, bátortalankodik, batyúzik, bazsalyog, beágazik, becéz, becsül, (befolyásol), beszél, beszélget, biceg, billeg, birkózik, bizik, bizsereg, bóbiskol, bó-dorog, borzong, bosszankodik, bosszant, botanizál, bőfög, böjtöl, bökdös, bölcselkedik, böngészget, bravúroskodik, bűg, bujálkodik, bujdokol, bujdosik, bújik, bújtat, bujtogat, búsul, butít, buzdít, buzgólkodik, buzog, bűnhődik, büzlik, büvöl, cammog, cibál, cico-máz(kodik), cifrálkodik, cigarettázik, cihelődik, cikázik, cikkezik, cibál, cimbalmozik, cir-kál, cirógat, citerázik, civakodik, civódik, csalogat, csatázik, csellózik, cseng, csepeg, csé-pel, csepül, csetlik-botlik, csicsereg, csicsígat, csigáz, csikászik, csiklandoz, csikorgat, csi-korog, csikoz, csilingel, csillog-villog, csimpaszkodik, csíp, csipeget, csipked, csipkelődik, csipog, csiripel, csorog, csiripel, (csitul?), csókolózik, csordogál, csorog, csodálkozik, csucsorít, csúfít, csúffolkodik, csuklik, csukódik, csúnyít, csúszik, csücsörít, csücsül, csügg, csűr-csavar, dalol, dáridózik, deklamál, destruál, dévajkodik, dézsmál, dicsekszik, dicsőít, didereg, diktál, (dedikál?), derül, dicsér, diszít, disznólkodik, dohog, dolgozik, döglük, dú-dol, (dug), dugdos, dugít, dugul, dúl, dunnyog, dupláz, durrog, durrogtat, durvít, duzzad, dühöng, dől, dülled, ébred, ébreszt, (ebédel), edz, ég, egyezkedik, él, élősködik, éltet, emlé-kezik, énekel, (épi), ért, esd, esküszik, étkezik, étkeztet, (eszik), fagy, fál, fáj, fecseg, fed, fehérlik, fej, fejt, fekszik, fenntart, fenyeket, fenyeketődik, (fest), figyel, filmez, fityeg, fló-tázik, flörtöl, fogadkozik, fogdos, fluktuál, (főz), furulyázik, fut, futkos, függ, fürdik, (fűré-szel), füstöl, füttyörészik, fűz, gallyaz, gáncsoskodik, gépel, gitározik, gombol, gondolkodik, gondoskodik, gondoz, gógicsél, gurul, gyakorol, gyalogol, gyanakszik, gyanúsít, gyászol, gyengít, gyógyít, gyullad, gyúr, gyűr, gyűröget, gyűrődik, háborgat, habzsol, hahotázik, (hagy), hajszol, használ, (hat), házal, hegedül, hegeszt, héjaz, hejehujázik, (helyesel), he-lyettesít, helyezkedik, helytelenkedik, hengerget, hentereg, hervad, hesseget, hetvenke-dik, higgad, (hígit), hímex-hámoz, hirdet, hisz, (hitelez), hiv, hizlal, hokizik, hord, hosszab-bodik, (hoz), humorizál, huzakodik, húzogat, hül, húsöl, ijeszt, indul, iparkodik, iramlik,*

irogat, (jelent), (jön), kábít, kajánkodik, kapál, kapar, kapkod, kártyázik, kaszál, kedvel, kefél, (kel), kelepel, kell, kellet, keltet, kényeztet, kényeskedik, kerget, kezel, kilincsel, kísér, kísérget, kisebbedik, konspirál, (kopog), kormányoz, korzózik, kotyvaszt, kóvályog, ködösít, köhög, költ, köröz, köszörül, kötöz, kötözködik, kurjongat, kutat, kürtől, kvarcol, lakik, lángol, lappang, (lassít, lassul), lassúdik, latolgat, látszik, leckéztet, legeltet, legénykedik, lépked, levelez, liheg, lírázik, litániázik, lóbál, lobog, lobogtat, lóg, lopdos, lopkod, lovagol, (lök), lökdös, lövell, lustálkodik, lüktet, lyuggat, maflálkodik, marasztal, marcangol, (másol), megy, (melegít), melenget, modellez, mókázik, morog, mos, mozgat, múlik, munkálkodik, művel, művészkedik, (műt), nagyképuskodik, napozik, narkózik, nehezell, nógat, nótázik, (nő), nyafog, (nyel), nyugtat(gat), nyúlik, nyű, oltalmaz, ordít, olvas, olvasgat, ont, osztályoz, osztokodik, óv, öklel, öldös, öntöz, őrizkedik, örül, összhangzik, ösztönöz, özvegykedik, packázik, pakol, panamázik, pánikol, parádézik, paráználkodik, párbajozik, pirongat, piroslik, pirul, (pisil), pisszeg, pityeg, pólyáz, pöröl, prédikál, pufog, püföl, (rajzol), rescse, (referál, reggelizik), regöl, rejtőzik, rejtőzködik, rémit, repül, robbantgat, rohad, roskad, roskadozik, rögtönöz, röpít, röhög, röntgenez, rúg, rugódozik, sarkal, segít, sejt, selejtez, seper, simít, simogat, sípol, siránkozik, sorjáz, sorol, sóvárog, söpör, spiclis-kedik, sűg-bűg, susog, susorog, süll, sürget, süpped, sürget, sürgölődik, sűt, szab, száll, szállít, szédül, szelel, szennyez, szepeg, szerkeszt, szid, szipog, sziporkázik, szít, szív, sző, sztrájkol, szúr, szűkölködik, szűrűl, tagol, tálal, tamaskodik, táncol, tanít, (tanul), tapad, tapos, tárgyal, tarkállik, tát, teázik, tejel, temet, tespéd, tétovázik, tettet, tévelyeg, tiltakozik, tisztel, (tojik), toldoz, tolakodik, tolat, toldoz, tollászkodik, tolmácsol, torzsalkodik, totózik, törődik, törvénykezik, traccsol, tréfál, tusakodik, tündököl, tüsszög, tüzel, udvarol, undorodik, unszol, úsztat, utánoz, ücsörög, üdül, ül, üldöz, ülepedik, ütlegel, vacakol, vádol, vagdal, vagdalkozik, vágtat, vágtázik, vél, vélekedik, vendégeskedik, ver, verseng, vetkőztet, vezet, vidít, vígad, vonalaz, zabál, zápul, zavar, zavarog, zihál, zongorázik, zöldell, zötyög, (zúdit), zúg, zuhanyoz, zuhog, zsarol, zsebel, zsendelyez, zsúfol, zsuorodik (a szavak nagy részét l. az ÉrtSz.-ban).

A műveltető vagy ható képzés a folyamatos alapértéket többnyire fenntartja: *olvas – olvastat – olvashat, táncol, táncolhat, táncoltat, táncoltathat.* – A fenti igék közül nem egy – szintaktikai környezetétől függően – lehet folyamatos és nemfolyamatos értékű is, ezért, illetve némely igék ritkaságát jelölendő is, éltem a zárójelekkel: *festett, festette a kócsagot (F) : festett egy kócsagot (B); jött az úton, jött a fiú (F) : jött egy fiú (B); nőtt a fű, nőtt a virág (F) : nőtt egy virág (B); sütött a nap, sütött éppen Kati (F) : sütött egy kis húst (B)* stb. – 1989-ben Rác Endre irányításával végzett munkám során az ott adott korpuszban 1353 igealak 695 állítmányi igéje volt igekötős: az igekötős igéknek (csak?) 8,95%-a szerepelt folyamatos aspektusú mondategységben. A folyamatos mondategységek igéi többségükben igekötőtlenek volt. PLÉH Csaba (2000: 996) megemlíti, hogy az igekötőhasználat kisgyermekes körében is ritka az olyan folyamatigék esetében, mint *sír, ugrókötelez, lenget.* Igekötő és igező együttese nemegyszer folyamatos összértéket ad, ha a tőige alapjelentése statikus (WACHA 1989b: 274). Egyaránt folyamatosak ezek: (a madzag) *lóg : belelóg, odalóg, kilóg, lelóg, látszik – kilátszik, belátszik, átlátszik, befér, kifér, elfér, megfér;* vki vkit *becsül, megbecsül, túlbecsül, alábecsül.* Dinamikus alapjelentésű igék folyamatos aspektusértékű, telikus értelmű progresszív (l. KIEFER 1991a, 1992b) alakot adnak az igekötő hangsúlyos hátravetése révén: *tolja ki v. le v. föl v. vissza a talicskát, szedi le a terítőt* stb.

Ezen alakoknak megfelelő v. hasonló határozói és főnévi igenévi szerkesztmények vannak és voltak (pl. 1843-ból: *szedvén össze* l. HORVÁTH László 1991: 16), az analóg melléknévi igenév azonban hiányzik: létezik *futva föl a domboldalon*, *futni föl a domboldalon*, de hiányzik ez: **futó föl a domboldalon*. – Az igekötő ismétlődést kifejező megismétlése szintén folyamatos aspektusú formát produkál: *meg-megáll*, *ki-kinéz*, ha az igetőnek vagy az igekötős igének van vagy létrehozható dinamikus jelentése. Ennek híján nem szokásos a **meg-megbecsüli a barátait* forma. A latívuszi bővítmények fókuszbeli használata az aspektus tekintetében az igekötőkénél kevésbé egyértelmű: *Lemegy a völgybe*: befejezett aspektusú forma. *A völgybe megy*, *A városba megy*: ezek befejezett **vagy** folyamatos, vagyis az adott oppozícióban neutrális formák.

3.2. Nemfolyamatos aspektusú egységek

A nemfolyamatos aspektusú szerkesztményeknek lehet befejezett aspektusértékük, meghatározottan közlő aspektusértékük és meghatározatlanul közlő aspektusértékük. – Nemfolyamatos, ezen belül befejezett aspektusú mondategységek, mondatok: *Fociztunk egyet. Bementünk Jócó bácsihoz, gyorsan megnyiratkoztunk, aztán lementünk a partra. Öt perc alatt átúszták a folyót, aztán elindultak a parton fölfelé*. – Nemfolyamatos, ezen belül meghatározottan közlő aspektusú mondategységek, mondatok: (95a) *`Voltunk `nyiratkozni*. (95b) *Mi már `voltunk `nyiratkozni*. (95b) *Csütörtökön `voltunk `nyiratkozni*. (95c) *Csütörtökön `voltunk `Jócó bácsinál `nyiratkozni*. (96a) *`Voltunk `úszni*. (96b) *Már `voltunk `úszni* (96c) *Már `voltunk is `úszni*. (96d) *`Voltunk `úszni a `szigeten*. (96e) *Már `voltunk `úszni a `szigeten*. (96e) *Már `voltatok is `úszni a `szigeten?*

Nemfolyamatos, ezen belül meghatározatlanul közlő aspektusú mondategységek, mondatok: (97a) *``Voltunk már nyiratkozni*. (97b) *``Voltunk mi már ( ) nyiratkozni*. (97c) *``Voltunk már nyiratkozni csütörtökön/csütörtöki napon*.

3.2.1. Befejezett aspektusú egységek (α) – Befejezett aspektusának minősítünk a továbbiakban valamely mondatot vagy mondategységet, igei szerkezetet vagy lehetőség szerint mondategységet adó igét, ha az a) nem folyamatos, következésképpen eseményidejének résztartományára azonos formában nem vonatkoztatható (vö. KIEFER 1983: 160, 319–21, hivatkozással: Christian Rohrer (1977) munkájára), és a cselekvésre, törtézésre annak egészében utal; b) ha emellett a mondategység időben lokalizált; c) ha lehetséges (értsd: nyelvi-
leg kifejezhető, még ha a beszélőnek esetleg nem áll is módjában vagy szándékában élni a lehetőséggel) a mondatnak, mondategységnek az eseményidejét úgy megfogalmazni, hogy arra a mondat, illetve a mondategység teljességében vonatkoztatható legyen. (95d) *Tíz óra tíz és tizenegy és tíz óra huszonkettő között Jócó bácsi megnyírt*. A c) pontban kifejtett körülménnyel függ össze, hogy ha a befejezettség végrezultativitással is párosul, a befejezett aspektusú szerkesztmények összeillenek az időmennyiséget kifejező névszói szintagmából és az alatt névutóból álló időhatározókkal: (95e) *Jócó bácsi tizenegy perc alatt megnyírt*.

A befejezett mondat szerkesztettsége is különféle fokú lehet. Így befejezettek a következő példáinkban mind az önálló mondatként szereplő mondategységek, mind pedig az összetett mondatokbeli főmondatok. Kiinduló példamondatainkat úgy választottuk meg,

hogy szemléltessék: olykor igekötőt vagy egyéb igemódosítót nélkülöző igét is jellemezhet a befejezett aspektus mint alapérték. – A kiinduló példamondatok bővítése során egyelőre nem leszünk tekintettel arra, hogy a mondategység aspektusértékének meghatározásában (megőrzésében, megerősítésében, módosításában) az igei állítmányon kívül mely mondatrészeknek van szerepük.

(98a) **Szakítottak.** 98b) *Jánosék szakítottak.* 98c) *Jánosék két óra alatt szakítottak* *Jánosék háromhetes boldog nyaralás után az ősz közepén két óra alatt szakítottak.* (99a) **Továbbították.** (99b) *Kérését továbbították.* (99c) *Kérését azonnal továbbították a vezetőséghez.* (99d) *Az illetékesek Kovács János kérését azonnal továbbították a vezetőséghez.* (100a) **Kapcsolta a dombóvári főpostát.** (100b) *Fél perc alatt kapcsolta a dombóvári főpostát.* (100c) *Ildikó fél perc alatt kapcsolta a dombóvári főpostát.* (101a) **Közölte.** (101b) *Három mondatban közölte.* (101c) *Két óra hat és két óra hét perc között három, többszörösen összetett mondatban közölte, hogy a határidő lejárt.* (102a) **Fütytett.** (102b) *János fütytett.* (102c) *János fütytett kutyájának.* (102d) *János megint fütytett a kutyájának.* (102e) *Három napi haragtartás után János ekkor megint fütytett szeretett kutyájának.* (103a) **Lőtt.** (103b) *Gábor lőtt.* (103c) *Gábor erre lőtt.* (103d) *Gábor erre rögtön lőtt.* (103e) *A hosszú feszültség után Gábor erre rögtön lőtt.* (104a) **Lőtt egy nyulat.** (104b) *Gábor lőtt egy nyulat.* (104c) *Gábor tegnap fél négykor lőtt egy nyulat.* (105a) **Döntött.** (105b) *Három nap alatt döntött.* (105c) *Zsófi három nap alatt döntött a kiscicák sorsáról.* (105d) *Zsófi ezek után három nap alatt döntött a kiscicák sorsáról.* (106a) **Stabilizálódott.** (106b) *A helyzet stabilizálódott.* c) *A helyzet kisebb fennakadás után stabilizálódott.* (106d) *A helyzet kisebb fennakadás után a múlt hónapban stabilizálódott.* (107a) **Szólította.** (107b) *Szólította a következőt.* (107c) *Az asszisztensnő ekkor már negyedszer szólította a következőt.* (107d) *Az asszisztensnő ekkor már ötödször szólította a következőt.* (108a) **Ütött.** b) *Nagyot ütött* (108c) *Péter nagyot ütött.* (108d) *Péter nagyot ütött Peti fejére.* (109a) **Szól** *Istvánnak.* (109b) *Évi szól* *Istvánnak.* (109c) *Évi tegnap végül is szól* *Istvánnak, hogy azt a krumplit egyszer már meg kellene kapálni.* (110a) **Dobbantottak.** (110b) *Ketten dobbantottak.* (110c) *Egy szép júniusi éjszakán ketten dobbantottak a kaszárnyából.* (111a) **Exitált.** (111b) *A beteg exitált.* (111c) *Tegnap reggel nyolc óra után a beteg exitált.* (111d) *Tegnap reggel nyolc óra után a beteg néhány perc alatt exitált.* (112a) **Fellebbeztek.** (112b) *Jánosék fellebbeztek.* (112c) *Jánosék májusban fellebbeztek.* (112d) *Jánosék májusban fellebbeztek éppen lezárt perük ügyében.* (113a) **Deklarálta.** (113b) *A szervezet deklarálta, hogy ideiglenesen szünetelteti működését.* (113c) *A szervezet e hó harmadikán deklarálta, hogy ideiglenesen szünetelteti működését.* (114a) **Értesítette.** (114b) *A férfi értesítette.* (114c) *A férfi értesítette a barátját.* (114d) *A férfi értesítette a barátját, hogy megtalálta a kincset.* (115a) **Figyelmeztette.** (115b) *A tanítónő figyelmeztette Katicát, hogy baj lesz.* (115c) *A tanítónő a bizonyítványosztás előtt három héttel figyelmeztette Katicát, hogy baj lesz.* (116a) **Rögzítette.** (116b) *Rögzítette a satut.* (116c) *Egy tanuló rögzítette a satut.* (116d) *Nyolc óra után hét perccel egy tanuló rögzítette a satut.* (117a) **Vettek egy malacot.** (117b) *Julcsáék vettek egy malacot.* (117c) *Julcsáék tegnapelőtt vettek egy malacot.* (117d) *Julcsáék tegnap két óra leforgása alatt vettek egy malacot.* (117e) *Julcsáék tegnap két óra leforgása alatt vettek egy malacot a szomszéd Szilvi esküvőjére.* (118a) **Jött egy fiú.** (118b) *Jött egy új fiú.* (118c) *Szeptemberben jött egy új fiú.* (118d) *Szeptemberben jött egy csomó új fiú.* (119a)

Támadt egy ötlete. (119b) *Másnapra támadt egy jó ötlete.* (119c) *Pistának másnapra támadt egy jó ötlete.* (120a) **Született egy fiuk.** (120b) *Hamarosan született egy fiuk.* (120c) *A fiataloknak hamarosan született egy fiuk.* (121a) **Lőn.** b) *Lőn világosság.* – Régi, illetve a stílushatás kedvéért olykor ma is használt mondat. A konkrét igéhez kötött konkrét igealak értéke befejezett aspektusú ezekben is: (122a) **Intett.** (122b) *Albert intett Jósának.* (123a) **Döntött.** (123b) *Elvira döntött.*

A befejezett szemléletű mondategységek, mondatok vonatkozhatnak pillanatnyi vagy nagyon rövid időtartamú cselekvésre, törtézésre, de lehetnek duratívak is. Sajnálatos, hogy újabban újra feltűnt a *durativitás* szó 'folyamatosság/imperfektivitás' értelemben való használata: remélem, ebből nem származik félreértés. A duratív befejezett mondategység eseményideje természetesen több időpontot tartalmaz, de ezekre külön-külön, változatlan formában a befejezett mondat nem vonatkoztatható. – A befejezettség gyakran kapcsolódik végrezultatívitással: ilyen esetben, mint ismeretes, tesztelhető a *valamennyi idő alatt* jellegű időhatározói szerkezetekkel való összeférhetés függvényében. KELEMEN Jolán (1988: 61) példájában mindez a tárgy totalitásával is együtt jár: *Péter egy óra alatt kiolvasta (elolvasta) a könyvet* : *Pierre lut son livre en une heure* (de: *Pierre lisai son livre pendant une heure* 'Péter általában egy óra hosszat olvasta a könyvét'). A magyarban az ige vagy igei szerkezet alapvető befejezettségének rendkívül világos tanúsága az, mint LENGYEL Klára (1993) kifejtette, ha az ige vagy szerkezet *-va ~ -ve* képzőjű igeneves állapotatórózó mondatban szerepelhet: *El van vetve* → az *elvet* alapvető aspektusértéke befejezett. *Meg vagyok fázva* → A *megfázik* ige alapvető aspektusértéke befejezett. Hasonlóképpen: *A malac meg van véve*. Tudjuk persze, hogy a *-va ~ -ve* produktivitása nem korlátlan.

Lehet, hogy az a ténykedés, amelyre *A férfi értesítette a barátját* mondat vonatkozik, két óra hosszat tartott, mondjuk, június 6-án háromtól ötig; ezalatt a férfi gondosan megfogalmazta, leírta üzenetét, elment a legközelebbi postára, megrendelt egy távolsági beszélgetést, kivárta a kapcsolást, köszöntvén barátját, részleteiben is lényeges közlendőjét tagoltan beolvasta a telefonba. Ennek megfelelően igaz, hogy barátjának értesítése két óráját vette igénybe. Hasonlóképpen lehetséges, mint példamondataink is mutatják, hogy egy szerelmespár két óra alatt szakítson; elképzelhető az is, hogy Zsófi három nap alatt döntött a kutyakölyök sorsáról. Mindamellet az alább, az első oszlopban kiemelt mondatok igazságából egyáltalán nem következik, s nem is valószínűsíthető a második oszlop alatti mondatok együttes igazsága:

Tizenkettőkor Klári becsapta maga után az ajtót.

<i>A fiatalok</i>	}	→ ?	<i>A fiatalok tíz óraker szakítottak.</i>
<i>három óra</i>		→ ?	<i>A fiatalok negyed tizenegykor szakítottak.</i>
<i>leforgása alatt</i>		→ ?	<i>A fiatalok fél tizenegykor (is) szakítottak.</i>
<i>szakítottak.</i>		→ ?	<i>A fiatalok háromnegyed tizenkettőkor szakítottak.</i>

(105d)

<i>Hétfőtől szerdáig,</i>	}	→ ?	<i>Zsófi hétfőn döntött a kismacskák sorsáról.</i>
<i>azaz három nap alatt</i>		→ ?	<i>Zsófi kedden döntött a kismacskák sorsáról.</i>
<i>Zsófi döntött a kismacskák sorsáról.</i>		→ ?	<i>Zsófi szerdán döntött a kismacskák sorsáról.</i>

<i>Juliék tegnapelőtt úgy nyolc után beállítottak Vargáékhoz, és két óra leforgása alatt olcsón vettek egy hízót</i>	}	→ ? <i>Juliék tegnapelőtt kilenc órakor vettek egy hízót.</i> → ? <i>Juliék tegnapelőtt fél tízkor vettek egy hízót.</i> → ? <i>Juliék tegnapelőtt tíz órakor (is) vettek egy hízót.</i>
--	---	--

A befejezett egységek (igék, szerkezetek, mondategységek) gyakran fejeznek ki egymásutániságot. Mellérendelt mondatonként elhangzásuk sorrendjével a cselekvések, események, történések sorrendjét fejezhetik ki (vö. pl. KRÉKITS 1997: 44, BALÁZS 1998: 8). Ez, mint ismeretes, számos szláv (így pl. a lengyel, az orosz, a szlovák) nyelvben a befejezett igék egyik specifikus funkciója; a franciában a *passé simple* és a *passé composé* igeidők (egyik) szerepköre. Ezekkel szemben a magyarban két mozzanatot kell feltétlenül számon tartani. Az egyik az, hogy az aspektusa révén jellemezhető forma összetétele a magyarban sajátos: nem azonosítható igeidővel vagy igealakkal. A másik, hogy a rákövetkezés, illetve egymásutániság (alsóbb szintű) kifejeződése a magyarban összefér az ismétlődéssel, vö. pl. JÁSZAI-TÓTH: i. m. (1987: 76–8). *Gáborék szakítottak. Gábor letargiába esett : Valahányszor Gáborék szakítottak, Gábor letargiába esett. Fölkelt, megmosakodott, felöltözött, megreggelizett és mindjárt nekilátott a munkának : Reggelenként fölkelt, felöltözött, megreggelizett és mindjárt nekilátott a munkának. Világosan döntött, aztán végrehajtotta a döntését. Mindig először világosan döntött, aztán végrehajtotta a döntését.* – A fentiek, így a rákövetkezés kifejezésének képessége is vonatkozhat csak igéből álló (1. alább, 124), illetve szerkesztettebb (123, 126) egységekre is. A szerkesztettebb formákban a befejezett érték már az igében adottnak tekinthető az alábbi mondatokban:

(123c) *Elvira döntött. Szakitott Jánossal. Ezt közölte Jóskával. Éva figyelmeztette Elvirát, hogy baj lesz. Elvirának támadt egy ötlete. Vett egy hízót. Értesítette a rokonságot, hogy nem lesz esküvő, de disznótor, az lesz. Két hét múlva levél érkezett Klári nénitől. Utána Elvira találkozott Mancival. A helyzet hamarosan stabilizálódott. (124) Értesítették. Fellebbezett. Találkoztak. Figyelmeztették. Döntött. Távozott. (125) Figyelmeztették. Döntött. Találkoztak. (126) Füttyentett. Lőtt. Talált.*

Abból, hogy valamely ige önmagában is alkothat befejezett mondatot, s ugyanakkor szerkesztettebb befejezett mondat része (állítmánya) is lehet, nem feltétlenül következik, hogy minden mondat, amely ezt az igét tartalmazza, befejezett aspektusértékű. – Példaképpen vessük össze alább az első oszlop nemfolyamatos és a második oszlop folyamatos aspektusú mondatait. A határozott (s így jelölten specifikus) tárgyak a folyamatosság irányába módosítják a kiinduló mondat aspektusértékét. A kétségtelenül befejezett aspektusértékkel bíró mondatokat (B), a kétségtelen folyamatos értékű mondatokat (F) betűvel jelölöm.

(127) Nemfolyamatos

(127) Folyamatos vagy neutrális

(a) *Lőtt. (B)*(a) *`Lőtték a `várost. (F)*(b) *A katona ekkor lőtt. (B)*(b) *A várost ekkor `lőtték. (F)*

- (c) *A katona ekkor már lőtt (B)* (c) *A várost ekkor már lőtték. (F)*
 (d) *A katona már ekkor lőtt. (B)* (d) *A várost már ekkor lőtték. (F)*
 (e) *A fácánt Pistáék lőtték a határban.* (e) *Pistáék lőtték a fácánt a határban. (F)*
 (f) *Pistáék löttek egy fácánt a határban. (B)* (f) *Pistáék fácánokat löttek a határban.*
 (g) *Pistáék löttek néhány/egy halom fácánt a határban. (B)* (g) *Pistáék löttek halomra a fácánt a határban. (F)*
 (h) *Pistáék egy halom fácánt lelöttek a határban. (B)*
 (i) *Pistáék a határban halomra löttek a fácánt. (B)*
 (j) *Pistáék összelöttek a határban egy halom fácánt. (B)*
 (k) *A fácánt Pistáék löttek a határban.*

Vessük össze az alább az első oszlopából vett mondatot a második oszlop megfelelő mondatával. A mondatok előtt álló másik mondat referenciaidőként ugyanazt az időpontot adja meg. (127/2a) *Tizenkét óra volt. A katona lőtt.* (127/2b) *Tizenkét óra volt. Löttek a várost.* A bejezett aspektusú mondat az időponttal egybeeső vagy azt azonnal követő eseményre utal. (*A katona lött.*) A folyamatos aspektusú mondatnak érvénye (ezé: *Löttek a várost*) a referenciaidőpontot fedi és követi, de meg is előzi. – A *döntést hoz : hozza a döntést/döntéseket* oppozícióban a határozott tárgy ismét a folyamatosság irányába hat. A *dönt* eredendő pillanatnyisága és a folyamatosság kölcsönhatása hozzájárul a többség/többszöröség, ismétlődés jegyének aktivizálódásához, bár lehetséges ez nem pillanatnyi cselekvést kifejező igék esetében is (123d):

Befejezett aspektusú mondat egységek	Folyamatos aspektusú mondat egységek
I. <i>Döntöttek. Döntést hoztak</i>	I. <i>A döntésre készültek</i>
II. <i>Számos nehéz ügyben döntöttek.</i>	II. <i>Hozták a nehéz döntéseket. Egymás után döntöttek el a nehéz kérdéseket.</i>
III. <i>Gyors egymásutánban több nehéz kérdést eldöntöttek.</i>	III. <i>Egymás után döntöttek el a nehezebbnél nehezebb kérdéseket.</i>
IV. <i>Még megoldottak néhány feladatot, (aztán elindultak haza).</i>	IV. <i>(Tíz óra volt). Még ott ültek, s egymás után oldották meg a feladatokat.</i>

A *Pistáék löttek egy fácánt a határban* (127f) mondat befejezett aspektusértékű; hasonlóképpen az alábbi, kevésbé szerkesztett mondatok is. Bizonyos, hogy a helyhatározó itt nem befolyásolja a mondat aspektusértékét. A *lő* ige intranszitiv használata megengedi a befejezett aspektusú működést. Határozatlan névelővel álló tárgy esetében a befejezett aspektusérték az alapvető. A topikban álló vagy ki nem tett alany nem módosítja a mondat aspektusértékét: (127f) *Pista @ lött egy fácánt.* (127g) *Lött egy fácánt.* – Nem folyamatos

aspektusértékű a következő, kitöltött fókuszú mondat sem: a fókusz kitöltése itt a befejezettség érvényesülését teszi lehetővé: (127h) *‘‘Pista^lőtte^ a^fácánt. – Folyamatos aspektusértékű ugyanakkor a következő, azonos szóalakokból álló, de bevezető és újságoló részre (topikra és kommentre) oszló mondat (a *fácánt* szó hangsúlyos benne s plurális értelmű: (127i) *Pista @ lőtte a fácánt.* Hasonlóképpen, a kitöltetlen fókuszú, s az ige után hangsúlyos tárgyat tartalmazó mondat egységek folyamatosak, a kitöltött fókuszúak nemfolyamatos, befejezett értékűek a következő mondatpárokban: Folyamatosak: *‘Hozta a tortát, Hozta be a tortát, Endre @ hozta be a tortát.* Nemfolyamatosak: *‘‘Ella hozta a tortát. ‘‘Ildi hozta be a tortát. Hozta be a tortát ‘‘Bütyök is.* Folyamatosak: *‘Mondta a beszédet. Péter @ mondta a beszédét. Tavalý Péter @ mondta a beszédet, amikor megszólalt a csengő.* Nemfolyamatosak: *‘‘József mondta a beszédet, ‘‘Tavalý mondta József a (‘)beszédet.**

Egyaránt folyamatos aspektusértékűek a következő mondatpárok, melyekben a tárgy pozícióját hangsúlyos, absztrakt és konkrét, egyes, illetve többes számú főnevek, illetve főnévi szintagmák töltik be: (128a) *Lőtte a fácánt.* (128b) *‘Csodáltuk az ügyességét.* (129a) *Fogta a pontyokat* (129b) *‘Csodáltuk a pontyokat.*²⁶ A (128a) mondatban azonban a folyamatosság lényegében már az ige jelentésében adva van: inherens jelentésmozzanat, amely a *csodálja* + határozott tárgy szerkezetben s a fenti konkrét mondatban megőrződik. Ezzel szemben, a (128b) jelzésű – A *Lőtte a fácánt* mondatban a folyamatos aspektusérték egy pontosabban leírható szerkezetfajtaához kötődik: az alapige jelentésében a folyamatosság nem tekinthető egyértelműen adottnak. Sőt, mint láttuk, az alanyi ragozású, határozatlan tárgyra vonatkozó igealak minimális mondatként, tőmondatban, de bővített mondatban is, befejezett aspektusértékkel jár: (127) *Lőtt. A katona lőtt. A katona ekkor lőtt.*

A mondat egységek egymáshoz való viszonyában nincsen jelentősége annak, hogy végső aspektusértékük hogyan jön létre. Az egymásnak mellérendelt folyamatos mondat egységek többnyire az egyidejűség viszonyában vannak akkor is, ha szerkezetük különböző: (130) *Két héten át együtt voltak a majorban. A fiúk lőtték a fácánt, a lányok főztek, és csodálták a fiúk ügyességét.* – Hasonlóképpen, mint tudjuk, a befejezett egységek felépítésüktől függetlenül gyakran fejeznek ki egymásutániságot: (131a) *Lőtt egy nyulat, nagy vidáman megsütötte, no persze megette, ivott egy kis bort, aztán aludt egy jót.* Avagy (az aspektust befolyásoló részek elkülönítésével): (131b) *Lőtt egy nyulat, megsütötte, megette, ivott egy kis bort, s aludt egy jót.* Az egymásutániság kifejezettsége fennmarad (a deiktikus időt közvetlenül nem tükröző) főnévi igenévi szerkezetekben is: (131c) *Nem volt más vágya, mint lőni egy nyulat, megsütni, megenni, inni egy kis bort és aludni egy jót.*

Fenti (131) példánkban igeekötös (*megsütötte, megette*) és igeekötőtlen (*ivott, aludt*) igék egyaránt szerepelnek. Ismeretes, hogy a befejezettség gyakran igeekötös ige használatából adódik. Befejezett alapértékű igeekötös igék használata révén fejeződik ki az egymásutániság következő példáinkban is: (132) *Ez meglátta, ez meglőtte, ez hazavitte, ez megsütötte, s ez az icipici csalafinta mind megette.* (133) *Megláttam egy szép szoknyát, be mentem, mindjárt megvettem, hazavittem, otthon is felpróbáltam, de aztán eladtam egy kolléganőmnek.*

²⁶ Egybevetésképpen: *Fogott egy pontyot, Pontyot fogott, Fácánt lőtt, Lőtt egy fácánt.* nemfolyamatosak. *Egy pontyot csodált: Csodált egy pontyot: Egy pontyot csodált* – Ezek folyamatosak.

A befejezettség megőrződését és meghaladását láthatjuk a következő két példában: (134a) *Mikor a kisfiú utolérte, Andrea megállt.* (Rákövetkezés.) – (134b) *János meg-megállt, de Petike így is alig győzte szedni a lábát.* (Egyidejűség.) – A befejezett egységek időben lokalizáltak (vö. pl. BONDARKO 1983: 281–93), a mondat, amelyben szerepelnek, valamely meghatározott időpontra vagy időszakra vonatkoztatható. A *Klári gyorsan meghámozta a krumplit* mondatnak meghatározható időt tulajdonítunk akkor is, ha ezt az időt nem tudjuk vagy nem akarjuk kifejeíteni.

A fentiek értelmében a következő mondatok egyaránt befejezett aspektusértékűek: (135a) *A verset közölték.* (135b) *A verset leközölték.* (136a) *Jelentették.* (136b) *Bejelentették.* (137a) *Elszállt.* (137b) *A gólya elszállt.* (138a) *Kidőlt* (138b) *A fa kidőlt.* (139a) *Biciklire ültek.* (139b) *Felültek.* (139c) *Felültek a biciklikre.* – Az igekötő, illetve határozó elhagyásával nem befejezett, hanem folyamatos aspektusértékűek a következő részletek: (140a) *Szállt* (140b) *A gólya szállt.* (141a) *Dőlt.* (141b) *A fa dőlt.* (142) *Ültek.* – A (135–139) példák alapján a befejezett egységeknek következő változatait vethetjük össze:

Befejezett aspektusú mondategység	Befejezett aspektusú igei szerkezet	Befejezett aspektusú igekötős ige	Befejezett aspektusú igekötőtlen ige (töve)
<i>A verset leközölték.</i>	<i>bizonyos verset leközöl</i>	<i>leközöl</i>	<i>(közöl, közöl-)</i>
<i>A verset közölték</i>	<i>verset közöl, közöl egy verset</i>	<i>X</i>	<i>közöl, közöl-</i>
<i>Az eseményt bejelentették</i>	<i>adott eseményt bejelent</i>	<i>bejelent</i>	<i>(jelent, jelent-)</i>
<i>Az eseményt jelentették</i>	<i>adott eseményt jelent</i>	<i>X</i>	<i>jelent, jelent-</i>
<i>A gyerekek biciklire ültek.</i>	<i>biciklire ül</i> –	<i>X</i>	<i>*</i>
<i>A gólya elszállt.</i>	<i>(elszállt)</i>	<i>elszállt</i>	<i>*</i>
<i>A fa kidőlt</i>	<i>(kidőlt)</i>	<i>kidőlt</i>	<i>*</i>

A *közöl* esetében azt látjuk, hogy a befejezettség a szó szintjén megvan (vö. pl. *Hallom, végül is közölték az írást; Közölték, hogy ilyesmire nincs szükség*), bár – mint Elekfi László arra felhívta a figyelmemet – a folyamatos értelmű használat is lehetséges. (Pl.: *János éppen a kellemetlen híreket közölte, mikor Éva megérkezett*). Példasorunkban a befejezettség a szó szintjétől kezdve fennáll és megőrződik (*közölték* → ... → *A verset leközölték*). – A többi példa esetében az *X* azt mutatja, hogy a példában a szerkesztettség adott szintje hiányzik; a *** jel azt mutatja, hogy az adott elem nem befejezett, hanem folyamatos aspektusértékű.²⁷

²⁷ KEMÉNY Gábor tanulmányából (1992) tudhatjuk, hogy az igekötőtlen igék befejezett aspektusú használata másodlagosan (újra) is kialakulhat.

A *száll* szó (sőt, a *száll*- morféma is) folyamatos alapértékű: az *elszállt* igealak befejezett aspektusértéke az igekötőnek tulajdonítható. A *leközöl*-beli igekötőre ez nem áll.

A befejezett mondategységről elmondhatjuk, hogy létezik eseményidejének olyan megfogalmazása, amelyre teljességében vonatkoztatható. Másképp fogalmazva: valóságos eseményideje és megjelölt eseményideje egybeeshet, ugyanakkor a mondategység nem érvényes az eseményidő részeire.

Az időbeli lokalizáltság és az eseményidő részeire való érvénytelenség alapján befejezett aspektusértékűek az alábbi első oszlop mondatai: A második oszlop b) – e) mondatai azért helytelenek, mert ellentmondásba kerül az időhatározó kijelölte lehatárolt idő és az igei szerkezet (szórend és intonáció által kifejezett) nemspecifikus volta, amely itt időbeli meghatározatlanságnak értelmeződik (143):

I.	II.
a) <i>János három és öt között, két óra alatt elolvasta a kölcsön kapott könyvet, ezúttal időben.</i>	a) <i>János ``olvasta el idejében a kölcsönkapott könyvet. ``Olvasta el János idejében a kölcsön kapott könyvet.</i>
b) <i>Tegnap három és öt között, rövid két óra lalt, János elolvasta a kölcsön kapott könyvet.</i>	b) <i>*Tegnap három és öt között, rövid két óra alatt, János ``olvasta el a kölcsön kapott könyvet. *Tegnap három és öt között, rövid két óra alatt, ``olvasta el János a kölcsön kapott könyvet.</i>
c) <i>János múlt szerdán két óra alatt elolvasta a kölcsön kapott könyvet. János múlt szerdán két óra alatt elolvasott egy kölcsönbe kapott könyvet.</i>	c) <i>? János múlt szerdán ``olvasta el a kölcsön kapott könyvet két óra alatt.</i>
d) <i>János tegnap háromtól ötig, két óra alatt elolvasta a könyvet.</i>	d) <i>*János tegnap háromtól ötig, két óra alatt ``olvasta el a könyvet.</i>
e) <i>Tegnap öt óra két perckor felbukkant a nap.</i>	e) <i>*Tegnap öt óra két perckor ``bukkant fel a nap. *Bukkant fel a nap tegnap öt óra két perckor:</i>

Az, hogy a befejezett aspektusú egység, igealak vonatkozhat a névleges eseményidő egészére, a fenti példák körében áll minden esetre.

I.	II.
Az egység csak a névleges eseményidő egészére vonatkozhat:	Az egység a névleges eseményidő egészére vagy annak összefüggő részletére vonatkozhat:
a) <i>Ez alatt a tizenöt perc alatt János megette az uzsonnáját.</i>	a) <i>Négy óra húsz és huszonöt között János megette az uzsonnáját. Valamikor négy és öt között János megette az uzsonnáját.</i>
b) <i>Ez alatt a negyven perc alatt megbeszéltek az osztálykirándulást.</i>	b) <i>Az utolsó órában megbeszéltek az osztálykirándulást.</i>
c) <i>Szombaton és vasárnap dolgoztak. Ez alatt a két nap alatt elvégezték a hátra lévő belső munkálatokat.</i>	c) <i>Szombaton és vasárnap elvégezték a hátra lévő belső munkálatokat.</i>

A (144IIa) mondat nem zárja ki, hogy János két perc alatt (tehát a megadott időn belül, a megadottnál rövidebb idő alatt) ette meg az uzsonnáját; a (144 II, b) mondat alapján lehetséges, hogy a kirándulás megbeszélésére csak tíz percet fordítottak; a (144IIc) mondat megengedi azt a lehetőséget, hogy a szóban forgó munkát kedd este és szerda reggel végezték el.

A szemantikailag jelölt módon folyamatos szegmentumok (igék, szerkezetek, mondat-egységek) mindig valamilyen elbeszélő jellegű szövegbe illeszkednek, vagy ilyet kívánnak, ilyet idéznek föl: valami egyidejűre még akkor is utalnak, ha annak kimondását csak három pont vagy le nem zárt mondatintonáció helyettesíti: (145) *A vonat távolodott...* (146a) *Pattogzott le a zománc...* (146b) *A léggör felmelegedőben volt.*

A befejezett szemléletű szegmentumokról szólva viszont megkülönböztethetünk elbeszélő és értesítő felhasználástípust. Elbeszélő jellegű felhasználás esetén érvényesül az egyes szegmentumoknak relatív időviszonyok kifejezésére való alkalmassága: (147a) *Bementünk és megbeszéljük a teendőket.* Az értesítő felhasználásmódban ez nem áll fenn: (147b) *Megbeszéljük a teendőket.*

3.2.2. A meghatározottan közlő aspektus kérdése (β) – A következő alaszpektus a meghatározottan közlő – de nevezhetjük egyezményesen, a nemfolyamatos aspektuson belül ezt β aspektusnak is. A meghatározottan közlő (avagy β) aspektus a bemutatandó esetekben folyamatos alapértékű igére, a létigére épül, a mondat elrendezése folytán azonban ez a folyamatosság nem erősítettik meg, mi több, módosul. A meghatározottan közlő aspektus bemutatandó eseteinek többsége a távolléti igealakok rendszerébe illeszkedik – I. Casper DE GROOT (1995) –, de valószínűnek tartom, hogy más analóg igei szerkezetek is léteznek.

A β aspektusúnak nevezendő mondat-egységeket, mondatokat az jellemzi, hogy – a befejezett egységekhez hasonlóan – időben lokalizáltak, s belső időstruktúrájuk a mondat-

egység, mondat szintaktikai formájának fenntartása mellett nem osztható: (148aa) `Voltam `Pápán. (148ab) A `múlt héten nyolc hónap után ismét `voltam `Pápán. (148c) `Voltam `biciklizni. (148d) `Voltam `nyiratkozni. (148e) `Jártam `Péteréknél. Stb. – gyakran találkozunk olyan szegmentumokkal, amelyek – hiányosságuk folytán – neutrálisak a folyamatos, illetve meghatározottan közlő (β) oppozícióban, vagyis feloldják például a `biciklizni voltunk : `voltunk `biciklizni szembenállást (l. 149). Persze, mint tudjuk, a folyamatos : befejezett (β) szembenállás (bicikliztünk : bicikliztünk egyet) hasonló esetekben szintén feloldódhat a megfelelő mondat hiányossága folytán.

(149)

Nemfolyamatosak:

- NF
- (β): `Volt `biciklizni. – Hogy? Hol volt? – **Biciklizni.**
  - (β): Jóska @ `volt `biciklizni. – Hogy? Hol volt Jóska? – **Biciklizni.**
  - (β) Jóska délután # `volt `biciklizni. Hogy? Hol volt délután? – **Biciklizni.**
  - (α) **Biciklizett egyet.** Mit csinált? **Biciklizett (egyet).**
  - (α) Jóska # **biciklizett egyet.** Mit csinált? **Biciklizett (egyet).**
  - (α) Jóska délután # `biklizett egyet. Mit csinált? **Biciklizett (egyet).**

Folyamatosak:

- (Szövegelmélet: Csak Anikót találtuk otthon.)
- (F) Jóska @ **biciklizni volt.** – Hol volt Jóska? – **Biciklizni.**
  - (F) **Biciklizni volt.** Hol volt Jóska? – **Biciklizni.**
  - (F) **Biciklizni volt éppen.** Hol volt éppen? – **Biciklizni.**
  - (F) Jóska (éppen) **biciklizett.** – Hol volt Jóska? – **Biciklizett.**

A meghatározottan közlő (β) aspektusú mondategységek, mondatok valóságos eseményideje nem feltétlenül azonos, sőt: általában nem azonos megjelölhető idejűvel, annak csak része. Feltehető, hogy a (148ab) jelzésű (A múlt héten `voltam `Pápán) mondat igazsága mellett a mondat megfogalmazója az állítást megelőző hétnek a szerdáját, a csütörtökét és a péntekét töltötte Pápán. A valóságos eseményidő ez esetben csak ez a három nap; ugyanakkor a három napra külön-külön mégsem vonatkoztatható a Voltam Pápán mondat:

Feltett vagy feltehető kérdés	Válaszmondat két szólammal	Válaszmondat három szólammal	Válaszmondat négy szólammal
(150a) (Mi történt szerdán?) (vö. 148aa)	`Voltam `Pápán.	`Voltam a `barátaimmal `Pápán.	`Voltam a `barátaimmal `Pápán. `megköszönteni a `Teri nénit.

(150b) <i>(Hogy telt a csütörtök?)</i>	<i>`Voltam `Pápán.</i>	<i>`Voltam `Pápán a `szüreten.</i>	<i>`Voltam a `barátaimmal `Pápán `szüretelni.</i>
(150c) <i>(Mi volt pénteken?)</i>	<i>`Voltam `Pápán.</i>	<i>`Voltam `Pápán `kirándulni.</i>	<i>`Voltam `Pápán `kirándulni a `csoportommal.</i>

Az alább újra leírandó (148a), (148b) jelzésű, [a] múlt héten időhatározót tartalmazó mondatok érvénye mellett a három napot (*szerdát, csütörtököt, pénteket*) külön-külön megnevező időhatározóknak a mondatba építése sem eredményez érvényes állításokat, annak ellenére, hogy az így kapott mondatok minden tekintetben helyes mondatok. – Kiinduló mondataink – nagyobb megjelölt időszakkal legyenek most tehát ezek: (148a) *A múlt héten `voltam `Pápán.* (148b) *A múlt héten `voltam a `barátaimmal `Pápán.* Bár – mint említettem – az iméntiekhez viszonyítható s alább következő mondatok is feltétlenül helyesek, logikai értelemben az utóbbiak az előbbiekből nem következnek, s érvényüket tekintve nem is valószínűsíthetők a megelőző mondatokkal egyidejűleg: (150d) ? *Szerdán @ `voltam `Pápán.* (150e) ? *Csütörtökön @ `voltam `Pápán.* (150 f) *Pénteken is @ `voltam `Pápán.*

Nem a (150a), (150b), (150c) jelzésű példák zárójelzett kérdéseinek és a *`Voltam `Pápán* mondatnak egymással való megfeleltethetőségét, s nem a *`Voltam `Pápán* mondat helyességét vonjuk tehát kétségbe. Csupán a (144a) és a (144bba–c) példákban szereplő kijelentő mondatok együttes érvényének lehetőségét kérdőjelezzük meg. Minthogy minden *`voltam `Pápán* szegmentum határok közé helyezett (bár nem megjelölt határú) időszegmentumot érzékeltet, a három mondat (pragmatic) három külön Pápára utazást valószínűsít.

A (148a) mondat eseményidejének részeire nem a... *`voltam `Pápán*, hanem az időhatározót a fókuszban tartalmazó *`Pápán^`voltam* szegmentum vonatkozatható: – (148ac) *A múlt héten voltam Pápán; történetesen csütörtökön is Pápán voltam (vagy csütörtökön is ott voltam).* – A β aspektusú (avagy meghatározottan közlő) mondat egységek formájukat tekintve közel állnak az ismertebb (meghatározatlanul) közlő aspektusú mondatokhoz: ezeket alább, külön fejezetben tárgyaljuk. – A β aspektusú (avagy meghatározottan közlő) aspektusú mondatok funkciójuk szerint elsősorban befejezett aspektusú mondatok értesítő jellegű felhasználásának felelnek meg. Elbeszélő jelleggel, eseménysorozat láncszemének leírására, rákövetkezés kifejezésére a β (avagy meghatározottan közlő) aspektusú mondatok feltehetőleg inkább csak a közelmúltra vonatkozóan használatosak:

(151aa) *Leszálltam a buszról, `voltam `nyiratkozni, aztán bementem az ABC-be.*

(151ab) ? *Leszálltam a buszról, `voltam `nyiratkozni, és bementem az ABC-be.*

(151ac) ? *X. Y, az ismert magyar író, egy alkalommal bement a város oly kedvelt központjába, és `volt `nyiratkozni.*

Az események egymásutánját talán jobban tükrözik (az eseménysorba határozottabban beilleszkednek) a befejezett aspektusú formát felhasználó mondatok: mondjuk (151ad)

Leszálltam a buszról, **bementem megnyiratkozni** (vagy: **megnyiratkoztam**), aztán bementem az ABC-be. (151bb) X. Y., az ismert magyar író, egy alkalommal bement a város oly kedvelt központjába, és megnyiratkozott. Az egymásnak mellérendelt β elrendezések kevéssé sugallnak egymásutániságot, **inkább a történeteknek az időrendtől eltekintő összegzésére**, illetve mintegy (egyidejű) eredmények felsorolására, mintegy a jelenbeli objektív vagy szubjektíven felfogott helyzet érzékeltetésére alkalmasak (mint a korai ómagyarban a *-t -tt* jelű múlt idő nagyobb általánosságban, vö. pl. ABAFFY 1991: 109). A jelenre előállt helyzet van a figyelem előterében az ilyen mondatokat tartalmazó szövegrészletekben is: *Voltam nyiratkozni, voltam megcsináltatni a mosógépet, voltam a zöldségesben is... [Nézd milyen jó lett a frizurám... Itt van a krumpli is.]*

A fentiek mellett fontos megjegyezni, hogy a β elrendezés ugyan nem specifikálja az eseményidőt, mégis egyszeriséget sugall, s így szemben áll az egyszeriség – többszöriség tekintetében neutrális γ aspektusú elrendezésekkel. Ez főképp hosszabb mondatok esetében kézenfekvő, ahol az akusztikus különbség nagyobb. A γ aspektusú mondatokban erősebb a hangsúly, lehetőség szerint hosszabb hangsúlytalan rész követi az igét, a bővítmények pedig lehetőség szerint nonspecifikusak, pl. névelőtlen főnévi szintagma áll szemben névelős vagy más módon egyedített megfelelőjével (l. alább is).

β

γ

- (153a) Már `voltam a `barátaimmal `Pápán. (153b) ``Voltam már a barátaimmal `Pápán.
 (153c) Hétfőn (vagy a múlt hétfőn) `voltam (153d) ``Voltam (én) hétfőn (vagy hétfői
 a `barátaimmal `gombát szedni. napon) gombát szedni a barátaimmal.
 (154a) Már `voltam `visszaváltani az `üvegeket. (154b) ``Voltam (én) már üveget visszaváltani.

A meghatározatlanul közlő aspektusú szerkezetek, mondategységek főképp múlt időben használatosak:

? Hétfőn `leszek `gombát szedni a `barátaimmal. (Inkább: Hétfőn elmegyek gombát szedni a barátaimmal.)

A felszólító módot tartalmazó megfelelők is ritkán használatosak: **Legyél visszaváltani az üvegeket.*

3.2.3. A meghatározatlanul közlő aspektus (γ) – A γ aspektusú mondatokat, mondategységeket leíró kifejezéssel meghatározatlanul közlő aspektusúaknak nevezhetjük. É. Kiss Katalin *Configurationality in Hungarian* c. könyvében (1980: 72) ezeket egzisztenciális aspektusú mondatok, illetve egzisztenciális aspektus (existential aspect) megnevezéssel tárgyalja; mások egzisztenciális olvasatról beszélnek – így pl. KIEFER (1992: 867–869). Az *olvasat* kifejezést Elekfi László bírálta. Egyrészt, mint mondja, nem hangsúlyozottan írott formák lehetséges akusztikus megjelenítéséről van szó, hanem elsősorban elhangzó mondatok szintaktikai formájáról és szemantikai jellemzéséről. Másrészt nem arról van szó, hogy egyazon mondatnak vannak esetleges megjelenési formái. A folyamatos aspektusú (Pl. *Péter már Debrecenben volt*) és a γ aspektusú (pl. *Péter volt már Debre-*

cenben) mondat két külön mondat. Azt sem mondhatjuk, hogy homonim mondatok különféle jelentései közül való választásról beszélünk.

A meghatározatlanul közlő avagy γ (al)aspektusú mondatok, mondategységek azt fejezik ki, hogy a szóban forgó cselekvés, történés, állapot az egység egyéb eszközei által esetlegesen körülhatárolt (többnyire nagy kiterjedésű) időn belül legalább egyszer előfordult, érvényben volt vagy van, anélkül azonban, hogy ennek pontosabb ideje tudható volna. Kifejezett bizonytalanságról beszélhetünk az egyszerűség – többszöriség tekintetében is. A formát jellemzi a ki nem töltött igeelőző fókuszpozíció, hangsúlyos igeető, plusz nemegyszer valamely mondat szintű mondatrész mondatvégi vagy legalábbis az ige szólamát követő hangsúlyozása; a hangsúlyos elem a megfelelő, de más aspektusú mondatok fókuszából vezethető le, vö. *Akkor már a szígeten voltunk : Voltunk mi már a szígeten.*

A fentieknek megfelelnek, így meghatározatlanul közlő (avagy γ) aspektusúak a következő mondatok: (155) *Ért már oda elsőnek.* (156aa) *Szálltam már le a buszról az utolsó előtti megállónál.* (156 ab) *Nagymama szállt már le a buszról az utolsó előtti megállónál.* (156ac) *Szállt már le a nagymama a buszról az utolsó előtti megállónál.* (158a) *Volt itt már meglepetés.* (158b) *Volt itt már jó kiállítás!* (159) *Voltunk már Berlinben.* (160a) *Pali járt már Párizsban.* (161a) *Hallottál te novgorodi hajósokról?* (162a) *Jött már haza gyalog.* (163a) *Volt már Petike egyedül nyiratkozni?* (164a) *Láttál hétféjú sárkányt?* (165a) *Volt már ilyenkor olyan meleg, hogy a Cuha teljesen kiszáradt.* (166a) *Tóni futott már négyezer métert.* (167a) *Futottam már hajnalban.* (167ab) *Volt, hogy hajnalban futottam.* (167ac) *Volt, hogy futottam, hajnalban.* (168) *Ákos nőszült már tavasszal.* (169) *A juhász evett már bablevest a kenyere hajával.* (170a) *Dolgoztál te valaha is?* (170b) *Dolgozott ez már?* (170c) *Dolgoztál már Pista bácsi keze alatt?* (171a) *Megy ő még Füredre!* (172ab) *Fognak ők még tapétázatni.* (172b) *Nem fognak ők már tapétázatni.* Ide illik Dohár Péter tréfásan tótkomlósinak nevezett eseteinek, példamondatainak egyik része: (160b) *Jártál te már Tótkomlóson 'Have you ever been to Tótkomlós?'* (160c): *Jártam én már Tótkomlóson 'I've already been to Tótkomlós'* (DOHÁR 1991: 14).

A fenti mondategységek, mondatok különfélék, több tekintetben is. Különfélék a mondategységek szerkezetét, modalitását, az állítmányként szereplő igealak idejét tekintve. Némelyik mondat tartalmaz időhatározót, a *már* és a *még* használatával egyidejűleg, némelyik nem; a mondategység aspektusértéke olykor csak a szupraszegmentális eszközök révén fejeződik ki, máskor ezt szójelentések is alátámasztják (*valaha, még, már, is*); és az utóbbi esetben a jelentést, illetve funkciót másrészt a szupraszegmentális eszközök szelektálják. Vö. pl. (173ab) *János még ott lesz :* (173bb) *János lesz még ott.* Szerepet játszik az egyes névszóval kifejezett mondatrészek specifikus vagy nonspecifikus volta is (l. SZABOLCSI 1983: 83–91; MALECZKI 1994: 283). Így az igei személyragozásnak – amely tükrözheti az alany és a tárgy specifikus vagy nonspecifikus voltát – szintén szerepe lehet a mondat aspektusértékének létrejöttében. Vö. pl. (174a) *Szálltak le gyerekek :* (174ba) *Szálltak ők le ott is.* (174bb) *Szálltam én le ott is.*

A (174a) mondatban, ahol az alany határozatlan, az eseményidőt, mint látni fogjuk, tekinthetjük meghatározottnak is (Kb.: 'Akkor, abban a meghatározott időben – szálltak ott le gyerekek' ~ 'volt néhány leszálló (gyerek)'): az α és a β alaspectusnak megfelelő használat. Minthogy a (174ba) s a (174bb) mondatban az alany specifikus, meghatározott (*ők, én*), a szupraszegmentális forma kifejezte meghatározatlanság nem erre, hanem egyértelműen a

mondat idő-aspektus szerinti értelmezésére hat (γ aspektus): 'Volt alkalom vagy voltak alkalomak, amikor ők ott szálltak le'. 'Volt, amikor ott szálltam le'. A három utolsó közül az elsőre visszatérve: szemben a (174ba), (174bb) mondatokkal, a (174a) mondat többféle értelmezést tesz lehetővé: a meghatározatlanság vagy az alanyra vonatkozik, vagy az alanyra és az időre egyidejűleg: 1. 'Voltak gyerekek, akik leszálltak (ez alkalommal)' 2. 'Voltak gyerekek, akik **volt, amikor** leszálltak.' Az alany specifikus, illetve határozott jellegéhez hasonlóan hat a tárgy specifikus vagy határozott volta is. A tárgy nem határozott, illetve specifikus volta legalábbis nem nyilvánul meg itt: (174bc) *Vittek el porszívókat*: 1. 'Vannak porszívók, amelyeket elvittek' – 2. 'Volt eset, hogy elvittek bizonyos porszívókat' – 3. 'Volt eset, hogy voltak porszívók, amelyeket elvittek' A tárgy határozott, így specifikus is, s így a mondat csak határozatlanul közlő aspektusértékkel értelmezhető: (174ca) *Hívtak meg (engem, téged, minket)* 'Volt hogy meghívtak (engem, téged, minket)', (174bc) *Vitték el kirándulni* 'Volt, hogy elvitték kirándulni'. Az egyes szám első, második személy természetesen ugyanúgy határozottnak minősül, mint az egyes szám harmadik személyű vonatkozással bíró determinált névszói szintagmák vagy névmások. Határozatlan alany vagy tárgy is lehet specifikus, a mondat elrendezésének nemspecifikus vonatkozása ilyenkor is egyértelműen az idő és aspektus szerinti értelmezésre hat: (174bd) *Kétségkívül `vittek magukkal kirándulni egy bizonyos Gáspár nevű, a Kossuth utcából való gyereket*. 'Kétségkívül előfordult, hogy egy bizonyos Gáspár nevű, a Kossuth utcából való gyereket magukkal vittek kirándulni'.

A *valaha, valaha is* szó, illetve szókapcsolat kérdő mondatban többnyire a **meghatározatlanul közlő (avagy γ)** aspektussal jár; a *már* és a *még* befejezett aspektusértékű mondatban gyakori, de más aspektusértékű mondatokban is szerepelhet. A γ (**al**)**aspektusú mondatokban** a *már* és a *még* gyakran az ige után áll, l. (146a):

- (170a) `Szállt már le a buszról az utolsó előtti megállónál. (γ : meghatározatlanul közlő)
 (170b) Már leszállt a buszról. (α : befejezett).
 (170c) Az utolsó előtti megállónál leszállt a buszról. (α)
 (170d) Az utolsó előtti megállónál már leszállt a buszról. (α)
 (170e) Már az utolsó előtti megállónál leszállt a buszról. (α)
 (170f) Már `szállt `le, az utolsó előtti megállónál, a `buszról (mikor valaki utána szólt). (F: folyamatos)
 (170g) Az utolsó előtti megállónál már `szállt `le a `buszról, mikor valaki utána szólt. (F).

A példasorban az igekötő a személyragozott igealakot vagy megelőzi, vagy hangsúlyosan követi (a folyamatos szemlélet ebben elüt a befejezett szemlélettől); vagy az igekötő a személyragozott igealakot hangsúlytalanul követi (γ): a szemlélet ebben az esetben a folyamatos szemlélettől is eltér.

Befejezett (α) aspektusú)	Folyamatos (F) aspektusú	Határozatlanul közlő (γ) aspektusú
`Leszállt a buszról.	`Szállt `le a `buszról.'	`Szállt`le ^a ^buszról.
`Leszálltunk a buszról.	`Szálltunk `le a `buszról.	`Szálltunk`le ^a ^buszról.

stb.

A γ aspektusú mondategységet jellemzi a hangsúlyos ígét (az igeötvet, a toldalékot) közvetlenül követő részek hangsúlytalan ejtése. Ugyanakkor, mint láttuk, a mondategység egy második nyomatékos eleme (illetve ilyet tartalmazó szintagma) többnyire a mondat-egység végére kerül. A *már* az ige mögött gyakori, de helye nem kötött (FARKAS 1956). Feltehetőleg ritkán kerül a *már* a (második) hangsúlyos mondatrész után. (170h) *Szállt le a buszról a Kiserdőnél.* (170i) *Szállt már le a buszról a Kiserdőnél.* j) *Szállt le már Éva a buszról a Kiserdőnél* (170k) *Szállt már Éva le a buszról a harmadik megállónál* is. – A második nyomatékos elem egyaránt lehet a mondat határozója, tárgya, alanya: (171a) *Jött már haza gyalog.* (171b) *Jött már haza kocsival.* (171c) *Jött már haza éjjeli kettőkor.* (171d) *Ettek már finomat.* (171e) *Késett el már Laci bácsi is.*

A befejezett és a (γ) aspektusú mondategységek nem férnek össze a *javában* partikulával:

Befejezett (α) aspektus	Folyamatos (F) aspektus	(173c) (γ) aspektus
(172aa) * <i>Javában kimeszelte a házat.</i> (α)	(173b) <i>Javában meszelte a házat.</i> (F)	* <i>Meszelte ^már^ki^a házat javában.</i> (γ)
(173aa) * <i>Már javában kitakarítottak.</i> (α)	<i>Már javában takarítottak.</i> (F)	* <i>Takarítottak már javában.</i> (γ)

Nem egészíthető ki a *Már a boltban volt* mondat sem a *javában* partikulával: ez utóbbi mondat ugyan folyamatos, de nem dinamikus, ez pedig szintén feltétele volna a *javában* használatának. – A fókuszban szokásos határozatlan, névelőtlen tárgynak (igemódosítónak) az ige mögé helyezése és hangsúlytalan ejtése önmagában is γ aspektust eredményezhet: Egyidejűleg az igeötvet erős hangsúlyt: *kezet fogtak* : ``*fogtak kezet*; *pelenkát mosott* : ``*mosott (már) pelenkát*; *részt vett* : ``*vett részt*; *rendet csinált* : ``*Csinált rendet*. – A kijelentő módban a fókuszban pusztán tárgyat tartalmazó igei szerkezetek egy részének alapértéke *folyamatos* (*gondot visel, gyűrűt hord*), más része befejezett alapértékű (*levelet kap, kérdést intéz, kereket old*), megint más esetekben a szerkezet aspektusértéke neutrális (kontextusfüggő):

Folyamatos	Befejezett	Folyamatos vagy befejezett (neutrális)	Meghatározatlanul közlő (γ)
<i>anyagot formázott</i>	<i>ajtót nyitott</i> <i>asztalt bontott</i> <i>bajt csinál/okozott</i>		<i>formázott anyagot</i> <i>nyitott ajtót</i> <i>bontott asztalt</i> <i>csinált/okozott bajt</i> <i>tartott (már) baromfit</i> <i>ápol (már) beteget</i> <i>érez (már) büntudatot</i>
<i>baromfit tartott</i> <i>beteget ápol</i> <i>büntudatot érzett</i>	<i>csapást mért</i> <i>csődöt mondott</i> <i>előnyt adott</i>		<i>mért csapást</i> <i>mondott csődöt</i> <i>adott (már) előnyt</i>

<p><i>gondot viselt</i></p>	<p><i>emléket állított expedíciót indított fátylat borított fejet hajtott feladatot vállalt fordulatot vett</i></p> <p><i>gyümölcsöst telepített</i></p> <p><i>házat épített házat vett/vásárolt helyet adott hidat vert/épített jelenetet csapott kardot rántott kárt okozott kereket oldott kezet fogott kezet szorítottak</i></p> <p><i>kezet nyújtott</i></p>		<p><i>állított emléket indított expedíciót borított fátylat hajtott fejet vállalt (már) feladatot vett fordulatot viselt gondot telepített (már) gyü- mölcsöst</i></p> <p><i>épített már házat vásárolt már házat adott (már) helyet vert hidat csapott jelenetet rántott (már) kardot okozott (már) kárt oldott kereket fogott kezet szorítottak kezet.²⁸</i></p>
<p><i>lent mosott</i></p>	<p><i>kezet mosott</i></p> <p><i>kezet nyújtott</i></p> <p><i>leányt szült lélegzetet vett meghívót kapott</i></p>	<p><i>kezet mosott</i></p> <p><i>kezet nyújtott</i></p> <p><i>koncertet adott</i></p>	<p><i>mosott kezet nyújtott kezet mosott lent adott koncertet szült leányt vett (már) lélegzetet</i></p>
<p><i>pelenkát mosott</i></p>	<p><i>pulóvert kötött reggelit készített</i></p> <p><i>sátrat bontott sorozatot indított</i></p>	<p><i>pulóvert kötött reggelit készített</i></p> <p><i>ruhát varrt (valakinek)</i></p>	<p><i>kötött pulóvert készített már reggelit (máskor is) mosott pelenkát varrt ruhát bontott sátrat indított (már) sorozatot</i></p>
<p><i>szenet lapátolt</i></p>	<p><i>szobrot emelt szót kért</i></p> <p><i>utat adott vállat vont</i></p> <p><i>zsúrt rendezett</i></p>	<p><i>szobrot emelt</i></p> <p><i>szót kért</i></p> <p><i>szindarabot rendezett</i></p> <p><i>verset írt</i></p>	<p><i>kért (már) szót lapátolt szenet rendezett szindarabot adott (már) utat vont vállat írt már verset rendezett zsúrt</i></p>

²⁸ L. KELEMEN 1988: 38.

Gyakran előfordul, hogy a folyamatos megfelelőben inkább határozott (és így specifikus) tárgyat illesztünk a mondatba. Esetenként a határozott tárgyat tartalmazó mondat szemantikailag jelölt módon folyamatos, míg a mondat fókuszában határozatlan tárgyat tartalmazó részlet neutrális a folyamatos – befejezett szembenállás szempontjából; mindkét alakkal szemben áll a hátravetett határozatlan tárgyat tartalmazó, γ aspektusú forma (A témával kapcsolatban vö. BUDAI 1988 is.)

Folyamatos	Neutrális	Meghatározatlanul közlő (γ) aspektusú
<p> 'mosta a 'kezét $\text{'eresztette a 'vizet a 'kádba}$ 'rakta a 'tüzet' $\text{'nyújtotta a 'kezét}$ $\text{'bontotta a 'pezsgőt}$ $\text{'húzta a 'csizmáját}$ </p>	<p> 'kezet^'mosott $\text{'vizet eresztett}^{29} \text{(a kádba)}$ 'tüzet^'rakott 'kezet nyújtott 'pezsgőt bontott 'csizmát húzott </p>	<p> $\text{mosott^'már^'kezet}$ 'rakott^'tüzet 'nyújtott^'kezet 'bontott^'pezsgőt 'húzott^'csizmát </p>

A meghatározatlanul közlő avagy γ aspektusú (egzisztenciális olvasatú) mondategységek esetében az esemény belső időstruktúrája nehezebben jellemezhető, mint a folyamatos vagy a befejezett aspektus esetében. Ezért ez különösen gondos elemzést kíván. A mondat egység tipikusan a névleges eseményidő valamely (meghatározatlan, illetve nem azonosítható) részére vagy részeire érvényes. A névleges eseményidő világosan megjelenik az olyan, időhatározót tartalmazó mondatokban, mint a következők: (174) *Volt már Kölesden szeptemberben.* (175) *Evett már fagyit decemberben.* – Gyakran a mondatban nem szerepel időhatározó. Egyes vélemények szerint ilyenkor az igeidő kijelölte időt tekinthetjük eseményidőnek; múlt idejű állítmány esetén a beszédidőt megelőző idő egészét: (176) *Jelentették már be a világ végét.* – Ha az egész múlt tartományát eseményidőnek tartjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy annak résztartományaira jellemzőbb az, hogy a mondat nem érvényes rájuk. Van valamely résztartomány, amelyre érvényes, de azt a beszélő és a hallgató nem idézi fel (nem specifikus); s a mondat igazságfeltételeit nem befolyásolja, hogy ez utóbbi résztartománynak és a cselekvésnek milyen a viszonya. – A fentiekből az látszik következni, hogy a γ aspektusú mondategységek (egyébként is nehezen meghatározható) eseményideje még akkor sem osztható, ha a mondat tartalmaz időhatározót tartalmaz. Maga a mondat egység az eseményidő részeire még akkor sem érvényes, ha a γ aspektusú mondat folyamatos aspektusú mondat átalakításának tekinthető. *A János volt már (a barátjaival) Pécssett* mondat valóságos eseményidejének részeire nem a *János volt már Pécssett* állítás érvényes, hanem a *János Pécssett volt* állítás. – A γ aspektusú mondatokat – más megnevezéssel élve – alaposan elemezte VARGA László (1991). Az ilyen mondatok Varga megfogalmazása szerint általános előidejűséget fejeznek ki. A tipikus, illetve gyakori múlt

²⁹ A *vizet eresztett* szerkezetben megvan (fennmarad) az *ereszt* ige jelentéséből származó folytonosság, megszakítatlanság jelentéseleme, amely más szerkesztésben folyamatossággal jár együtt (vö. LADÁNYI 1984), de amely láthatólag a befejezettséggel is összefér. A folytonosság akkor is fennállhat, amikor folyamatosságról nem beszélhetünk: *Eresztett bele egy kis vizet.*

idejű felhasználás esetén ez így is van. Varga értelmezését itt csak azért nem veszem át, mert γ szemléletű mondategység jövő idejű igével is elképzelhető, illetve szokásos: *Lesz még szülő... Fog még ő vásárolni. Vesz még fel az estélyi ruháját.*

Meghatározatlanul közlő (γ avagy egzisztenciális) aspektusú mondategységeket kaphatunk mind folyamatos, mind befejezett mondategységek átrendezésével: (177) *(Ekkor ő már) a domboldalon futott : Futott ő már a domboldalon.* (178) *Fölment a hegyre : ``Ment^már ^föl^a hegyre.* – Ennek ellenére nem mondhatjuk, hogy a folyamatos – befejezett oppozíció a γ aspektuson belül is mindig problémátlanul fennmarad. A *Futott ő már a domboldalon* meghatározatlanul közlő aspektusú; ha egyidejűséget is akarunk érzékeltetni, többnyire fölérendeléshez folyamodunk: *Volt már úgy, hogy ő futott a domboldalon, mikor meghozták a fát.* – Az, ami a (177), (178) jelzésű példákban a kiinduló folyamatos, illetve befejezett aspektusú mondatokból megőrződik, az nem közvetlenül a belső idő szerkezete, nem az állítás érvénye, illetve az eseményidő közötti kétféle viszony, nem is a folyamatos – befejezett szembenállás, hanem a folyamatossággal vagy a befejezettséggel szokásszerűen kapcsolódó egyéb jegyeknek a (megőrződő) szembenállása. Így a végrezultatívitás kísérőjelenségei, melyek a befejezettséggel gyakorta együtt jelentkeznek, a γ aspektusú formákon belül is kimutathatók: (179a) *Tanult már földrajzot éjszaka.* (179b) *Tanulta már meg a földrajzot éjszaka.*

A (179b) mondat utal valamilyen (az ige jelentésében rögzített jellegű) eredmény elérésére; ezzel és valamelyest a tárgy határozottságával kapcsolatos a *meg* igekötő jelenléte. A (179a) mondat nem utal eredményre. A két mondat időszerkezete azonban nem különbözik. Vessük össze az alábbi (180a, b) mondatokat!

Ahol a folyamatos – befejezett szembenállást nem kíséri a rezultatívitás szerinti, ott a folyamatos – befejezett szembenállás feloldódása szembeszökőbb:

F

(180a) *Egy szép téli délutánon
éppen sétáltunk kinn a
parkban, amikor Péter megérkezett.*

B

(180b) *Egy szép téli délutánon
sétáltunk egyet (kinn) a parkban.*

A γ aspektusú alak a fentiekkel párhuzamos jelentésben a következő lehet: (180c) *Sétáltunk már szép téli délután a parkban.* Nem szokásosak ezek: (180d) *``Sétáltunk már éppen a parkban szép téli éjszakán, mikor Péter megérkezett.* (180e) *``Sétáltunk már szép téli éjszakán a parkban egyet.* – Ha a (180d) mondatban kísértő folyamatosság kifejezésére szükség van, a folyamatosságot mellékmondatban állítjuk elő: (181) *Előfordult, hogy éppen kint sétáltunk a parkban, mikor Péter megérkezett.*

A γ aspektus jellemző elrendezése elképzelhető, de semmiképpen sem szokásos (bizonytalan időre vonatkoztatott) egyidejűség kifejezésére az alábbi típusú mondatokban. Ezt mutatja a következő két példamondat viszonya: (182aa) *Földrajzot tanult, s teát iszogatótt.* (182ab) *Tanult földrajzot, s iszogatótt teát.* – Lehetségesek viszont – Kiefer Ferenc észrevétele szerint – kb. ilyen mondatok: (182ba) *Ment ő már le a lépcsőn, mikor Géza jött fel.* Ez „befelé” folyamatos, viszont kifelé a tágabb kontextushoz a γ aspektusú szerkezetek

mintájára illeszkedik, a szövegelőzményhez képest nem egyidejűséget fejez ki: (182bb) *Reggel hét óra volt. Ahogy kipillantott az ablakon, meglátta Gézát. Rossz előérzete volt. Nem akart találkozni Gézával... De `ment ő már `le a `lépcsőn, mikor Géza `jött `fel, tudta, hogy Géza nem használja fel veszekedésre az ilyen találkozásokat. A ment ő már `le a `lépcsőn, mikor Géza `jött `fel* szegmentumon belül egyidejűséget tapasztalunk, ugyanakkor a két cselekvés blokkja különidejű (előidejű) a szöveggörnyezet többi igei szerkezetében kifejezett szituációkhoz (ádókhoz) képest, attól függetlenül, hogy azok folyamatosak (*hét óra volt, előérzete volt, nem akart, tudta*) avagy befejezett aspektusúak-e (*kipillantott az ablakon, meglátta Gézát*). – A (182aa) mondat mondategységei (*Földrajzot tanult...*) konkrét folyamatot fejeznek ki, a két mondategység leírta helyzetelemek egyidejűek. A (182ab) mondat mondategységei tipikusan nem egyidejű cselekvések kifejezésének tekintendők. A szokásos forma itt is az idő elbizonytalanítására alkotott külön mondategység felhasználásából adódik: (182ac) *Megesett, hogy míg a földrajzot tanulta, teát iszogatót.*

A γ **aspektusú keretmondatokról.** – Fentebbi példamondataink értelmezéseiben jól láthattuk, hogy a magyarban léteznek szokásossá vált keretmondatok, amelyek az alárendelt – többnyire folyamatos vagy befejezett aspektusértékű – mondategység felhasználásával felsőbb szinten (sokszor a mondategész szintjén) γ aspektust állítanak elő. Leginkább grammatikalizálódottak ebben a tekintetben a *Volt úgy*, illetve a *Volt* mondategységet tekinthetjük, de ezzel rokon értelműek a *Volt eset, hogy/amikor, Megesett, hogy...* *Megesett olykor*-féle mondategységek is: (183a) *Mikor megérkeztünk, nagyon hideg volt* : (183b) *Volt úgy, hogy mikor megérkeztünk, nagyon hideg volt.* (184a) *Zita már ott ült a padon* : (184b) *Volt, hogy Zita már ott ült a padon.* (185a) *Mikor húzták ki a gyereket a vízből, az anya a parton felzokogott.* (185b) *Volt, hogy mikor húzták ki a gyereket a vízből, az anya a parton felzokogott.* (186a) *Az volt, hogy a fiú még mindig ott fogdosta a szöcskéket az árokparton, mikor Bözsi néni hazaért.* (186b) *Volt, hogy a fiú még mindig ott fogdosta a szöcskéket az árokparton, mikor Bözsi néni hazaért.*

4. KIEGÉSZÍTÉS ÉS LEZÁRÁS

4.1. Idő, aspektualitás, modalitás a régiségben és a nyelvjárásokban

Az aspektus és az igemód kapcsolatáról szólva rögtön lényeges kiemelni, hogy a felszólító módban a folyamatos : befejezett oppozíció – kijelentő módbeli formáját véve alapul – gyakran megszűnik: *bejön : jön be – jöjjön be.* – Felszólító módban (l. pl. PÓLYA 1995: 27) a hátravetett igekötőnek speciális aspektuális szerepe nincs. Nem neutralizálódik, hanem az alapalak aspektusértékét viszi tovább; példánkban a felszólító módú *jöjjön be* alak befejezett aspektus értékű. A visszafolyamatosításnak Sebestyén Árpád munkája nyomán jól ismert eszköze a *-fele/-felé* névutó (toldalék) sajátos használata: *Jöjjön befelé!* – Felszólító módban a hátravetett igekötő, mint említettük, az alapalak aspektusértéket viszi tovább. Példánkban a felszólító módú *jöjjön be* alak befejezett aspektusértékű volt. Ezt mutatja (illetve nem szól ez ellen) az a tény, hogy a következő mondat (176a) két egysége (igei szerkezete) egymásutániságot fejez ki. (176) *Jöjjön be, foglaljon helyet!* Folyamatos aspektusértékűek ezzel szemben a következők: (177) *Csak üljön, és írja a leckéjét!* (178) *Tartsa ezt a kezében, s várjon!* Ami pedig ismét a visszafolyamatosítást illeti, színészeknek adott rendezői utasításokban szokásosak például a következőhöz hasonló mondatok: (179) *Jöjjön befelé, és mondogassa: Jó napot! Jó napot!* Felszólító mód használata esetén a folyamatossághoz gyakran a sürgetés (kiegészítő) modális értéke kapcsolódik. Hasonlóképpen: nem teszi folyamatossá a mondategységet az igekötő hátravetése az olyan feltételes módú igealakot tartalmazó mondategységben, mely összességében felszólító vagy óhajtó modalitású: (180) *Ment volna haza!*

Ismeretes, hogy keleti nyelvjárásainkban a hátravetett igekötővel alkotott folyamatos alakok a köznyelvinél jóval gyakrabban használatosak. Míg a köznyelvben a *meg* igekötő ilyen hátravetése nem szokásos, Erdélyben gyakori – sajátos árnyalattal is: *Halok meg – 'Majd meghalok, már-már meghalok'; Fagyok meg – 'Majd megfagyok, már-már megfagyok'*. A köznyelvtől különösen nagy mértékben különbözik az aspektus kategóriájának kifejezettségében, de a kategória funkcióiban is a szamosháti nyelvjárás. CSÜRY Bálint Szamosháti szótárának *fele* címszava alatt figyelemre és elemzésre méltó adatokat közölt, ezek jórészt szerepelnek *A felé* használata a Szamosháton című rövid, de jelentős cikkében is (CSÜRY 1931: 31–33). Ebben Beregszászra, Brassaira és Simonyira hivatkozva a maga azokénál sokrétűbb, de szűkebb helyhez kötött (szamosháti) gyűjtött nyelvi anyagát értékeli. – SEBESTYÉN ÁRPÁD (1956: 35–52), Csúry cikkére és más előzményekre is építve és

hivatkozva, lényegében bemutatja, hogy a szamosháti nyelvjárás a köznyelvinél közvetlen morfológiai és szintaktikai eszközhasználatában gazdagabb aspektusrendszerrel bír, mint-hogy a *-fele* toldalék ott általános, latívusz-, tárgyragos, tárgyi szerepű, illetve ragtalan, sőt akár alanyi szerepű névszó után is illeszthető „folyamatosító”, illetve visszafolyamatosító eszközzé vált. Néhány jellemző adat Sebestyén idézett művéből Sebestyénnek, illetve Csürynek, esetleg más lejegyzőnek az átírásában: „*De csak nem akarták abba fele hagyni, csikásztak, veszekettek, semmiképpēn sem bírtam lefele győüzni űköt... Az ágy alá fele bujđ befele. – Fogjatok béfele, oszt indujjunk. – Eggyik hoszta a sárd befele, a masik kente ráfele. – Zárd befele az ajtót, mert mekfele fagynak az emberek.*” – Látjuk, hogy a folyamatos szemlélet rendre előfordul sürgetést tartalmazó mondatokban. Sebestyén Árpád maga jegyezte fel a következő mondatokat, ahol a *fele* alanyi helyzetű szegmentumot követ, a mondatok folyamatos aspektusértékűek, azon belül változásra, tendenciára vagy annak hiányára, a valószínűség fennállására vagy hiányára, csökkenésére vagy növekvésére utalnak ’egyre inkább v. egyre kevésbé valószínű’. *Mintha az ájulás fele környékezne. Nem viszik el, mert nincs neki hej fele.* Csüry Bálint feljegyezte mondatok: *Nem akār jóy időü fele lenni, Nem akār ennek a pattanásnak teteje fele lenni* (CSÜRY 1931: 32; SEBESTYÉN 1956: 50). BALOGH Lajos 1992-ben továbbra is élő kárpátalji jelenségként veszi számba az igekötő hátravetését ilyen mondatokban: *Olyan fáradt vagyok, hogy szakad le a kezem* (1992: 485). Megjegyzi, hogy anyanyelvjárásában, a nyugat-dunántúli régióban ezt „így mondják: *Olyan fáradt vagyok, hogy leszakad a kezem.* (Vagy: *majdnem leszakad a kezem.*” További példája, melynek helyességéről a Magyar Nyelvört mintegy megkérdezi: „*A kiállításra szánt képein dolgozni nem tud, hullik ki az ecset a kezéből.*” – Heltainé Nagy Erzsébet válaszol Balogh kérdéseire. Felhívja a figyelmet, hogy – mint mondja – „az igekötő hátravetése, vagyis az igekötős ige fordított szórendje a köznyelvben ritkább, mint az egyenes”. Északkeleti nyelvjárásainkban azonban, mint írja, jóval általánosabb. Heltainé Nagy Erzsébet a jelenséget, illetve gyakoriságát lényegében regionális köznyelvi értékűként jellemzi: Ezt mondja: „Zemplén, Szabolcs, Szatmár megyében, Hajdú és Bihar keleti részén, a szomszédos Kárpátalján és erdélyi területeken teljesen természetes, nagy területre, országrészekre kiterjedő sajátosság. Oly nagy nyelvterületre jellemző ez az igekötő-használat, hogy már-már köznyelvi változatnak tekinthetjük, azok közé a nyelvi jelenségek közé tartozik, amelyeket a nyelvhasználók többsége ismer. Hiszen az említett vidékekről származó íróink művei révén XX. századi irodalmi nyelvünk részévé vált, és ezen keresztül is hatott a köznyelvre.” Móricz Zsigmond és Szabó Pál műveit említi Heltai Nagy Erzsébet, mint az igekötő – folyamatosságra utaló – gyakori hátravetésének lelőhelyeit. Erdélyi adatot idézendő Győri Klára (1975) önéletírásából vesz egy mondatot: *Az asszonyt csak lepik el a gondok.*

A régiségben – mint ismeretes – az aspektus kifejezésében nagyobb szerepet játszottak az igeidők: a folyamatosság ismert kifejezője a kódexirodalomban is az *ír vala* típusú múlt idő (l. pl. ABAFFY 1983: 124–39, 1991: 110, 1992: 157–62). Mindamellet kiemelendő, hogy Abaffy szerint lényegében már az ómagyarban is aspektuálisan neutrális az *-á*, *-é* időjel, vagyis a folyamatosság paradigmatis kifejezésének vagy a) fakultatív és stiláris kötöttségei is vannak, vagy b) esetleg a funkcionális különbségek további altagolása is lehetséges. Ezenkívül azt is tudjuk, hogy a múltbeli szembenállásoknak (*mentē* : *mentī vala*) a nem múltban (jelenben, jövőben), illetve a nemkijelentő módokban (*mented*, illetve *mentsed*, *mentenéd* : ?) nem volt megfelelője, vagyis a rendszert némi aszimmetria jellemezte. – Az igealakok

kialakulásának, harcának, a leírás, ill. normalizálás próbálkozásainak történetével kapcsolatban vö. SZARVAS 1872, BÁNHIDI 1941, 1957, BÁRCZI 1945, DÖMÖTÖR 2000: 143–4.

Felmerült, hogy a *meg, ki, be, le, fel* hátravetése a korai és kései ómagyar korban is magyarázatot igényel. Olykor a szófajiságnak tulajdonítanak szerepet: a még *határozószó* esélyesebb az ige utáni helyzetre, mint a már *igekötő* (vö. MÁTAI 1972: 152). Mátaí itt a következő mondatot idézi a Münchener-kódexből: 52va: *A· vitèzek ke· viuec bè ötet a3 itèlo, haznac pituazaba*. Máskor azt a véleményt olvashatjuk, hogy az igekötő vagy igekötő-előzmény hátravetése (ekkor is) a folyamatossággal függhetett össze. Ez adott igék esetében vagy például az *ir vala* típus (pontosabban: *jõ vala ki*) típus esetében valószínű, de a hátravetett és hangsúlyos igekötő mai, általánosabb aspektuális szerepe véleményem szerint későbbi specializálódásnak tekinthető (l. WACHA 1991 b, 1999). Az igekötőt gyakran hátravetették olyan esetben is, amikor a kontextus szerint a mondat csak befejezett aspektusértékű lehetett. Ennek a helyzetnek egyik típusú evidens példája az a gyakran ismétlődő eset, amikor a perikópákban a mondat kommunikatív csúcsa, főhíre az ígét és az igekötőt (vagy előzményét) követi, a mondatok evidens módon nyomatékosak. Néhány példa az Érdy-kódexből: 175: *E3 may zenth Ewangeliumot yrta meg zenth Ianos ewangelista kenyweenek huwzon eeggyed reezeeben*, 178: *E3 may zent Epistolaat yrta meg bodogffagos zent Ianos ewangelista latafarol valo kenynek tyzen neegyed reezeeben*. 178: *E3 may zenth Ewangeliumot yrta meg eredethzerent zent Mathe ewangelista kenyweenek mafod reezeeben*. 181: *E3 may zenth Epistolaat yrta meg bõlc3 eggyk kenyweenyek (!) tyzen harmad reezeeben*: 208: *E3 may zent Epistolat yrta meg zent Malachyas pptha kenyweenek harmad reezeeben, kyben...* – Világosak azok az esetek is, amikor egymást követő, rendre befejezett cselekedetek, események láncát adják elő, ugyancsak hátravetett igekötőkkel vagy bővítményekkel: ÉrdyK. 542: *Es kerdee meg mykeppen volna Hogy anne fok nyelwen twdna zolny*, 543: *Azonkõzbe az ew atya hala meg a3 hadban annya ees hamar valo napon ky mwleek es zent gellerd marada az Calafstromba es az Conuent kwldee ewtet Bononyaban tanwlly. Es azonkõzben hala meg Apathwr, hywaak haza zent geelerdõt es teweek feyedelmee... annak wtanna erede az Chazaar keencheenek kereffessee Es fogataa meg wr papaat*, 542: *zent Mathe meene zerechõn orzagban es zalla meg Nadaber newew varafban*, 544: *azonkõzben az pwztabol yewe el egy nefteen zarwas*. – Ebben a felhasználástípusban az ige sokszor dinamikus, és dinamikus – más értelemben – maga az elbeszélés mód is. Megfeleltethető ez a felhasználástípus a folyamatos szerkezeteknek azon, szinkrón szempontból ma inkább másodlagosnak vélhető és a folyamatosságból, annak felfüggesztésével, levezethető használati módjával, amikor események gyors egymásutániságát némi stiláris színezéssel adjuk elő: *Jövök haza, megyek a konyhába, látom, ott járt a macska.* – Bemegy Nándi a műhelybe, megy a főnökéhez, nyújtja be neki a felmondást, az meg csak les. – Irodalmi példák: *Megyek haza, mondom édesanyámnak: Édesanyám, ez a Sámuel tekintetes megfenyegedett* (Móricz Zsigmond: Boldog ember, 1994: 54). – *Ahogy beme gyünk az udvarra, jön ki az anyja, a kisjány meg szalad hozzá, mondja: Nézze csak, édes anyám, miben hosszú legényt fogtam.* (Móricz Zsigmond: Boldog ember, 1994: 256.) – Kissé bonyolultabb példa, ahol a következő mondatra is tekintettel kell lennünk: *Eccer is jövök haza fejés idején, még ugyan siettem, mert gondoltam hogy szegénynek baja lesz a Hegyessel. Hát azt mondja, nézd el mán, megvérezett.* (Móricz Zsigmond: Boldog ember, 1994: 117). – Hasonló mondatok múlt időben szintén előfordulnak, de talán kevésbé ké-

zenfekvők: ? *Jöttem haza, mentem a konyhába, láttam (ám), hogy ott járt a macska. – ? Bement a műhelybe, **ment a főnökéhez, nyújtotta be neki a felmondást**, az meg csak lesett. – Ma itt a múlt idejű használatban valamelyest zavar minket a folyamatosság vélelme és érzelme.*

A középmagyarban az igekötők még ritkábbak voltak, a fókusz gyakrabban volt üres; s így ez a helyzet nem volt szokatlan. – Ekkor az igekötő-hátravetések nyomatéktalan mondatban is együtt járhattak befejezett aspektusértékkel. Előfordul mindamelllett ez a szórend ma is bizonyos értelmező(mondat)i jelleggel. Kérdés, hogy ez a folyamatos elrendezés sajátos felhasználásának tekinthető-e, vagy azzal csak homoform: *Jöttem haza másik cipőt venni*. Kb.: 'Azért vagyok itt, mert hazajöttem másik cipőt venni'. *Hoztam a készüléket ellenőrzésre*. Kb.: 'A szokásos/megbeszélt dologról van szó, ez a helyzet annak megvalósulása/formája: 'Most van az, (tudod/tudja), hogy elhoztam a készüléket ellenőrzésre'.

A jelenség szűk körűnek látszik. A fennálló eredménnyel bíró cselekvésre vonatkozó befejezett szemléletű mondatok nagyrészt nem alakíthatók át a fenti minta szerint, sem közelmúlt kifejezésére, sem a fennálló eredmény figyelembevételére kapcsán: **Épült fel az új szálloda, azt jöttünk megnézni. – *Adták át a hidat, lehet menni Pestre.*

4.2. Záró szavak

A belső időt az aspektualitás eszközei minősítik. Ezeken belül főleg azokat vizsgáltam, amelyek a folyamatosság jelöltségét vagy annak hiányát közvetítik. A nemfolyamatos pólust nem azonosíthattam valamely teljesen általános totalitásnak a jegyével, minthogy a mondatformában kifejeződő teljesség a magyarban hol az ige valamely aktánsát, az igei cselekvés térbeli kihatását, hol a cselekvésnek az eseményidőhöz való viszonyát vagy azt is illeti; vagyis az egészre való vonatkozás nem mindig aspektusminősítő tényező. Másrészt a befejezett aspektusérték létrehozásában, illetve a folyamatos aspektusérték felfüggesztésében egészlegesség és partitivitás egyaránt szerepet játszhatnak.

5. IRODALOMJEGYZÉK

- E. ABAFFY Erzsébet 1977: A műveltető igékről. *Magyar Nyelv*, 73: 9–19, 176–88.
- ABAFFY E[rszébet]. E. 1980: The connection between verbal system and conjugation in Old Hungarian. *Acta Linguistica* 30: 221–38.
- ABAFFY Erzsébet 1987: Mige zocoztia vola. *Magyar Nyelv* 83: 397–403.
- ABAFFY Erzsébet 1983: Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: BALÁZS János szerk.: *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest, 113–79.
- ABAFFY Erzsébet 1992: Az igemódok és az igeidők közlésbeli szerepe. In: BENKŐ Loránd főszerk. – ABAFFY szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, II/1: Akadémiai Kiadó, Budapest, 150–83.
- ABONDOLO, Daniel M. 1988: *Hungarian inflectional morphology*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- AGRELL, Sigurd 1908: *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*. Ein Beitrag zum Studium der indogermanischer Preverbia und Ihrer Bedeutungsfunktionen. Lund.
- ALLWOOD, Jens – ANDERSSON, Lars-Gunnar – DAHL, Östen 1977: *Logic in linguistics*. Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press, Cambridge – London.
- ANDERSON, Lloyd B.: Universals of aspect and parts of speech: parallels between signed and spoken languages. In: HOPPER, Paul J. szerk.: *Tense-Aspect between semantics & pragmatics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia, 91–114.
- ANTAL László 1977: *Egy új magyar nyelvtan felé*. Magvető Kiadó, Budapest.
- APRESZJAN, J. D. – PÁLL Erna 1982: *Orosz ige – magyar ige. Vonatok és kapcsolódások*. I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ARISZTOTELÉSZ 1961: *Organon*. Fordította: RÓNAFALVI Ödön és SZABÓ Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ARISZTOTELÉSZ 1974: *Poétika*. Fordította SARKADI János, Magyar Helikon (Európa Könyvkiadó, Budapest)
- ARISZTOTELÉSZ 1994: *Hermeneutika*. Fordította: RÓNAFALVI Ödön. Jegyzetek: SZALAI Sándor. Utószó: BUGÁR István, Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- ARUTYUNOVA, N. D. 1972/1973/1986: A grammatikai jelentések kifejezőmódjai. In: B. A. SZEREBRENNYIKOV: *Általános nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 118–41.
- AUGUSTINUS, Aurelius 1982: *Vallomások*. Fordította és a jegyzeteket írta: VÁROSI István. Gondolat, Budapest.
- BALÁZS János 1981: *Jókai-kódex. XIV–XV. század*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- P. BALÁZS Géza 1998: A linearitás és az alinearitás mint szövegszerkezeti alaptörvényszerűség. In: HORVÁTH Katalin – LADÁNYI Mária szerk.: *Elemiszerkezet és linearitás. A jelentés és szerkezet összefüggése*. ELTE BTK, Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Budapest, 7–13.
- BANÓ István 1955: *Az orosz ige tanításának néhány kérdése*. Budapest.
- BOGNÁR József 2000: Elgondolkodtató (...) *Modern Nyelvoktatás* VI/4: 43–51.
- BALOGH Lajos – (HELTAINÉ NAGY Erzsébettel) 1992: Hátravetett igekötő. *Magyar Nyelvőr* 116: 485–87.
- BÁNHIDI Zoltán 1941: *A magyar nyelv összetett igealakjai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 73.
- BÁNHIDI Zoltán 1956: *A fog mint időképző a XIX. században*. In: BÁRCZI Géza – BENKŐ Loránd (szerk.): *Pais-émlékkönyv*. Nyelvészeti tanulmányok, 201–5.

- BÁNHIDI Zoltán 1957: *A magyar összetett igealakok jelentéstörténete*. Nyelvtudományi Értekezések 12.
- BÁRCZI Géza 1945: Mige zocoztia vola. *Magyar Nyelv* 41: 79–81.
- BÁRCZI Géza 1963: *A magyar nyelv életrajza*, Gondolat, Budapest.
- BÁRCZI Géza írta – ABAFFY Erzsébet és ABAFFY Csilla szerk. 1990: *A magyar igeragozás története*. Nyelvtudományi Értekezések, 130.
- BARTHA Katalin 1958: *A magyar szóképzés története. (Magyar történeti szóalaktan 2.)* Budapest.
- BARTHA Katalin 1991: A képzett igék funkcionális csoportjai. In: BENKŐ Loránd – E. ABAFFY Erzsébet szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I: 85–94.
- BARTHA Katalin 1992: A képzett igék funkcionális csoportjai. In: BENKŐ Loránd – E. ABAFFY Erzsébet szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, II/a: 98–119.
- BARTOS Huba 1999: kínai. In: FODOR István főszerk. 1999: *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 727–37.
- BARTOS Huba 2000: A mondatok funkcionális szerkezete és az igei inflexiók toldalékok. In: KIEFER – SIPTÁR 2000: *Strukturális magyar nyelvtan*, 3. kötet. *Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENDE-FARKAS Ágnes 1994: Aspect and word order in Hungarian. In: Zoltán BÁNRÉTI szerk. *Papers in the theory of grammar*, Budapest, 140–67.
- BENDE-FARKAS Ágnes 1995: Prefixation and discourse. In: KENESEI István: *Approaches to Hungarian*, Volume five, Levels and Structures. JATE Szeged, 195–219.
- BENKŐ Loránd 1980: *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ Loránd 1988a: *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ Loránd 1988b: A gondolkodás szerepe a nyelvi változások okrendszerében. In: *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 136–46.
- BENKŐ Loránd adta ki, 1992: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Akadémiai Kiadó, Budapest I–II. (1–6. Lieferung). Szerkesztették: GERSTNER Károly, S. HÁMORI Antónia, ZAICZ Gábor. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENNET, Michael 1981: Of tense and aspect: one analysis. In: *Syntax and Semantics*. Volume 14. *Tense and Aspect*.
- BERTHA Franciska 1995: Merre lát, aki előrelátó. *Magyar Nyelv*, 91: 197–204.
- BIHARI József 1962: Aspektusproblémák a mai orosz nyelvben. *Az Egri Pedagógiai Főiskola füzetei* 255: 175–211.
- BIHARI József – A. N. TYIHONOV 1968: *Az orosz igeszemlélet. Módszertani útmutatások az orosz igeszemlélet tanításához*. Budapest.
- BISZKU Judit 1986: *A grammatikai időrendszer spanyol–magyar kontrasztív vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Munkapéldány. Kézirat. Budapest.
- BLANKE, Detlev 1985: *Internationale Plansprachen. Eine Einführung*. Sammlung Akademie-Verlag 34.
- BOKOR József 1991: Az ige. In: A. JÁSZÓ Anna főszerk. 1991: *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, 200–205.
- БОНДАРКО, А. В. 1989: Об уровнях описания грамматических единиц (На примере анализа функций глагольного вида в русском языке). In: *Функциональный анализ грамматических единиц*. 1–28.
- БОНДАРКО, А. В. – Булианин, Л. Л., 1967: *Русский глагол*. Ленинград, Просвещение.
- BORNEMANN, E. – RISH, E. 1998: *Görög nyelvtan. Lexika*. Fordította: MAYER Péter. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BRASSAI Sámuel 1873: *Paraleipomena kai diorthoumena. Amit nem mondtak s a mit rosszul mondtak. A commentatorok Virg. Aeneise II. könyvére. Különös tekintettel a magyarokra*. Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár), Budapest.
- BUDAI László 1981: The Verb Phrase. In: *English Syntax (Theory and Practice)*. Tankönyvkiadó, Budapest, 11–204.
- BUDAI László 1988: Partitivusi és holisztikus iránytárgy. *Magyar Nyelv* 84: 433–43.
- Budenz-Album*. Budenz József XXV éves nyelvészeti működése emlékére kiadják tanítványai (=Budenz-Emlékkönyv) Budapest, 1884.
- BUDENZ József 1863: A magyar meg igekötőről. *Nyelvtudományi Közlemények* II. 161–88.
- BULAGINA, T. V. 1972/73/1986: A grammatika tárgya. In: B. A. SZEREBRENNYIKOV szerk. 1986: *Általános nyelvészet. A nyelv belső struktúrája és a nyelvészeti kutatás módszerei*. A magyar kiadást szerk. BALÁZS János. Akadémiai Kiadó, Budapest. 88–97.

- BULAGINA, T. V. 1972/1973/1986: A grammatikai jelentések kifejezőmódjai. In: B. A. SZEREBRENNYIKOV 1986: *Általános nyelvészet. A nyelv belső struktúrája és a nyelvészeti kutatás módszerei*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 97–118.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára 1980: A grammatikai kategória fogalma a szlovák – magyar kontrasztív nyelvtani vizsgálatban. In: IMRE Samu – SZATHMÁRY István – SZÜCS László szerk.: *A magyar nyelv grammatikája*. Nyelvtudományi Értekezések, 104: 253–7.
- COMRIE, Bernard 1976: *Aspect*. University Press, Cambridge.
- CSATÓ Éva Ágnes 1994: Tense and Actionality in Hungarian. In: THIEROFF, Rolf – BALLWEG, Joachim szerk.: *Tense Systems in European Languages*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 231–43.
- CSISZÁR Ada 1994: *In memoriam Dr. Kalocsay Kálmán* (1891–1976). Dr. Kalocsay Kálmán Baráti Társaság, Budapest.
- CSISZÁR Zsuzsa 1998: Otto Jespersen en Esperanto-movadhistorio. In: GECSŐ, Tamás – VARGA-HASZONITS, Zsuzsa – LARIKO, Golden: *Memorlibro*. Kolekto de prelegoj dum la solena internacia konferenco organizita okaze de la tridekjariĝo de la universitata fakó Esperantologio. (Budapeŝto, 17/18-04-1997). Budapest, 384–90.
- CSÜRY Bálint 1931: A felé használata a Szamosháton. *Magyar Nyelv* 27: 31–33.
- CSÜRY Bálint 1935: felé. In: *Szamosháti szótár*. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 267–8.
- DAHL, Östen 1985/1987: *Tense and Aspect Systems*. Basil Blackwell, New York.
- DEME László 1959: A nyomatéktalan mondat egy fajtájáról: Az *ott* határozószó igekötőszerű használata. *Magyar Nyelv* 55: 185–198.
- DEME László 1962: Az igekötő szórendi helye. In: TOMPA József szerk. *A mai magyar nyelv rendszere*. II, Akadémiai Kiadó, Budapest. 475–477.
- DEZSŐ László 1965: A magyar szórend strukturális vizsgálata (Problémavázlat). *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. III, Akadémiai Kiadó, Budapest. 43–62.
- DOHÁR Péter 1991: *Kis angol nyelvtan*. Lektorálta, hozzátett, elvett belőle, és példamondatok tucatjait alkotta: VERASZTÓ Lajos. RING-6 (RINGHAT) KFT. Budapest.
- DOMBROVSZKY József 1964: *A szláv igei aspektus – tempus rendszer eredete és kialakulása*. Kandidátusi értekezés, Debrecen.
- DOSTÁL, Antonín 1954: *Studie o vidovém systému v staroslověnině*. Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha.
- DOWTY, David R. – WALL Robert E. – PETERS, Stanley 1981: Tense and modal operators. Ennek az 5. fejezete: *Introduction to Montague Semantics*. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht: Holland / Boston: U.S.A. / London: England. 112–140.
- DÖMÖTÖR Adrienne 2000: *A nyelvújítás története*. In: SZENTPÉTERY József főszerk.: *Magyar kódex*. 4. kötet. 129–48.
- DRAHOS József 1970: *О понятии и терминах способов глагольного действия (Aktionsarten)*. Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreciensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Slavica X, 69–82.
- EGEROD, Søren 1994: Aspect in Chinese. In: BACHE, Carl – BASBØLL, Hans – LINDBERG, Carl-Erik (szerk.): *Tense, aspect and Action*. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology. Mouton de Gruyter. Berlin–New York. 279–82.
- ELEKFI László 1980: szórend. In: GRÉTSY László – KOVALOVSKY Miklós (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv*, I, 884–96.
- ELEKFI László 1994: *Magyar ragozási szótár. Dictionary of Hungarian Inflections*. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében.
- ELEKFI László 1997: Idézés és vele rokon alárendelő tételkapcsolatok. In: *Tagmondatok szubjektív igazságértéke kételemű tételkapcsolatokban. Kísérleti mondatjelentéstani tanulmány*. 1976–1984–1990: 37–93.
- ELEKFI László 1997: Időhatározói mellékmondatok. In: *Tagmondatok szubjektív igazságértéke kételemű tételkapcsolatokban. Kísérleti mondatjelentéstani tanulmány*. 1976–1984–1990: 103–114.
- ERDÉLYI Lajos 1906: A feltételes és felszólító módú időalakok a háromszéki nyelvjárásban. *Nyelvtudományi Közlemények* 36: 77–94.
- DR. ESPERANTO (=L. L. ZAMENHOFF) 1887: *Международный языкъ. Предисловие и полный учебникъ*. Por Rusoj. Варшава.

- ESCHBACH-SZABÓ Viktória: 1988: Tenses and narrative perspective in Japanese and Hungarian. In: HIDASI Judit 1988: *Contrastive Studies Hungarian–Japanese*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 144–73.
- FABÓ Kinga 1978: Gyakorító és mozzanatos képzők a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 74: 453–64.
- FABÓ Kinga 1985: Az aspektus egy lehetséges formális definíciója és jellemzése. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 130–40.
- FABÓ Kinga 1989: A gyakorító és mozzanatos igék morfológiája és szemantikája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 279–328.
- FÁBRITZ Károly 1985–86: A denotatív és a pragmatikus jelentés összefüggéséről. *Néprajz és Nyelvtudomány*, 29/30: 107–14.
- FARKAS Vilmos 1956: A már, még szavak szórendjének kérdéséhez. *Pais-Emlékkönyv*: 561–65.
- FAZAKAS Emese 1996: A nyelvi világmodell ideje a kései ómagyar kor nyelvelmékeinek tükrében. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 40/1: 25–41; 40/2: 161–79.
- FERENCZY Géza 1961: Elveszited vagy el fogod veszíteni a fogadást? In: LŐRINCZE Lajos szerk.: *Édes anyanyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 317–8.
- Dr. FERENCZY Gyula 1983: A cselekvés minősége (a VID). In: *Gyakorlati orosz nyelvtan*, Budapest. 1983: 348–400.
- FOGARASI János 1862: Szabatosság az igeidőkben. *Nyelvtudományi Közlemények*, I: 1–9, 45–111, 157–199, 317–52.
- FÓNAGY Iván – MAGDICS Klára 1966: A nyomték jelentésmeghatározó szerepe határozós szerkezetekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 68: 97–139.
- FUKAYA Shitoshi 1988: A functional analysis of topic-comment structure in Hungarian – contrasted with Japanese. In: HIDASI Judit szerk. *Contrastive studies Hungarian–Japanese*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 32–77.
- FÜLEI-SZÁNTÓ Endre 1989: Gondolatok a magyar igeekötők státuszáról. *Magyar Nyelv* 85: 309–19.
- FÜLEI-SZÁNTÓ Endre 1991: Két magyar igeekötő szemantikájáról. *Magyar Nyelv*, 87: 430–7.
- GALLASY MAGDOLNA 1980: Névelőhasználati kérdések. *Nyelvtudományi Értekezések* 104: 339–44.
- GÁLFFY Mózes–SZABÓ Zoltán 1958: *Mai magyar nyelv* II. Kolozsvár, 1958.
- GECSŐ Tamás 1988: *Az aspektus*. Kandidátusi értekezés. (Kézirat). Budapest.
- GOMBOCZ Zoltán 1949, 1951: *Syntaxis*. Budapest.
- GOMBOCZ Zoltán 1997: *Jelentés- és nyelvtörténet*. Válogatta a jegyzeteket és az utószót írta, a névmutatót készítette: KICSI Sándor András. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GIVÓN, T.: Tense-Aspect-Modality: The Creole Prototype and Beyond. In: HOPPER, Paul J. szerk.: *Tense Aspect between semantics & pragmatics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 115–63.
- GLIEDHIL, Christophor 1998: *The Grammar of Esperanto*. Languages of the world. Materials 190, Lincom Europa.
- DE GROOT, Casper 1995: The absentive in Hungarian. In: KENESEI István szerk.: *Approaches to Hungarian. Volume Five. Levels and Structures*. JATE, Szeged, 47–61.
- GYOMLAY Gyula 1907, 1908: Az úgynevezett igeidők elméletéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 37 (1907): 80–110, 196–244, 276–306; 38 (1908): 151–79, 246–56.
- GYOMLAY Gyula 1922–24: A magyar igealakok rendszere. *Magyar Nyelv* 19: 133–37, 20: 63–71.
- GYÖRKE József 1942: Az igeidő. In: *Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára*. Írták: Tiszteelői, barátai. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- GYÖRKÖSY Alajos – KERÉNYI Károlyné 1987: *Görög nyelvkönyv*. Tizedik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- GYÖRY Klára 1975: *Kiszáradt az én örömömnek zöld fája*. Kriterion.
- HAADER Lea 1995: Az időhatározói mellékmondatok. In: BENKŐ Loránd – RÁCZ Endre (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana* II/2. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 573–609.
- HAADER Lea 2000: Az alárendelő összetett mondatok. In: KESZLERI Borbála szerk. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 472–512.
- HADROVICS László 1969: A tárgy-aszintagma. In: *A funkcionális magyar mondatban alapjai*, Budapest, 60–113.
- HAJDÚ Mihály 2000: A magyar nyelv. In: NANOVFSZKY György szerk. Szakmai szerkesztők: KLIMA László és SZIJ Enikő. *Nyelvrokonaink*. Számítógépes feldolgozás: LUKSIKNÉ SKITA Judit. *Nyelvrokonaink*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 265–75.

- HAN Anna – DÉSI Edit 1998: Lineáris és holisztikus okság. Egy versciklus jelentésszerkezete. Б. Пастернак: Занятие философии. In: HORVÁTH Katalin – LADÁNYI Mária (szerk. és lektorálta): *Elemiszerkezet és linearitás. A jelentés és szerkezet összefüggése*. Budapest, 1998: 107–30.
- HARLIG, Jeffrey 1989: *The Interaction of Verbal Aspect and Noun Phrase Determination in Hungarian*. The University of Chicago.
- HEGEDŰS Rita – KÁLMÁN Péter – SZILI Katalin 1996: *Magyar Nyelv I., elsőéves külföldi bölcsészhallgatóknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- HEGEDŰS Rita: Létingével kapcsolatos gyakorlatok. In: HEGEDŰS Rita – KÁLMÁN Péter – SZILI Katalin 1996: *Magyar Nyelv I., elsőéves külföldi bölcsészhallgatóknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 186–7.
- HEGEDŰS Rita 1987: Egy külföldieknek írandó magyar nyelvtan elé: *Magyar Nyelvőr* 111: 287–295
- HELTAINÉ NAGY Erzsébet: (Balogh Lajos kérdésére válaszolva) 1992: Hátravetett igekötő. *Magyar Nyelvőr* 116: 485–87.
- HETZRON Robert 1982: Ízelítő a magyar tonoszintaksziszból. In: IMRE Samu – SZATHMÁRI István – SZÜTS László szerk.: *A magyar nyelv grammatikája*. A Magyar Nyelvészek III. Nemzetközi Kongresszusának előadásai: 389–98.
- HETZRON Róbert 1982: Non-applicability as test for category definitions. *Hungarian General Linguistics*. John Benjamins Publishing CO Amsterdam/Philadelphia: 131–83.
- HERMANN József 1956: *A nyelvtani szerkezet és a gondolkodás viszonyának kérdéséhez*. In: BÁRCZI Géza – BENKŐ Loránd szerk.: *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 1956: 25–30.
- HIDASÍ Judit szerk. 1988: *Contrastive Studies Hungarian–Japanese*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HOLLÓSY Béla 1977: *Az igeszemlélet kategóriája az orosz és az angol nyelvben: elvi kérdések és megközelítési módok*. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat. Debrecen.
- HOLLÓSY Béla 1977: Some Theoretical Comments on the Category of Aspect in English. In: *Hungarian Studies in English XI.*, 1977: 225–30.
- HOLLÓSY Béla 1983: On aspectual classes of verb phrases. In: *Angol filológiai tanulmányok* 16: 81–97.
- HOLT, Jens 1943: *Études d'aspect*. Universitetsforlaget Aarhus Ejnar Munksgaard – København.
- HORVÁTH Károly 1944: [Cím nélküli közlemény. A szerző Pais Dezsőnek A vala, volt, volna elemű összetett igealakjaink keletkezésének kérdéséhez c. cikkét egészíti ki.] *Magyar Nyelv* 1944: 197–8.
- HORVÁTH Katalin 1983: *Transzformációs csoportok a magyarban: Nyelvtudományi értekezések* 115. sz.
- HORVÁTH László 1991: *Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből*. Nyelvtudományi értekezések 133. sz.
- ХРАКОВСКИ В. С. 1990: Взаимодействие грамматических категорий и глагола. Опыт анализа. *Вопросы языкознания*. 18–36.
- HUKAJA Sitosi 1977: *A magyar nyelv cím – hír szerkezete* (Szakdolgozat), Budapest. Bíráló tanár: BALÁZS János.
- HUNFALVY Pál 1862: *A régi magyar írók mire nézve lehetnek igazító mintáink? Nyelvtudományi Közlemények I.* 10–44.
- Hunfalvy-Album*. Hunfalvy Pál félévszázados akadémiai tagsága emlékére kiadják tisztelői. Budapest, 1891. (=Hunfalvy-Emlékkönyv).
- IMRE Samu – TEMESI Mihály 1961: A szófajok. In: TOMPA József szerk.: *A Mai Magyar Nyelv Rendszere*, I. kötet, 193–269.
- IVÁNYI Tamás: arab. In: FODOR István szerk. 1999: *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 83–92.
- JAKAB István 1976: A magyar igekötők vizsgálata. *Nyelvtudományi Értekezések*, 91.
- JAKAB István 1982: A magyar igekötő szófajtani útja. *Nyelvtudományi Értekezések*, 112, Budapest.
- JÁSZAY László 1986: Drei-Gliederung in den Aspektkorrelationen der russischen mutativen Verben. *Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományai köréből* 2: 13–29.
- JÁSZAY László – TÓTH László 1987a: A magyar igekötők és képzők aspektusértéke. In: *Az orosz igeaspektusról magyar szemmel*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 3.2.: 58–59.
- JÁSZAY László – TÓTH László 1987b: Folyamatos cselekvések megfeleltetése lexikai eszközökkel. In: *Az orosz igeaspektusról magyar szemmel*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 3.2., 63–6.

- JÁSZAY László – TÓTH László 1987c: Az aspektus némely modális funkciója. In: *Az orosz igeaspektusról magyar szemmel*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 3.6., 84–92.
- JÁSZAY László 1987d: *Az aspektuskutatás terminológiájának némely értelmezési nehézségéről* (Elsősorban az orosz nyelv alapján). Kézirat.
- JÁSZAY László – TÓTH László 1987: Az aspektusformák használata a főnévi igeenes szerkezetekben In: *Az orosz igeaspektusról magyar szemmel*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 5., 105–71.
- JÁSZAY László 1993: *К уточнению понятия видовой парности*. In: *Русский язык за рубежом*, 1993/4: 62–66.
- JÁSZAY László 1998: *Семантика вида и проблемы его изучения*. Habilitációs értekezés. Kézirat. Budapest.
- JÁSZÓ Anna 1992: Az igeelvek. In: BENKŐ Loránd – E. ABAFFY Erzsébet szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, II/1. kötet A kései ómagyar kor. Morfematika, 411–54.
- JESPERSEN, Otto 1928: *Eine Internationale Sprache*. Nach dem englischen Original übersetzt von Dr. S. AUERBACH. Bei Calre Winter – Heidelberg.
- KALOCSAY Kálmán 1931/1970a: Ata kaj ita. In: Kalocsay, K[álmán] 1931/1970: *Lingvo stilo formo*. Tria, parte tralaborita eldono. Librejo PIRATO, 93–8.
- KALOCSAY Kálmán 1931/1970b: Komplexaj verboformoj. In: KALOCSAY, K[álmán] 1931/1970: *Lingvo stilo formo*. Tria, parte tralaborita eldono. Librejo PIRATO, 98–9.
- KALOCSAY, K[álmán] 1966: *Vojaĝo inter la tempoj*. Gramatika studo. J. Régulo, La Laguna.
- KALOCSAY Kálmán 1972: eszperantó irodalom. In: KIRÁLY István – SZERDAHELYI István szerk.: *Világirodalmi lexikon*. Második kötet. Cam – E. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1246–7.
- KÁLMÁN Béla 1975: A magyar múlt idejű igealakok történetéből. In: SZATHMÁRI István – ÖRDÖG Ferenc szerk.: *Pais Dezső Tudományos Emlékkülés Zalaegerszegen*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 140., Budapest, 17–24.
- KÁLMÁN Béla 1977: Zur Geschichte der Tempora in Ungarischen. In: *Indiana University Uralic and Altaic Series*. Volume 131. Studies in Finno-Ugric Linguistics. In Honor of Alo Raun (Szerk. Denis Sinor). Bloomington, 101–14.
- KÁLMÁN C. György – KÁLMÁN László – NÁDASDY Ádám – PRÓSZÉKY Gábor 1989: A magyar segédigék rendszere: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17. 49–103.
- KÁLMÁN László – KORNAI András 1989: Hogy intonál a magyar? *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 293–310.
- KÁLMÁN Péter 1984: Igeveink használatáról. *Magyar Nyelvőr* 108: 153–62.
- KAPITÁNYFFY Johanna 1985: *The aspectual forms of the verb in English and Hungarian* (Bíráló tanár: É. Kiss Katalin). Kézirat. Bp. 1985.
- KÁROLY Sándor 1955: Igeveink szórendjéről. *Magyar Nyelv* 51: 33–40.
- KÁROLY Sándor 1956: Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában: *Nyelvtudományi Értekezések*, 10. sz.
- KELEMEN Jolán 1988: *De la langue au style. Éléments de linguistique contrastive français-hongrois*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KEMÉNY Gábor 1992: Igekötő-elhagyási tendencia: normasértés vagy normatágítás? In: *Normatudat – nyelvi norma*, 205–77.
- KENESEI István 1989: Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 105–52.
- KESZLER Borbála 1980: Elmélet és gyakorlat viszonya az igeelvek mondatbeli szerepének tárgyalásában. In: IMRE Samu – SZATHMÁRI István – SZÜTS László szerk.: *A magyar nyelv grammatikája*. A Magyar Nyelvészek III. Nemzetközi Kongresszusának előadásai, 482–89.
- KICSKA Emil 1890: Hangsúly és szórend. *Magyar Nyelvőr* 19: 6–18: 203–9: 390–5: 433–40.
- KIEFER Ferenc 1967: *On emphasis and word order in Hungarian*. Indiana University, Bloomington.
- KIEFER Ferenc 1982: The aspectual system of Hungarian. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Hungarian Linguistics*, Volume 4: 293–329.
- KIEFER Ferenc 1983a: Inchoatív predikátumok. In: *Az előfeltevések elmélete*. Budapest, 1983: 146–91; 319–28.
- KIEFER Ferenc 1983b: What is possible in Hungarian? *Acta Linguistica Hungarica* 33: 1–4: 149–187.
- KIEFER Ferenc 1984a: A magyar aspektusrendszer vázlata. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15: 127–49.

- KIEFER Ferenc 1984b: *Az aspektus a magyarban*. „Próbafejezet a *Fejezetek egy magyar strukturális mondattanból*” c. munkához. Kézirat.
- KIEFER Ferenc 1985: A -hat/-het képző jelentéséhez. *Az episztemikus -hat/-het*. Ebben: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 131–153.
- KIEFER Ferenc 1991a: A progresszív aspektus a magyarban. *Magyar Nyelv* 87: 257–79.
- KIEFER Ferenc 1991b: Diakronia a szinkroniában. In: HAJDÚ Mihály – KISS Jenő szerk.: *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*: 342–7.
- KIEFER Ferenc 1992a: Az aspektus és a mondat szerkezete. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Budapest, 1992.
- KIEFER Ferenc 1992b: Aspect and conceptual structure: The progressive and the perfective in Hungarian. In: ZIMMERMANN, Ilse – STRIGIN, Anatoli: *Fügungspotenzen*. *Studia Grammatica* XXXIV, 89–110.
- KIEFER Ferenc 1996a: Az igeaspektus areális-tipológiai szempontból. *Magyar Nyelv* 92: 257–68.
- KIEFER Ferenc 1996b: Prefix Reduplication in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 43/1–2: 175–94.
- KIEFER Ferenc 1998: Az igeragozás. In: É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest, 210–21.
- KIEFER Ferenc 2000a: Az ige. In: KIEFER Ferenc é. n.: *Jelentélmélet* (8. fejezet). MTA Nyelvtudományi Intézet, Corvina, 209–47.
- KIEFER Ferenc 2000b: A mondat időszerkezete. In: *Jelentélmélet* (9. fejezet). MTA Nyelvtudományi Intézet. Corvina, 248–74.
- KIEFER Ferenc 2000c: Aspektus, akciómínőség, eseményszerkezet. In: *Jelentélmélet* (10. fejezet). MTA Nyelvtudományi Intézet. Corvina, 275–305.
- KIEFER Ferenc 2000d: Az igeragozás. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. kötet. 600–18.
- KIEFER Ferenc – LADÁNYI Mária 2000: Az igeekötők. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. kötet. Morfológia. Akadémiai Kiadó. Budapest 453–518.
- KIEFER Ferenc (szerk.) – SIPTÁR Péter (techn. szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- É. KISS Katalin, 1987: *Configurationality in Hungarian*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. KISS Katalin 1992: Az egyszerű mondat szerkezete. In: KIEFER szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 1. kötet. Mondattan. Budapest, 79–177.
- É. KISS Katalin 1998: Mondattan. In: É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter 1998: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- KLEMM Antal 1924–42: *Magyar történeti mondattan*. Budapest, 71–101.
- KLEMM Antal 1931: A magyar igealakok használata a *hogy* kötőszós mellékmondatokban és a függő kérdésekben a történésminőségének, állapotának (actio), idejének és módjának szempontjából: *Magyar Nyelv* 27: 25–31.
- KOMÁROMY Lajos 1874: A „be” igeekötő szerepe. *Magyar Nyelvőr* 3. 123–7.
- KOMLÓSY András 1989: Fókuszban az igék. In: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XVII., 171–211.
- KOMLÓSY András: Régensek és vonzatok. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 1. rész. Mondattan. 299–417.
- KOMONCZY Gáspár 1912: *Idők, actiók. Különös tekintettel a régi latinságra*. Komárom.
- KOROMPAY Klára 1997: Magyartanítás külföldön: kérdések, szempontok és elméleti lehetőségek a magyar nyelvtudomány szemszögéből. *Hungarológia* 9: 43–53.
- KORCSMÁROS M. Valéria 1983: *Definiteness as Semantic Content and its Realization in Grammatical Form*, Szeged.
- KORPONAI Béla 1990a: State and process. In: *Outlines of a Hungarian-English Case Grammar*. Tankönyvkiadó, Budapest, 141–2.
- KORPONAI Béla 1990b: Goal. In: *Outlines of a Hungarian-English Case Grammar*. Tankönyvkiadó, Budapest, 170–223.
- KOVÁCS Menyhért 1881: A magyar igeidőkhöz. *Magyar Nyelvőr* 10: 293–303, 389–99.
- KOVÁCS Teréz 1954: A *meg* igeekötő a Jókai-kódexben. *Magyar Nyelv* 50: 152–5.
- KOZMA Endre 1976: Az intonáció és a szórend kapcsolatáról. *Magyar Nyelv* 72: 69–80.

- KOVÁCSNÉ RÉCZEI Margit 1985: A nyomatékaltalan mondatok optimális szórendje. *Magyar Nyelvőr* 109: 172–7.
- KÖRÖSI Sándor 1882: Élő meg elavult képzők. *Magyar Nyelvőr* 11: 151–8.
- KRÉKITS József 1977: Az ingresszív akcióminőségű orosz igék és magyar megfelelőik. – *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis*. Első rész. Szeged, 95–105.
- KRÉKITS József 1980: Metszéspontok a perduratív és a delimitatív orosz igék jelentéseiben. – *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis*, Szeged, 91–8.
- KRÉKITS József 1985a: К вопросу об общем значении глаголов совершенного вида, *Dissertationes Slavicae*, Szeged, 46–58.
- КРЕКИЧ, Й. (=Krékits József) 1985b: Что такое результативность? *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, tomus 31, fasciculi 3–4, 347–56.
- КРЕКИЧ, Й. (=Krékits József) 1989: *Семантика и прагматика временно-предельных глаголов*, Танкеньвкнадо, Будапешт.
- КРЕКИЧ, Й. (=Krékits József) 1993: *Побудительные перформативные высказывания*. Felszólító performatív megnyilatkozások. JGYTF Kiadó, Szeged.
- КРЕКИЧ, Йозеф. 1997: *Педагогическая грамматика русского глагола*. JGYTF, Szeged.
- V. KUDLIK Júlia 1955: A Jókai-kódex igekötőinek kérdéséhez. *Magyar Nyelv*, 51: 83–87.
- KUGLER Nóra 1997: Az igeragozás. *Magyar Nyelvőr*, 121: 436–58.
- KUGLER Nóra 1999: Mondattan. *Magyar Nyelvőr*, 123: 88–108.
- KUGLER Nóra: 2000: Az igeragozás. In: KESZLER Borbála szerk.: *Magyar Grammatika*, 104–126.
- KÚNOS Ignác 1880: A „fel” igekötő használatáról. *Magyar Nyelvőr* 9: 533–9.
- KÚNOS Ignác 1882: A „le” igekötő használata. *Magyar Nyelvőr* 11: 6–13.
- KÚNOS Ignác 1884: A ki igekötő használata. Adalékok a magyar jelentéstanhoz. In: *Budenz-Album*. Budenz József XXV éves nyelvészeti működése emlékére kiadják tanítványai (=Budenz-Emlékkönyv) Budapest, 11.
- LADÁNYI Mária 1982: A hagy, enged, ereszt, bocsát ige csoport elemzése. In: *Jelentéselemzések – a dictum körében* (tud. vez.: Zsilka János), Budapest, 1982: 36–186.
- LADÁNYI Mária 1993: Az igekötővé válás tényezői. In: HORVÁTH Katalin–LADÁNYI Mária szerk.: *Állapot és történet – szinkronia és diakronia viszonya a nyelvben*. Budapest, 129–36.
- LANGACKER, Ronald W. 1982: Remarks on English aspect. In: HOPPER, Paul J. szerk.: *Tense-Aspect between semantics & pragmatics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 115–63.
- LANSTYÁK István – SZABÓMIHÁLY Gizella 1997: *Magyar nyelvhasználat – Iskolai kétnyelvűség*. Mercurius könyvek. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- LAUOTHA, Ödön 1967: *Studien zu dem ungarischen Potentialsuffix hat/het*. Uppsala, 1967.
- LENGYEL Klára 1993: Legyen szabályozva? In: KOZOCSA Sándor Géza szerk.: *Emlékkönyv Fábrián Pál hetvenedik születésnapjára*. 182–92. Budapest, 1993.
- LENGYEL Klára 1999: A segédigék kérdéséhez, *Magyar Nyelvőr*, 123–28.
- LENGYEL Klára 1995: Átmeneti kategóriák a nyelv különböző szintjein, *Magyar Nyelvőr* 119: 324.
- LENGYEL Klára 2000a: A főnévi igenév. In: KESZLER Borbála (szerk.): *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 226–31.
- LENGYEL Klára 2000b: A viszonzyszók. In: KESZLER Borbála (szerk.): *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 252–8.
- LINDNER Márta 1982: A hull ige jelentésének szerkezete. In: *Az ellentét szerepe a szó és a mondat jelentésében*. Tud. vez.: Zsilka János. Tech. szerk. Kelemen Sándor. Budapest, 1987. 187–98.
- LOTZ János 1967: A magyar igeidők szemantikai elemzése. *Magyar Nyelvőr* 91: 41–5.
- LYONS, John 1968/1975: Tempus, Modus und Aspekt. In: *Einführung in die moderne Linguistik*. Fordította W. és G. Abraham, a német kiadást összeállította W. Abraham. Verlag C. H. Beck München, 309–22.
- МАЙТИНСКАЯ, К. Е. 1959: Приставочные сложные глаголы. In: *Венгерский язык*. II. 176–197. Издательство Академии наук СССР, Москва. I.
- MALECZKI Márta 1994: Bare common nouns and their relation to the temporal constitution of events in Hungarian. In: Zoltán BÁNRÉTI szerk.: *Papers in the theory of grammar*, Budapest, 168–183.
- MANTILA Harri 1997: Suomen ja unkarin nominaalisten verbimuotojen kontrastiivista syntaksia ja semantiikka. *Hungarologische Beiträge*, Universität Jyväskylä.

- MÁRTON Gyula 1960: Az igealakok szerepe a Fekete-Körös völgyében, *Magyar Nyelvjárások*, V., 44–55.
- MÁRTON Gyula 1962: *A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai*. Nyelvtudományi értekezések, 32.
- MÁRTON József 1824: *Praktische Ungarische Sprachlehre für Deutsche, nebst dazu gehörigen Ausgaben und Uebungsstücken so wie auch mit einem ungrifchen Lefebuche*. Vierte, verbesserte Ausgabe. Wien, 1824. ((Az első 1809) és a 2. ((1817.) kiadás előszavával).
- MÁRTON László 2000: Mitévők legyünk az elérhetet...? In: *2000*, XII/ 9: 24–31.
- МАСЛОВ Ю. С. 1962: Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании. In: *Вопросы глагольного вида*. Издательство иностранной литературы, 7–32.
- МАСЛОВ Ю. С. 1978a: *Вопросы сопоставительной аспектологии. I*. Ленинград.
- МАСЛОВ Ю. С. 1978b: К основаниям сопоставительной аспектологии. In: *Вопросы сопоставительной аспектологии. I*. Ленинград, 4–44.
- MÁTAI Mária 1971: Adalékok az el- igeekötő történetéhez *Magyar Nyelv*, 67: 330–4.
- MÁTAI Mária 1989a: Igeekötőrendszerünk történetéből. *Magyar Nyelv* 85: 9–40, 10, 13, 17–9, 154–60.
- MÁTAI Mária 1989b (= 1989a): Igeekötőrendszerünk történetéből. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*, 187. sz.
- MÁTAI Mária 1992: Az igeekötők. In: ABAFFY Erzsébet – BENKŐ Loránd szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana* II/1. 662–95.
- D. MÁTAI Mária 1994: *Nyelvünk élete*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- MATTOS, Geraldo 1986: *Discussão da polêmico sobre os participios en Esperanto*, Curitiba.
- MAUROLATOS, Alexander P. D., Events, processes and states. *Syntax and Semantics*. Volume 14. Tense and Aspect. 191–212.
- MAYWALD József – VAYER Lajos – MÉSZÁROS Ede 1981. *Görög nyelvtan*. 11. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- MÉSZÖLY Gedeon 1942: *Nyelvtörténeti fejtegetések a Halotti Beszéd alapján*. Szeged.
- MÉSZÖLY Gedeon 1956: *Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal*. Budapest.
- MIKES Melánia – KECK Balázs – BABIĆ, Sava 1982: *Szórendi kérdések*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
- MIZSER Lajos 1973: A keltezés történetéhez. *Magyar Nyelvőr* 97: 426–28.
- MOLE CZ Béla 1900: *A magyar szórend történeti fejlődése*. Budapest.
- MOLE CZ Béla 1914: A módosító igék és névszók szórendje, *Magyar Nyelvőr* 43: 97–105, 145–52, 201–7, 241–9.
- H. MOLNÁR Ilona 1958: A határozói értékű tárgy helye a mondatrészek között. *Magyar Nyelv* 54: 243–57.
- MOLNÁR József 1977: I. SYLVESTER János 1539/1977m.
- MOLNÁR Katalin 1993: A magyar segédigék rendszere. In: KOZOCSA Sándor Géza szerk. – Perényi Dóra műsz. szerk.: *Emlékkönyv Fábián Pál hetvenedik születésnapjára*, 221–225.
- MOLNÁR Katalin 1997: A magyar segédige terminus történetéhez. *Magyar Nyelvőr*, 121: 497–9.
- MOURELATOS: Alexander P. D.: Events, processes, and states. In: *Syntax and Semantics*, Volume 14. Tense and Aspect, 191–211.
- NAGY Bálint 1989: *Kínai nyelvkönyv*. Ariadne könyvek. Tankönyvkiadó Vállalat.
- NAGY J. Béla 1934: Szóló és szólott. (Az -ó, -ő képzős igenév használatához). *Magyar Nyelv* 30: 59.
- NAUMENKO-PAPP Ágnes 1985: A magyar mint idegen nyelv tanításának kérdéséhez, *Magyar Nyelvőr* 109: 172–77.
- NAUMENKO-PAPP Ágnes 1987: A magyar szórend fő rendező elveiről. *Magyar Nyelvőr* 111: 434–440.
- NYIRKOS István 1962: Már. *Magyar Nyelv* 58: 483–6.
- PACSAI Imre 1999: A műfordítás ekvivalencia- és kompenzációs tényezőit elősegítő derivációs típusról.: *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke. I. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása*. 1998. április 16–18. Szombathely.
- PAIS Dezső 1944: A vala, volt, vola elemű összetett igealakjaink keletkezésének kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 40: 193–7.
- PAPP Ferenc 1979: *Könyv az orosz nyelvről*. Gondolat. Budapest.
- PÁTRÓVICS Péter 1998: The Category of Aspect and its Compensation in Some Non-Aspectual Languages. In: ZOLTÁN András szerk. (közreműködött Banczerowski Janusz, Han Anna, Kassai Ilona, Nyomárkai András) *Nyelv, stílus, irodalom*. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára. Budapest.

- PÁTRÓVICS Péter 2000: *Aspektus a lengyel, a német és a magyar nyelvben, a lengyel aspektusjelentések német és magyar funkcionális megfelelői*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest.
- PENAVIN Olga 1982: Néhány szó a jugoszláviai székelytelepekről – különös tekintettel Székelykevére. In: BOSNYÁK István szerk.: *Jugoszláviai magyar nyelvjárások* A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék. 162–176.
- PERROT, Jean 1966: Adalékok meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések* 52. sz., 1966.
- PETE István: 1983: Az igeszemlélet, a cselekvés megvalósulásának foka, a cselekvés módja és minősége a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 79: 137–149. 1983/2.
- PETE István 1985–1986: Az aspektuális jelentés az igei jelentésfajták rendszerében. *Néprajz és Nyelvtudomány* 29–30: 159–72.
- ПЕТЕ, Иштван 1988: *Морфология русского языка в сопоставлении с венгерским*. Танкенъкниадо. Будапешт.
- PÉTER Mihály: 1991a: Igeidők. In: *A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó 118 k.
- PÉTER Mihály 1991b: Igemódok. In: *A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó 119–21.
- PÉTER Mihály 1991c: Igeaspektusok. In: *A nyelvi érzelmkifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó 122–4.
- PÉTER Mihály 1991d: Szórend és aspektualitás. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára*, 527–30.
- PINÓN J. Christopher 1995: Around the progressive in Hungarian. In: KENESEI István szerk.: *Approaches to Hungarian. Volume five, Levels and Structures*, 155–89.
- PLÉH Csaba 1998: Összetett mondatok: a megértési nehézségek szabad szórendű nyelvben. In: *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Osiris Kiadó, Budapest, 136–9.
- PLÉH Csaba 2000: Az igekötők a magyar gyermeknyelvben. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. Kötet. Morfológia. Akadémiai Kiadó. Budapest, 991–9.
- PÓLYA Katalin 1995: A mondat fajai modalitásuk szerint. In: BENKŐ Loránd – RÁCZ Endre 1995: *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 19–39.
- POMOZI Péter – HEGEDŰS Rita 1991: *A konjunktívusz a magyarban*. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből. 26. Budapest.
- PRÓSZÉKY Gábor 2000: A magyar morfológia számítógépes kezelése. In: KIEFER Ferenc (főszerk.) – SIPTÁR Péter (techn. szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. kötet. Akadémiai Kiadó: 1021–1063.
- PUSZTAY János – SCHLACHTER, Wolfgang 1983: *Morpho-semantic investigation of the Hungarian Verbalprefixes et-*. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- RÁCZ Endre 1974: Intranszitiv igék befejezett melléknévi igenevének jelzői használata. *Magyar Nyelvőr* 98: 385–98.
- RÁCZ Endre 1975a: Transzitiv igék befejezett melléknévi igenevének jelzői használata. *Magyar Nyelvőr* 99: 3–11.
- RÁCZ Endre 1975b: A befejezett melléknévi igenév jelzői használatáról. *Nyelvtudományi Értekezések*, 140. sz. 87–95.
- RÁCZ Endre 1976: Mondattan (205–458: főleg 447–58: 452). In: *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- RÁCZ Endre 1991: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- РАССУДОВА О. П. 1968: *Употребление видов глагола в русском языке*. Издание Ленинградского университета им. Ломоносова. Москва.
- RÁTKAI Árpád 1999: A nemzetközi nyelvi mozgalom kezdete és nyelv(tervezet)váltása Magyarországon. In: BALASKÓ Mária – KOHN János szerk.: *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke III. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása* (1998. április 16–18.). Szombathely. 283–8.
- H. REICHENBACH 1947/1966: *Elements of Symbolic Logic*. The Free Press, New New York.
- H. REICHENBACH 1947/1971: *Elements of Symbolic Logic*. The Free Press, New New York.
- ROBINS, Robert Henry 1997: *A Short History of Linguistics*. London Addison Wesley Longman Limited, London.
- ROBINS, Robert Henry 1999: *A nyelvészet rövid története*. Fordította: Siptár Péter, Osiris Kiadó–Tinta Kiadó, Budapest.

- REYERSØL, Olav 1980: *Participoj kaj konjugaciaj formoj en Esperanto*. Oslo.
- REYERSØL, Olav 1990: *Aspektismaj reguloj pri la uzo de verbaj formoj en Esperanto*. Propra eldono. Nøtterøy, Norvegio.
- ROHRER, Christian 1977: On the logical Analysis of Tense and Aspect. Gunter Narr, Tübingen.
- RÓNAI Béla – TEMESI Mihály 1964: *A leíró magyar nyelvtan alapjai*. Kézirat. Tankönyvkiadó.
- RUZSA Imre 1989a: Igei kifejezések. In: *Logikai szintaxis és szemantika, 2*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 607–54.
- RUZSA Imre 1989b: Igemódosítók. In: *Logikai szintaxis és szemantika, 2*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 654–714.
- RUZSA Imre 1997: Temporális logika. In: RUZSA Imre – MÁTÉ András 1997: *Bevezetés a modern logikába*. Osiris Kiadó, Budapest 286–95.
- RUZSICZKY Éva 1955: A fog ígével körülírt jövő idő kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 51: 233–39.
- RUZSICZKY Éva 1967: Az ígéképzők. In: TOMPA József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere*, I. kötet. Budapest. 345–71.
- SALGA Attila 1984: *Венгерский язык в зеркале русского языка*. Budapest.
- SAUVAGEOT, Aurélien 1967: Aspectus. *Magyar Nyelv* 61: 257–263.
- SCHLACHTER Wolfgang 1944: Megjegyzések a magyar szórendhez. *Magyar Nyelv* 40: 49–56: 100–10.
- SCHLACHTER Wolfgang 1982: Denominális igekötős képzések a magyarban. (A megvakul típusról). *Magyar Nyelv* 78: 276–86: 398–409.
- SCHLEICHER, A. (1859)1869: *Die deutsche Sprache*. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. 1869. Stuttgart. Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- SCHMITTENNER, Fridrich 1826: *Ursprachlehre*. Entwurf zu einem System der Grammatik.
- SCHUBERT, Klaus 1985: Agmanieroj, fazoj, verbaj klasoj – serčante interlingvistikajn terminojn. In: Róckicki, Ryszard szerk. *Acta Interlinguistica. 13 a scienca interlingvistika simpozio*. (Varsovio, 27.04. – 01.05.1984).
- SEBESTYÉN Árpád 1956: A *-fele* toldalék szamosháti használatának és jelentésfejlődésének kérdéséhez. *Magyar Nyelvjárások*. 3: 35-51: 1956.
- SETÄLÄ, Vilho – VILBORG, Ebbe – STØP-Bowitz, C. 1965: *Esperanto – moderna lingvo*. Fondumo Esperanto. Helsinki.
- SIMONYI Zsigmond 1881, 1882, 1883a: *A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete I.–III.* A Magyar Tudományos Akadémiai Könyvkiadó Hivatala. Budapest.
- SIMONYI Zsigmond 1884: Szórendi szórszálhasogatások. *Magyar Nyelvőr* 13: 354-9.
- SIMONYI Zsigmond 1883b: Az időhatározó kötőszók. In: SIMONYI Zsigmond: *A magyar kötőszók, egyúttal az összetett mondat elmélete. Harmadik kötet. Az alárendelő kötőszók második fele*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest. 27–98.
- SIMONYI Zsigmond 1892: *A magyar határozók*, II. Budapest.
- SIMONYI Zsigmond 1903: Tisztelt úr! (a Szerkesztőség nevében olvasói kérdésre adott válasz). *Magyar Nyelvőr* 32: 448.
- SIMONYI Zsigmond 1918: Igeállítmány és névszói állítmány, *Magyar Nyelvőr*, 47: 49–52.
- SIMONYI Zsigmond 1894: A 'felé' névutó irányhatározók mellett. *Magyar Nyelvőr* 23: 132–33.
- SIMONYI Zsigmond 1895: *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*. Balassa József közreműködésével. 1. Magyar hangtan és alaktan.
- SIMONYI Zsigmond 1924: Az íra és írt. *Magyar Nyelvőr* 54: 83–87.
- J. SOLTÉSZ Katalin 1957: Az elbeszélő múlt kihalása. *Magyar Nyelv* 53: 127–38.
- J. SOLTÉSZ Katalin 1959: *Az ősi magyar igekötők (meg, el, ki, be, fel, le)*. Budapest.
- SYLVESTER PANNONICUS, Joannes 1539/1866: Grammatica Hvngaro latina in vsvm pverorvm recens scripta Ioanne Sylvestro Pannonio avtore. Neanesi, An. 1539. die 14. Junii. In: TOLDY Ferencz 1866: *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig*. Kiadta TOLDY Ferencz. Pest.
- SYLVESTER János 1539/1968: *Grammatica Hungaro-Latina by Ioannes Sylvester Pannonius*. With a Foreword by Thomas A. SEBEOK. Published by Indiana University, Bloomington. Mouton & Co., The Hague, The Netherlands.

- SYLVESTER János 1539/1977: *Grāmatica hvngarolatina in ufum puerorū recēs scripta Ioanne Syluestro Pannonio autore*. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium 4. Szerkeszti: ERDŐDI József és MOLNÁR József. A faksimile szövegét gondozta: Molnár József.
- SYLVESTER János 1539/1989: *Grammatica Hungaro-Latina*. Magyarra fordította: C. VLADÁR Zsuzsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság, Kiadványai 185, Budapest, 1989.
- SYLVESTER János 1539/1989: *Grammatica Hungarolatina*. Sárvár, 1539. SZÖRÉNYI László tanulmányával. Bibliotheca Hungarica Antiqua. Alapította: Varjas Béla. Szerkeszti: Kőszeghy Péter.
- SZABADI Béla 1966: Az igeekötők jelentésmódosító szerepének néhány szótári kérdése. In: ORSZÁGH László szerk.: *Szótártani tanulmányok*. 215–25.
- SZABÓ Dénes 1955: *A mai magyar nyelv*. I–II. Budapest, 1955.
- SZABÓ Géza 1969: Helyhatározóink rendszeréhez. A mai magyar nyelv egy sajátos helyhatározói kategóriája. *Magyar Nyelv*, 65: 169–72.
- SZABÓ Géza 1983: Egy jelentéskategória néhány nyelvtani összefüggése a mai magyarban. *Magyar Nyelv* 79: 42–47.
- SZABÓ Zoltán 1959: A magyar igei aspektus kérdéséhez: *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, III. 1–4: 1959.
- SZABÓ Zoltán 1960: Az igeeképzők jelentése és az igék történéstartama. *Magyar Nyelvőr* 84: 78–80.
- SZABOLCSI Anna 1983: A specifikus/nem specifikus megkülönböztetésről: *Nyelvtudományi Közlemények* 85: 83–91.
- SZABOLCSI Anna – LACZKÓ 1992: A főnévi csoport szerkezete. In: KIEFER Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan*. 1. kötet. Mondattan.
- SZARVAS Gábor 1872: *A magyar igeidők*. Pest.
- SZARVAS Gábor 1874: A csángó nyelvről. *Magyar Nyelvőr* 3. (III. kötet, II. füzet), 49–54.
- SZATHMÁRY István 1968: *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. (Nyelvészeti tanulmányok, 11. sz.).
- Dr. SZENTIVÁNYI Ágnes 1994: *Angol nyelvtan alap-, közép- és felsőfokon*. Budapest. 1.
- SZEPESY Gyula 1972: A lenni + -va, -ve igeveves szerkezet funkciói. *Magyar Nyelvőr* 46: 404–16.
- SZERDAHELYI István 1980: *Bevezetés az interlingvisztikába*. Történeti vázlat és forrástanulmány. Kézirat. Budapest.
- SZIKSZAINÉ NAGY Irma: Az időt jelentő szemantikai kötőelemek. In: SZIKSZAINÉ NAGY Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris, Budapest, 179–80.
- SZILI Katalin 1985a: Az igeekötő és az igeekötős ige mibenlétéről. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 7. Budapest. 23.
- SZILI Katalin 1985b: Grammatika Prokrusztesz-ágyban. *Magyar Nyelvőr* 109: 177–84.
- SZILI Katalin 1988: Szabályok és szabálytalanságok a meg- igeekötő kapcsolódásában. *Magyar Nyelvőr* 112: 348–57.
- SZILI Katalin 1989: Imperfektív – perfektív ige párok a meg igeekötő kapcsán. *Folia Hungarica* 4. Helsinki, 51–61.
- SZILI Katalin 1985: Az igeekötő és az igeekötős ige mibenlétéről. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből*. 7. szám, Budapest. 23.
- SZILI Katalin 1996a: A tárgyhasználat, a szórend és a cselekvések folyamatosságának, befejezett voltának összefüggései. In: *Magyar nyelv I. Elsőéves külföldi bölcsészhallgatóknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 196–7.
- SZILI Katalin 1996b: Az időviszonyok kifejezése egyszerű mondatokban. In: *Magyar nyelv I. elsőéves külföldi bölcsészhallgatóknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 207–12.
- SZILI Katalin 2000: A magyar időhatározók rendszere. *Magyar Nyelv*, 2000/3: 272–82.
- СОНДИ, Дьордь (= Szondi György) 1980: *Функции и граматически категории на глагола в българския и унгарския език*. Дисертация за присуждане на научната степен кандидат на филологическите науки. София.
- SZÖRÉNYI László 1989 I. SYLVESTER János 1539/1989.
- СПАГИС, А. А. 1969: *Парные и непарные глаголы в русском языке*. Издательство Просвещение, Москва.

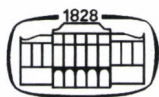
- TARNÓCZY Lóránt, dr.: 1966: Az ige a mondatban. In: *Fordítókalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TEMESI Mihály 1980: Szófaji rendszerünk és a szófajváltás kérdései. In: *A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta*. Gondolat, Budapest. 125–36.
- TOLCSVAI Gábor 1993: „Minden mozog”. Időértelmezések a nyelvtudományban. In: HORVÁTH Katalin és LADÁNYI Mária szerk. *Állapot és történet – szinkrónia és diakrónia – viszonya a nyelvben*. Budapest.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 1998: Jelentésspecifikáció mondat- és szövegkontextusban – kognitív keretben bemutatva. In: HORVÁTH Katalin és LADÁNYI Mária szerk.: *Elem szerkezet és linearitás. A jelentés és a szerkezet összefüggése*. Budapest, 229–37.
- TOLDY Ferenc: *Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum. A régi magyar nyelvészek Erdősi-től Tsétsiig*. Kiadta Toldy Ferenc(z), Pest.
- TOMPA József (szerk.) 1961: *A mai magyar nyelv rendszere I–II*. Budapest.
- TOMPA József 1961: Az igeragozás. In: TOMPA József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan I., 482–514.
- TÓTH László 1998: Az aspektus és az imperatívusz néhány összefüggése. Gondolatok egy tanulmány kapcsán. In: ZOLTÁN András szerk.: *Nyelv, stílus, irodalom*. Köszöntő Péter Mihály 70. születésnapjára.
- TÖRKENCZY Miklós 1997: Use of Tenses. In: *Hungarian Verbs and Essentials of Grammar – a practical guide to the mastery of Hungarian*, 49–51.
- VARGA László 1980: A contrastive analysis of English and Hungarian word stress. In: DEZSŐ L. és W. NEMSER szerk.: *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics*. 233–44.
- VARGA László 1981: A magyar intonáció funkcionális szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 83: 313–39.
- VARGA László 1991: A magyar névszói állítmány kérdéséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 83: 79–95.
- VARGA László 1993: A magyar beszéddallamok fonológiai, szemantikai és szintaktikai vonatkozásai. *Nyelvtudományi Értekezések*. 135. sz.
- H. VARGA Gyula 1993: A magyar igeekötők szórendi típusai. *Magyar Nyelv* 89: 212–3.
- VENDLER, Zeno (1957)/1967: *Verbs and Time*. In: *Linguistics in Philosophy* (Ithaca, 1967), University Press, Cambridge, 1976. 97–121.
- VENDLER, Zeno (1967): *Linguistics in Philosophy*. Cornell, Ithaca, N.Y., University Press.
- VELCSOV Mártonné 1968: Az igeidők. In: RÁCZ Endre szerk.: *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- VERKUYL, H. J. 1972: *On the Compositional Nature of the Aspects*. D. Reidel, Dordrecht.
- VÉRTES O. András 1986: Érzelmű világunk és a nyelv történeti változása. 2. *Magyar Nyelv* 82: 151–62.
- VÉRTES O. András 1987: A gyakorító képzők használatának zsugorodása. In: *Érzelmű világunk és a nyelv történeti változásának kölcsönhatása*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 179. sz. Budapest.
- ВИНОГРАДОВ В. В. 1947/1960: *Русский язык*. Москва–Ленинград. Учпедгиз.
- VARGA-HASZONITS Zsuzsa 2000: novial. In: FODOR István (főszerk.) *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1049–50.
- VÖRÖS József 1971: Az igeekötő és az igeszemlélet a mai magyar nyelvben: *Folia Practico-linguistica* 2, 1971/1: 73–87.
- VÖRÖS József 1973a: A határozó és az igeekötő helye közötti kapcsolat. *Magyar Nyelv* 69: 444–51.
- VÖRÖS József 1973b: Az igeekötő szórendjének mondatjelentés-megkülönböztető szerepe. *Magyar Nyelvőr* 97: 416–22.
- VÖRÖS József 1980: Syntactic structures of Hungarian verbal particles and their English equivalents. In: DEZSŐ, L. és NEMSER, W. szerk.: *Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics*. 299–317.
- Vu N Goc Cãn, 1981: *A helyhatározók tanítása vietnámi tanulóknak*. Magyar Nyelvőr, 105: 440–6.
- Vu N Goc Cãn, 1988: *A hely- és időhatározók kontrasztív vizsgálata a magyar és a vietnámi nyelvben*. Kandidátusi értekezés tézisei.
- WACHA Balázs 1976: Az igeaspektusról. *Magyar Nyelv* 72: 59–69.
- WACHA Balázs 1989a: A folyamatos – nemfolyamatos szembenállásról. In: TELEGDY Zsigmond – KIEFER Ferenc (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 279–327.

- WACHA Balázs 1989b: Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In: RÁCZ Endre (szerk.): *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 219–82.
- WACHA Balázs 1991: Az ige után. *Magyar Nyelv* 87. 453–60.
- WACHA Balázs 1999: Az Érdy-kódexről és a magyar nyelv szórendjéről. In: BÜKY László és FORGÁCS Tamás szerk.: *Magyar és finnugor mondat történet*. (1998. szeptember 23–24.) A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei. József Attila Tudományegyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- WENZEL, Haik 1987a: Die perfektivierende Funktion der ungarischen Verbalpräfixes *meg*. In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 2. Berlin–Budapest, 1987.
- WENZEL, Haik 1987b: Einige aktionale Funktionen des Verbalpräfixes „*meg*” mit Beobachtungen zu den deutschen Entsprechungen. In: *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 2. sz. 1987. 215–32.
- WENZEL, Haik 1988: Die verschiedenen Funktionen des ungarischen Verbalpräfixes *meg*- im Zusammenhang mit den Merkmalen des *verbum simplex*. Ebben: *Berliner Beiträge Schriftenreihe des Fachgebiets Hungarologie und Finnougristik der Humboldt-Universität Zu Berlin*. Herausgegeben von Paul Kárpáti und László Taróci. Berlin–Budapest, 1988.
- ZAMENHOF, L[udoviko] L[azaro] (szerző) – G[aston] WARINGHIEN (szerk.) 1962: *Lingvaj Respondoj*. Sesajdo. Esperantaj Francaj Eldonoj. Marmande (Franciaország).
- ZOLNAI Gyula: Hivatkozott rendelet. *Magyar Nyelvőr*, 50: 119–20.
- ZSILKA János 1971: *Nyelvi rendszer és valóság*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ZSINKA István 1939: *A beszédrészek magyar elnevezéseinek története*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 49. sz.
- ZSIRAI Miklós 1933: *Az obi-ugor igekötők*. Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből 25.
- ZSOLDOS Olga 1984: *Portugál ige – spanyol ige. Az igeidő-használat egybevető elemzése*. Budapest.

A másodlagos irodalomból

- BRASSAI Sámuel 1860, 1863–65: *A magyar mondat*. Magyar Akadémiai Értesítő. A Nyelv- és Széptudományi Osztály Közlönye 1: 279–399; 3: 3–128; 173–409.
- BRUGMAN, K. 1904: *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*. Zweite Lieferung: *Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch*. Strassburg.
- CURTIUS, G. 1852/1868/1904: *Griechische Schulgrammatik*. (Prag.), Berlin.
- DAHL, Ö. 1878: On the Definition of the Telic/Atelic (Bounded/Non-Bounded) Distinction. *Gotheburg Papers in Theoretical linguistics* 36.
- FABRICIUS-HANSEN, C. 1975: *Transformative, intransformative und kursive Verben*, Niemeyer, Tübingen, 1975.
- ФЕДОРОВ, А. В. 1953: *Введение в теорию перевода*. Москва.
- FILLMORE, C. J. 1971: Verbs of Judging: an Exercise in Semantic Description. In: Fillmore–Langendoen, 1974. 273–289.
- FÖLDI János – GULYÁS János 1792/1912: *Földi János magyar grammatikája (1792-ből)*. Közzéteszi Gulyás János 1912.
- FÜLEI-SZÁNTÓ Endre 1971: *Az igei determináns a spanyol nyelv rendszerében*. Kandidátusi disszertáció.
- FÜLEI-SZÁNTÓ, E[ndre] 1974: *La descripción de las categorías verbales del español y el húngaro*. I–II. Yelmo. N 16–17. Madrid.
- GAREY, Howard 1957: Verbal aspect in French. *Language* 33. 9–110.
- GIVÓN, T. 1972: Forward Implications, Backward Presuppositions, and the Time Axis of Verbs. *Syntax and Semantics* 1: 29–50.
- GYARMATHI Sámuel 1794: *Okoskodva Tanító Magyar Nyelvmester*. I–II. Kolozsvár.
- HALLIDAY, M. A. K. – R. HASAN 1979: *Cohesion in English*. London, 1979.
- HARRIS, Z. S. 1952/1963: *Discourse Analysis, Language 1952*, The Hague.
- HETZRON, Robert 1975: The presentative movement, or why the ideal Word order is V. S. O. P. In: Charles Li szerk.: *Word order and Word order change*.
- HEYSE, Karl Wilhelm Ludwig 1856: *System der Sprachwissenschaft*. Kiadta: H. Steinthal.

- JACKENDOFF, R. 1976: Toward an Explanatory Semantic Representation. *Linguistic Inquiry*, 1976. 89–150.
- JACOBSON, R. 1936/1966: Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 6: 240–88; Readings in linguistics. Chicago 1966: 51–89.
- JÁSZAY László 1997: Nomina actionis és az aspektualitás a németben. In: POLYÁK Ildikó szerk.: *Hetedik alkalmazott nyelvészeti konferencia*. Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, 50–2.
- JESPERSEN, Otto 1928: *An International Language*, London.
- JOHANSON, Lars 1996: Terminality operators and their hierarchical status. In: Betty Devriendt & Louis Goossens & Johan van der Auwera szerk.: *Complex structures: A functionalist perspective* (Functional Grammar Series 17.) Berlin, New York 1996: 229–58.
- É. KISS Katalin 1978: *A magyar mondatok egy szintaktikai modellje*. Nyelvtudományi Közlemények 80: 261–65.
- KLEIN, H. G. 1974: *Tempus, Aspekt, Aktionsart*. Niemeyer, Tübingen.
- KOSCHMIEDER, E. 1934: *Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie. Proba syntezy*. Rozprawy i materiały Wydziału i Towarzystwa przyjaciół (nauk w Wilnie, tom V. 2.).
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1985: A magyar nyelv felfedezése. In: *Nyelv és lélek*. Budapest, 273–6.
- KÖVESDI Pál (Paulus) 1686: *Elementa Linguae Hungaricae*, Lőcse.
- KURYLOWICZ, J. 1937: *La structure de l'imparfait slave*. Acta Jutlandica, IX.
- LAKOFF, G.: *Stative Adjectives and Verbs in English*. NSF-Report, Harvard Univ., Cambridge, 1966.
- LYONS, John: 1977: *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge.
- MARTSA Sándor 1968: A mozgáskifejezés szemantikai sajátosságainak és valóság hátterének néhány összefüggése a magyar és az orosz nyelvben: *PTF. Tudományos Közleményei*. Pécs,
- MAYWALD József 1887: *Görög nyelvtan*.
- MEILLET, A. 1902: A. Meillet: *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave*, Paris.
- MIKOLAI HEGEDŐS János 1648/1866: A mennyei igazság tüzes oszlopához – Utószó. In: TOLDY Ferencz (kiadta): *Corpus Grammaticorum Linguae Hungaricae veterum*. Pest, 1866.
- NÁDASKAY (Lajos) 1860: (Cikk az igeekötőkről). *Budapesti Hírlap*, 130. szám.
- NICKEL, G. (szerk.): *Papers in Contrastive Linguistics*. Cambridge University Press 1971: 1–3.
- Paivi Schot-Saikkku 1986: Der Partitiv als Objektkasus im Finnischen. Ebben: *Finnisch-ugrische Forschungen*. Helsinki 47, II. – S. 183–205.
- ПАВСКИЙ, Г. 1887: *Филологические наблюдения*, 3. О глаголе.
- ПОТЕБНЯ, А. А. 1941: *Из записок по русской грамматике*, IV., 19–20.
- ROHNER, E. Ch. (Hg.) 1997: *On the Logical Analysis of Tense and Aspect*. Gunter, Narr, Tübingen, 1977.
- STEINITZ, R. 1975: *Sind alle Inchoative inchoativ?* *Linguistische Studien*, Reihe A, Berlin, 1–74.
- SZENCZI MOLNÁR Albert 1606: *Novae Grammaticae Ungaricae*. In: TOLDY Ferenc (szerk.) 1866: *Régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig*. MTA, Pest.
- TAPPE, August Wilhelm 1910: *Neue theoretisch-praktische russische Sprachlehre für Deutsche mit Beispielen, als Aufgaben zum Uebersetzen aus dem Deutschen in das Russische nach den Hauptlehren der Grammatik nebst einem Abrisse der Geschichte Russlands*. S.-Petersburg und Riga.
- VATER, Johann 1809: *Praktische Grammatik der russischen Sprache in Tabellen und Regeln nebst Uebungsstücken zur grammatischen Analyse*. Leipzig.
- VENDLER, Zeno 1967: Telling the Facts. In: Searle–Kiefer–Bierwisch 1980: 273–290.
- VENDLER, Zeno (1957): *Verbs and Times*. *The Philosophical Review* 66: 143–60.
- VERESS Ignác 1890: „Van” alak- és mondatnana. *Egyetemes Philológiai Közlöny*. 122–220.
- WEBER, Ferdinand 1924: *Ido por omni. Lehrbuch der Weltsprache*. Druck und Verlag Englert und Schlosser. Frankfurt am Main
- WUNDT, W. 1904: *Völkerpsychologie*. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.

AKADÉMIAI KIADÓ

---

*Partnerboltjaink szívesen állnak
az Ön rendelkezésére!*

BALASSI KIADÓ KIS MAGISZTER KÖNYVESBOLT

1053 BUDAPEST, MAGYAR U. 40. TEL.: 327 7796

LIBRI STÚDIUM

1052 BUDAPEST, VÁCI U. 22. TEL.: 318 5680

LIBRI KÖNYVPALOTA

1072 BUDAPEST, RÁKÓCZI ÚT 12. TEL.: 267 4844

LIBRI EGYETEMI KÖNYVESBOLT

1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 18. TEL.: 318 3318

**SZÉCHENYI ISTVÁN KÖZGAZDASÁGI
ÉS JOGI KÖNYVESBOLT**

7624 PÉCS, RÓKUS U. 5/1. TEL.: 72/311 728

VÖRÖS CÉDRUS KÖNYVKERESKEDÉS

9400 SOPRON, MÁTYÁS KIRÁLY U. 34/F. TEL.: 99/506 115

BÁLINT SÁNDOR KÖNYVESBOLT

6720 SZEGED, ARADI VÉRTANÚK TERE 8. TEL.: 62/426 791

Külföldi megrendelés esetén kérjük, keresse exportrészlegünket!

TEL.: (06 1) 464 8220 FAX: (06 1) 464 8221 E-MAIL: EXPORT@AKKRT.HU

1519 BUDAPEST PF. 245

54. **Deme László–Fábián Pál–Bencédy József:** A magyar helyesírás rendszere. 1966.
55. **Farkas Vilmos:** Fonémastatisztikai problémák a nyelvjárástípus-történetben. 1966.
56. **Hegedűs József:** A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. 1966.
57. **Magay Tamás:** Angol–magyar és magyar–angol szótárak hazánkban 1945 előtt. 1967.
58. A magyar nyelv története és rendszere. (A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu** és **Szathmári István**. 1967.
59. **Szabó T. Attila:** A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században. 1968.
60. **H. Molnár Ilona:** Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben. 1968.
61. **Fabricius-Kovács Ferenc:** A konkrét → absztrakt jelentésfejlődés problematikája. 1968.
62. **E. Abaffy Erzsébet:** XVI. századi nyugat-dunántúli missilisek helyesírásáról. 1969.
63. **Keszler Borbála:** A székezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban. 1969.
64. **N. Dely Zsuzsa:** A fiatal Jókai nyelve és stílusa. 1969.
65. A nyelvtudomány a haladásért. (Tanulmánykötet a Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából.) Szerkesztette **Király Péter**. 1969.
66. **Márton Gyula:** A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. 1969.
67. Dolgozatok a hangtan köréből. Szerkesztette **Pais Dezső** és **Benkő Loránd**. 1969.
68. **Fehértói Katalin:** A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. 1969.
69. **Kiss Jenő:** A rábaközi Mihályi igeképzői. 1970.
70. Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Szerkesztette **Kázmér Miklós** és **Végh József**. 1970.
71. **Kiss Lajos:** Hatvanhét szómagyarázat. 1970.
72. **Imre Samu:** A felsőöri nyelvjárás. 1971.
73. **Meggyes Klára:** Egy kétéves gyermek nyelvi rendszere. 1971.
74. **Farkas Vilmos:** Helyesírásunk hangjelölésrendszerének története. 1971.
75. Nyelvészet és gyakorlat. (Tanulmánygyűjtemény.) Szerkesztette **Benkő Loránd** és **Szépe György**. 1971.
76. **Dezső László:** A jelzős „főnévi csoport” kérdései a magyarban. 1971.
77. **K. Szoboszlay Agnes:** A szemléletesség eszközei Németh László nyelvében. 1972.
78. **Hutás Magdolna:** Az ikes igeragozás állapota Révai Miklós korában. 1972.
79. **Penavin Olga:** A szerémségi magyar szigetek nyelve. 1972.
80. **Gregor Ferenc:** Magyar népi gombanevek. 1973.
81. **Szende Tamás:** Spontán beszédanyag gyakorisági mutatói. 1973.
82. **Szilágyi Ferenc:** Csokonai tájszógyűjtése. 1973.
83. Jelentés és stilisztika. (A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusának előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu**, **Szathmári István** és **Szűts László**. 1974.
84. **Velcsov Mártonné:** Antropometrikus mértéknevek a magyar nyelvben. 1974.
85. **Havas Ferenc:** A magyar, a finn és az észt nyelv tipológiai összehasonlítása. 1974.
86. **Kemény Gábor:** Krúdy képalpota. 1974.
87. **Hajdú Mihály:** Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata. 1975.
88. **Hadrovics László:** Szavak és szólások. 1975.
89. Az etimológia elmélete és módszere. Szerkesztette **Benkő Loránd** és **K. Sal Éva**. 1976.
90. **Mészáros István:** Iskolai jegyzetkönyv a XVI–XVII. század fordulójáról. 1976.
91. **Jakab István:** A magyar igekötők vizsgálata. 1976.
92. **Kiss Lajos:** Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban. 1976.
93. **Országh László:** Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. 1977.
94. **Molnár Ilona:** A tartalmatlan *hogy* kötőszós összetett mondatok típusai szemantikai szempontból. 1977.
95. **O. Nagy Gábor:** A magyar frazeológiai kutatások története. 1977.
96. **Korompay Klára:** Középkori neveink és a Roland-éneek. 1978.
97. **Gaál Edit:** A birtoklás kifejezése a mai magyar nyelvben. 1978.
98. **Dienes Dóra:** A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészítése. 1978.
99. **Bañcerowski Janusz:** A nyelvi kommunikáció és az információ néhány kérdése. 1979.
100. Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből. Szerkesztette **Imre Samu**. 1979.
101. **Huszár Agnes:** A predikatív viszony szintaktikai kategóriái. 1979.
102. **Kassai Ilona:** Időtartam és kvantitás a magyar nyelvben. 1979.
103. **Kiss Jenő:** Mihályi tájszótár (Rábaköz). 1979.
104. A magyar nyelv grammatikája. (A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai.) Szerkesztette **Imre Samu**, **Szathmári István**, **Szűts László**. 1980.
105. **Mokány Sándor:** Magyar szófejtések. 1980.

106. **B. Gergely Piroska:** A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata. 1981.
107. **Lengyel Zsolt:** Tanulmányok a nyelvelsajátítás köréből. 1981.
108. **Guszkova Antonyina:** A társadalmi kapcsolatteremtés eszközei a magyar nyelvben. 1981.
109. **Kontra Miklós:** A nyelvek közötti kölcsönzés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. 1981.
110. **Sinor Dénes:** Tanulmányok. 1982.
111. **Farkas Vilmos:** A magyar hangtörténet és helyesírástörténet rendszerbeli összefüggése. 1982.
112. **Jakab István:** A magyar igeekötő szófajtani útja. 1982.
113. **Benkő Loránd:** Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. 1982.
114. **Balázs Judit:** A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében. 1982.
115. **Horváth Katalin:** Transzformációs csoportok a magyarban. 1983.
116. **É. Kiss Katalin:** A magyar mondat szerkezet generatív leírása. 1981.
117. **Bánréti Zoltán:** A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról. 1983.
118. **Gáspári László:** A századvégi novella lirizálódásáról. 1983.
119. **Gósy Mária:** Hangtani és szótani vizsgálatok hároméves gyermekek nyelvében. 1984.
120. **Kiss Jenő:** A pingvintől a kolibriig. Egzotikus madarak magyar nevei. 1985.
121. **Olaszy Gábor:** A magyar beszéd leggyakoribb hangsorépítő elemeinek szerkezete és szintézise. A számítógépes beszédelőállítás néhány kérdése. 1985.
122. **Heltainé Nagy Erzsébet:** Nyelvi építkezés Sinka István balladáiban. 1986.
123. **Klaudy Kinga:** Fordítás és aktuális tagolás. 1987.
124. **Vétes O. András:** Bevezetés a magyar hangstiliztikába. 1987.
125. **T. Somogyi Magda:** A passzív igeformák leíró vizsgálata a magyarban. 1987.
126. **Juhász Dezső:** A magyar tájnévadás. 1988.
127. **Kiss Jenő:** Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban. 1989.
128. **Dezso László:** A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai. 1989.
129. **Benkő László:** Zolnai Béla élete és munkássága (1890–1969). 1990.
130. **Bárczi Géza:** A magyar igeragozás története. 1990.
131. **Somogyi Béla:** A magyar kártyanyelv szókincse. 1990.
132. **Dániel Agnes:** Szó-szöveg – szer-szervezet. A szöveg szerveződésének vizsgálata. 1990.
133. **Horváth László:** Három vázlatos szinkrón metszet határozói igeneveink történetéből. 1991.
134. **Rácz Endre:** A behallás jelenségéről. 1992.
135. **Varga László:** A magyar beszéddallamok fonológiai és szintaktikai vonatkozásai. 1993.
136. **Fejes Katalin:** A szintaktikai állomány természete gyermekszövegekben. 1993.
137. **Balázs Géza:** Kapcsolatra utaló (fáti)kus elemek a magyar nyelvben. 1993.
138. **Hadrovics László:** A magyar Huszita Biblia német és cseh rokonsága. 1994.
139. **Kiss Lajos:** Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. 1995.
140. **Szathmári István:** Három fejezet a magyar költői stílus történetéből. 1995.
141. **Keszler Borbála:** A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig. 1995.
142. **Németh T. Enikő:** A szóbeli diskurzusok megnyilatkozáspéldányokra tagolása. 1996.
143. **Nagy L. János:** Ismétlések és értelmezések Weöres Sándor verseiben. 1996.
144. **Tolcsvai Nagy Gábor:** A nyelvi norma. 1998.
145. **Gerstner Károly:** A német vonatkozású elemek újabb etimológiai szótárainkban. 1998.
146. **Lengyel Klára:** Az ige nevek helye a szófaji rendszerben. 2000.
147. **Fehér Erzsébet:** A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben. Tudománytörténeti vázlat. 2000.
148. **A. Molnár Ferenc:** Két régi ima az oltáriszentségről. A Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben. 2000.

ISBN 963 05 7795 X

ISBN 963-05-7795-X

9 789630 577953